

3. EL PERÍODE MODERN: DE LA REPRESA A LA CONSOLIDACIÓ

3.1 Els anys del franquisme

A Catalunya, durant els anys de la dictadura franquista, les publicacions de folklore van gaudir d'una certa permissivitat, ja que aquestes obres es veien com a portadores d'una cultura tradicional que les autoritats percebien com a inofensiva. Tanmateix, la pràctica del folklore, i també de l'excursionisme, van continuar nodrint un model d'identitat que tenia els seus orígens en el segle XIX i que conservava tota la seva eficàcia simbòlica (Prats 1996: 10–11). Aquest model d'identitat estava lligat a la preservació de la llengua, la història i la cultura pròpies, i podem dir que encara avui continua vigent en amplis sectors de la societat catalana.

Entre els anys 1950 i 1953, l'editor Joan Sales va publicar, dins de la col·lecció «Rondalles» de l'editorial Ariel, quatre volums amb una selecció de rondalles de diversos autors, adaptades i dirigides especialment als joves: el 1950, *Rondalles escollides de Guimerà, Caseponce i Alcover*; el 1952, *Rondalles d'ahir i d'avui*; el 1953, *Rondalles escollides de Ramon Llull, Mistral i Verdaguer*; i el mateix any, *Rondalles gironines i valencianes*. Aquesta col·lecció de Joan Sales «tenia un rerefons patriòtic i simbòlic [...] i estava guiada per un interès divulgatiu i didàctic més que no pas erudit i folklòric» (Oriol 2016b: 28).

En les dècades dels anys cinquanta i seixanta, l'Editorial Selecta va publicar les grans obres del folklorista Joan Amades: entre 1950 i 1969, els tres volums del *Folklore de Catalunya* i, entre 1950 i 1956, els cinc del *Costumari català*. I el 1960, la Llibreria Editorial Millà va iniciar la col·lecció «Biblioteca Popular Catalana Vell i Nou», que va publicar treballs relacionats amb la literatura popular i el folklore.

Per entendre la importància simbòlica que van tenir aquestes publicacions com una manera d'afirmar la catalanitat i de defensar la llengua pròpia, és significatiu el comentari que fa Llorenç Prats referint-se a la situació que vivia Catalunya en els anys de dictadura.

Des manifestations traditionnelles telles que la sardane, les chants populaires ou les pèlerinages au sanctuaire de la Vierge de Montserrat ont joué un rôle de cohésion et de résistance, mais aussi d'inversion symbolique. Dans ce contexte on peut dire qu'avoir chez soi le *Costumari Català* de Joan Amades était, en quelque sorte, un acte politique (Prats 1996: 11).

Així mateix, el poeta Joan Brossa expressa, des de la seva experiència personal, el valor identitari de la cultura popular, quan, parlant de la figura de Joan Amades, diu:

La cultura popular ens allibera i ens torna a l'origen de la nostra identitat [...]. Ens ensenya que les coses no són normals pel fet de ser usuals. I bé es pot considerar com una mena de reserva cultural davant del pragmatisme immobiliària. En una època de la meua vida vaig tenir necessitat d'aprofundir diversos aspectes de la cultura popular, i Joan Amades va ser el nom que sortia sempre en el que jo collia. Durant la postguerra anava un cop la setmana a llegir Amades a la Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya (*El món de Joan Amades* 1990: 323).

A l'interès per la literatura popular com a font de coneixement i d'afermament identitari es va unir l'interès pel seu estudi. Així, l'any 1961, la filòloga i etnòloga Ramona Violant i Ribera va publicar unes primeres aproximacions a la història del folklore, i en particular a la història de la literatura popular catalana, en «Els estudis d'etnologia», un apartat present en cadascuna de les quatre parts de l'obra col·lectiva *Un segle de vida catalana. 1814–1930*, en la qual van participar una cinquantena de col·laboradors sota la direcció de l'historiador Ferran Soldevila.

El llibre tenia com a objectiu presentar un treball solvent i rigorós des del punt de vista científic, però alhora pretenia divulgar, amb una intenció pedagògica, tot un conjunt d'aspectes d'un segle de vida catalana (història, llengua, literatura, art, etnologia, demografia, religió, filosofia, política, economia, dret, ensenyament, geografia, etc.) que acabava immediatament abans de la Guerra Civil Espanyola. La intenció del llibre era fer país, transmetre un sentiment d'autoestima als lectors de l'obra, en uns anys, els de la dictadura franquista, en què calia, sobretot, resistir i recordar la força i la riquesa cultural que havia tingut el país abans de la desfeta que va significar la Guerra Civil Espanyola. Les «Paraules de l'editor»,¹³⁰ que introdueixen l'obra, expressen de forma clara aquesta idea.

que [l'obra] significués un intent de dur a cap una mena de balanç col·lectiu, tan sintètic com es vulgui, de les activitats espirituals i materials d'un període ben determinat de la nostra història. Tot això per ser ofert

¹³⁰ L'obra va ser publicada per l'editorial Alcides de Barcelona, fundada el 1961 per l'advocat Pere Puig i Quintana (1907–1981), que en va ser el director.

a la reflexió de l'home del carrer, en una visió de conjunt i precisament en un moment psicològic particularment depressiu, amb la finalitat fonamental que la valoració d'un passat servís d'estimulant per a l'elevació d'una moral en desequilibri (Soldevila 1961, vol. I: 8).

En el seu treball, Violant va aportar una reflexió sobre les connexions entre folklore i etnografia i va situar el començament de la relació entre ambdues disciplines en el moment de la creació de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, l'any 1915, de la mà de Tomàs Carreras i Artau i de Josep M. Batista i Roca. En aquell moment Batista i Roca defensava que no hi havia una diferència substancial entre ambdues ciències.

L'any 1917 Josep Mª Batista i Roca, bon coneixedor dels estudis etnològics a Europa [...] va començar marcant les relacions i les diferències entre Folklore i Sociologia, Història, Arqueologia, Antropologia. Va refutar la separació que alguns estudiosos establien entre Folklore i l'Etnografia, i va admetre la identitat substancial d'ambdues ciències (conferències publicades dins *Estudis i Materials*, II, 266) (Soldevila 1961, vol. II: 1490).

La contribució de Ramona Violant, aleshores professora de filologia romànica a la Universitat de Barcelona, cal considerar-la com una primera aproximació a la història del folklore català, una història que ella divideix en quatre períodes: prefolkloric, Renaixença, excursionisme i folklore acadèmic. A causa de l'orientació de l'obra on Violant publica el seu treball, que acota el període d'estudi entre 1814 i 1930, l'autora acaba la seva anàlisi fent una atenció especial a la tasca duta a terme per Rossend Serra i Pagès (màxim representant del folklore acadèmic) i per Valeri Serra i Boldú. En el seu treball, però, explica també les aportacions degudes a molts altres autors, entre ells Joan Amades, de qui diu: «En 1918 iniciava la seva vastíssima producció el popular folklorista Joan Amades, amb una sèrie d'articles i publicacions sobre cançons, balls, teatre popular, vocabulari popular, creences fantàstiques», i, tot seguit, apunta: «La part més important de la seva producció apareix dins el període 1930–60» (Soldevila 1961, vol. II: 1487) que ja surt fora dels límits temporals de l'obra.

El treball de Violant no se circumscriu només a Catalunya, sinó que també té en compte els altres territoris de parla catalana. Pel que fa a l'objecte d'estudi, la seva visió és molt àmplia i, així, considera com a pertanyents al folklore obres que depassen aquest àmbit com són, per exemple, les referides al teatre popular i a la literatura infantil.

El 1974 es va publicar un treball pòstum de Joan Amades, «El folklore a Catalunya», que va ser premi extraordinari de prosa en els Jocs Florals de Barcelona.¹³¹ En aquest treball, l'autor parla de la ciència del folklore com a «ciència novella» i dels seus inicis a Catalunya a mitjans del segle XIX, de la mà de Manuel Milà i Fontanals, que va centrar el seu interès tant en la recollida de materials provinents de la tradició com en el seu estudi (Amades 1974: 129, 134–135).¹³²

En els anys del franquisme, al costat de l'interès de tipus identitari que susciten les publicacions sobre el folklore català entre la població, tal com s'ha comentat a l'inici d'aquest apartat, es produeix una progressiva desafecció cap a l'ús del terme folklore en el món acadèmic. Una de les raons d'aquesta desafecció, perceptible de forma evident en els anys vuitanta, és que, com a conseqüència de la instrumentalització que el franquisme va fer del folklore «en l'ús col·loquial de la llengua, tant el substantiu *folklore* com l'adjectiu *folkloric* ja hi han adquirit un sentit despectiu clar» (Guiscafrè 2016: 17). A més, el progressiu abandonament del terme folklore va coincidir amb el creixent desenvolupament de l'etnografia com a ciència, que va acabar integrant, a la pràctica, com a mínim una part del que, tradicionalment, havia estat objecte d'estudi de la folklorística no només a Catalunya, sinó també en molts altres països.¹³³

Pel que fa al folklore en sentit estRICTE, és a dir, al folklore entès com a art verbal (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 154–158), a Catalunya, Josep Romeu i Figueras utilitzarà, com veurem més endavant, la denominació «literatura popular», que, com apunta Josep M. Pujol, és d'arrel herderiana i preferida a Catalunya, en lloc de «literatura tradicional», proposada per Ramón Menéndez Pidal (1869–1968) i majoritària a Espanya (Pujol 2007; Oriol/Samper 2013: 82).

131 Tot i que, pel títol, el treball sembla referit només a Catalunya, l'autor també proporciona informació sobre l'estudi del folklore a les Illes Balears, València i el Rosselló durant els segles XIX i XX.

132 El treball d'Amades aporta informació d'interès per a l'estudi del folklore a Catalunya durant els segles XIX i XX, tot i que conté algunes imprecisions.

133 Aquesta tendència ha anat en augment. Així, tant a Europa com als Estats Units, els programes sobre folklore, molt arrelats en algunes de les seves universitats, han estat substituïts, des de l'inici del segle XXI, per programes dedicats a l'etnologia i als estudis culturals, tal com assenyala el folklorista Alan Dundes (2005).

Josep Romeu i Figueras, des de l'àmbit universitari i, anys més tard, Josep Massot i Muntaner, des de la recerca personal, aportaran mètode i erudició, produiran una obra extensa i solvent, i seran tot un referent per a les noves generacions d'estudiosos.

3.2 L'aportació d'acadèmics i erudits

3.2.1 Josep Romeu i Figueras

Josep Romeu i Figueras (1917–2004) va ser un folklorista, historiador i crític de la literatura, a més de poeta, que va fer aportacions importants en els tres àmbits. Com a folklorista fou el primer que després de la guerra civil recuperà la recerca científica del folklore; com a historiador de la literatura esdevingué un notable erudit en l'àmbit dels estudis medievals, i com a crític feu una important contribució al coneixement de la poesia catalana del segle xx. Pel paper significatiu que tingué dins els estudis del folklore català en anys difícils, per la manera modèlica d'aplicació del mètode i per la rellevància dels seus resultats, es convertí en un mestre i una referència per a les generacions posteriors.

Romeu es formà en Filologia Hispànica a la Universitat de Barcelona (1939–1943) i, clandestinament, als Estudis Universitaris Catalans. Com a activista cultural participà en diverses fundacions: la del grup de «resistència cultural» d'Igualada «Anabis» (1944–1948); la de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (1946), integrada a l'Institut d'Estudis Catalans; la d'*Ariel. Revista de les Arts* (1946–1951), conjuntament amb Miquel Tarradell, Frederic-Pau Verrié, Joan Triadú i Josep Palau i Fabre, i la del Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (1947). De 1961 a 1969, per encàrrec de l'Ajuntament de Barcelona, organitzà i dirigí els cicles anyals de teatre medieval al Saló del Tinell. Fou professor de la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1969 a 1984, i professor d'investigació al Centro Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), adscrit a l'Instituto Español de Musicología, de 1971 a 1984. El 1972 ingressà a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

La seva obra tingué nombrosos reconeixements. Dins l'àmbit acadèmic obtingué el premi Menéndez Pelayo el 1947 per la seva tesi doctoral sobre el mite del Comte Arnau; el 1985 la Generalitat de Ca-

talunya li concedí el premi de Literatura Catalana a la millor obra d'assaig pel seu treball *Sobre Maragall, Foix i altres poetes* (1984); el 1986 li foren oferts, en ocasió de la seva jubilació com a docent a la Universitat Autònoma de Barcelona (i conjuntament amb l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat), els volums *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*; el 1987, l'*Anuario Musical* del CSIC li dedicà el volum 42 en homenatge a la seva llarga labor investigadora en aquesta entitat, i el 2004 obtingué el premi de la crítica «Serra d'Or» pel *Quadern de memòries*. El 1993 li fou concedida la Creu de Sant Jordi.

3.2.1.1. El tarannà i la conjuntura històrica

A les seves memòries es defineix com «un home que estima les lletres en profunditat i ha bregat per comprendre allò que d'humà i permanent conté la literatura, a través de diverses facetes i camins que hi accedeixen» (2003: 6). Una manera de veure's que també descriu el folklorista apassionat que fou. Per tarannà i convicció moral detestà la confusió, l'exhibicionisme, la duplicitat d'actituds i la manca de civisme (2003: 7). Aquesta confluència d'erudició i civisme —que ell considerava «humanística»— l'aproximà tant a l'humanisme clàssic com als intel·lectuals amb un sentit exigent de col·lectivitat que, en un context històric i ideològic d'agressió cultural i oprobi polític i moral, eren senya de país. Sergi Jover, «amic fratern» de Romeu, es refereix testimonialment i amb encert al seu «humanisme civil» (2008: 234). Romeu, per bé que de jove s'aproximà a la política, no en feu bandera i considerà, com tants d'altres —el seu amic historiador i folklorista Josep Massot i Muntaner, per exemple, d'una generació més jove però amb un tarannà compartit—, que la recerca amb màxims d'exigència i d'erudició eren el millor servei que podien prestar al país i la millor manera d'honorar-lo. Romeu participava d'aquella manera de concebre'l que, enllaçant amb quasi totes les tradicions catalanistes anteriors, adquiria una naturalesa cívica i cultural «resistencialista» basada en els tres fonaments de l'ordre polític: la democràcia, la llengua (les lletres) i el territori. Jover en formula el sentit: «Apreniem i aspiràvem a treballar per la universalitat des de la nostra migrada petitesa, des de l'excèntric centre del nostre món»

(2008: 234). Eren els anys de resistència cultural i vindicació democràtica (i silenciosa) del país, i no s'havien manifestat encara les contradiccions internes d'una doctrina que des de les formes inicialment més testimoniales de lluita i d'afirmació nacional (la ciència era una de les seves expressions) anà tombant cap a reivindicacions més interessades, a vegades disfressades de gloriola patriòtica i de la qual Romeu no volgué participar. Cal ubicar-lo, doncs, al lloc precís que li correspon en aquest context per ponderar adequadament el valor de la seva tasca en anys difícils.

3.2.1.2. L'investigador folklorista

En la cronologia del folklore català correspongué a Romeu fer de baula connectora entre l'ensulsiada i la represa; entre la quasi liquidació de la tímida institucionalització del folklore, que maldava per obrir-se camí en el conjunt de la ciència, i l'eixarrement en què el va constrènyer la vacuïtat o, en el millor dels casos, el reduccionisme de la ideologia franquista. Romeu titllava, sense embuts, la «frustrant realitat franquista» de «pestilent realitat» (2003: 72 i 44). La tasca d'institucionalització iniciada en el context del noucentisme havia desaparegut o gairebé: la Institució Patxot i els seus arxius alimentats gràcies a les campanyes promogudes per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i el Llegendari català havien corregut la dissort de l'exili; mentre que l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya havia sobreviscut a l'empara del CSIC però reduït a una existència purament testimonial.

A grans trets, la tasca folklòrica de Romeu es desenvolupa en tres etapes marcades per la tesi doctoral, per la col·laboració iniciada de manera quasi simultània amb el CSIC i amb l'editorial Barcino, i per la reactivació dels interessos folklòrics a partir dels anys setanta i fins a la seva mort. Les etapes veritablement productives per a l'estudi del folklore català són les dues primeres, que van, respectivament, fins a la realització i publicació de la tesi (1948) (la primera etapa) i fins als vuit anys posteriors (1956) (la segona etapa), durant els quals publica una colla d'articles importants que rendibilitzen admirablement tant els coneixements adquirits com els materials de les seves campanyes: les que havia fet com a doctorand durant els anys de preparació de la tesi més les recerques de camp promogudes pel CSIC. Aquesta sego-

na etapa està marcada per la incorporació (1947) a l'Institut Español de Musicología que dirigia Higiní Anglès dins el CSIC, on es decantà, per circumstàncies conjunturals òbvies, cap a l'estudi dels cançoners musicals hispànics, i per la col·laboració amb Josep M. de Casacuberta (iniciada al començament del 1948) a l'editorial Barcino, on, al marge de les importants edicions sobre nades del segle xv, teatre català antic i poesia popular antiga, hi publicà dues obres folklòriques (breus però ambdues molt valuoses) sobre nades tradicionals i sobre la nit de Sant Joan. A la darrera etapa, que s'inicià el 1970, Romeu recupera una certa atenció al folklore —l'interès no l'havia perdut mai—, per bé que no es pugui considerar una etapa pròpiament productiva. Bàsicament publica un parell d'obres breus i de caire més aviat divulgatiu amb materials encara inèdits de les reculades campanyes de recerca, a més d'escriure alguns pròlegs, fer intervencions més o menys protocol·làries en jornades d'estudi relacionades amb el folklore i exercir la presidència del prestigiós premi Valeri Serra i Boldú de cultura popular.

L'encert més gran de Romeu com a investigador del folklore fou, sens dubte, l'adequació entre el treball de camp (molt ben cenyit a les necessitats i molt intens) i els gèneres a què principalment es dedicà: la cançó i la llegenda. Efectivament, mogut per les necessitats de doctorand els estius del 1943 i del 1944 realitzà, amb l'ajuda d'una beca de doctorat, dues campanyes de treball de camp al Ripollès (Ripoll, Gombrèn i Sant Joan de les Abadesses). Els estius de 1948 a 1951, comissionat per l'Institut de Estudios Pirenaicos del CSIC, realitzà dues campanyes més de recollida de cançons i tradicions populars al Ripollès (1948 i 1949) i dues a la Garrotxa (1950 i 1951). Romeu explicà en un article de 1996, «Recerca folklòrica: una experiència de camp» (2000: 7–28), la seva pràctica com a folklorista recopilador a les dues campanyes de la Garrotxa.

La bibliografia folklòrica de Romeu, tota ella ben cenyida als materials que li havien proporcionat aquestes campanyes, oferí un resultat científic molt rellevant. El 1947, amb anterioritat a la seva defensa de tesi, ja redactà una síntesi destinada a la divulgació que anticipava els resultats de la recerca: *El comte Arnau. La formació d'un mite*. Paradoxalment, però, l'obra s'edità en edició de bibliòfil i a penes tingué cap ressò. Fou reeditada el 2003. El 1948 aparegué la tesi doctoral, *El mito de «El Comte Arnau» en la canción popular*,

la tradición legendaria y la literatura. El tema li havia suggerit Jordi Rubió i Balaguer, que l'orientà cap a l'estudi de la cançó del Comte Arnau. Malgrat la direcció profitosa de Tomàs Carreras i Artau, fou Rubió la veritable ànima de la seva gestació, «el mentor més decisiu, per tal com» l'«orientà sàviament en el treball» (2003: 74).¹³⁴ El resultat fou realment excepcional. Josep M. Pujol ho resumeix així:

El llibre [...] era singular perquè, per primera vegada des dels seus inicis —per primera vegada en més d'un segle, des de la publicació de les *Observaciones sobre la poesía popular* de Milà i Fontanals (1853)—, algú superava entre nosaltres els límits de la simple arregaça de materials o de l'exposició descriptiva i era capaç de donar l'estudi exhaustiu d'una parcel·la determinada del folklore català. En cadascuna de les tres parts del seu treball, l'autor formulava les seves conclusions amb tots els requisits formalment exigibles a qualsevol discurs científic: allí s'hi podien trobar afirmacions concretes i localitzables sobre el terreny, fetes en termes explícits, inequívocs i susceptibles de contradicció en cas necessari, sempre amb la corresponent documentació de fonts i un ampli domini de la bibliografia (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 151).

A *Materials i estudis de folklore* (1993) es recullen catorze treballs, la totalitat dels publicats en posterioritat a la tesi fins a l'aparició del volum. Conjuntament amb la tesi representen, globalment, la gran aportació bibliogràfica de Romeu a la ciència del folklore. Hi ha tres treballs de l'any 1950 dedicats a la nit i la matinada de Sant Joan a l'Alt Ripollès i la Vall de Ribes de Freser; els mites populars pirinencs (a la mateixa àrea geogràfica) i la llegenda del drac del coll de Canes. Del 1951, hi ha un treball sobre el folklore de la pluja i les tempestats al Pirineu català; del 1952, un treball sobre el follet a les terres olotines, i del 1956, un treball dedicat a la llegenda del Mal Caçador i un altre sobre la balada d'«Els estudiants de Tolosa». Aquest

134 Jordi Rubió i Balaguer, al seu torn, també deixà constància de la seva labor de mentor al «Discurs de contestació» a Romeu en l'acte d'incorporació a la Reial Acadèmia de Bones Lletres l'any 1972: «Recordo que aquells anys d'elaboració del tema, venia a casa meua quan volia comunicar-me algun resultat del seu treball, o algun dubte sorgit inesperadament. En parlàvem sense embuts i jo així participava del constant formular i rebutjar hipòtesis propi de la recerca científica, i ell i jo apreníem moltes coses» (1991: 237). Així mateix, fent honor a la seva finesa, dibuixa amb traç exacte la seva visió de Romeu: «Posa la tenacitat del seu voler al servei d'allò que considera el seu deure. Sense marcar límits a l'esforç» (1991: 245).

darrer treball és una fita pels seus resultats i per la manera amb què Romeu hi aplicà el mètode. Amb aquests treballs Romeu clogué la seva etapa veritablement productiva per als estudis de folklore. La resta d'escrits del volum (de 1970, 1983, 1985, 1990, 1991 i dos de 1992) tenen un valor més secundari perquè incideixen en temes ja tractats sense aportar-hi res de nou, o bé són de caràcter més circumstancial.

L'any 2000 aparegué un nou recull d'onze articles, *Recerques d'etnologia i folklore*, tots publicats entre 1994 i 2000. Són de caràcter breu i d'un valor complementari al volum anterior. Hi ha quatre escrits dedicats a la cançó, un als mites, dos a les llegendes, un a proverbis, un a conjurs, un a la influència de la lírica gallega en la catalana i un sobre la recerca folklòrica i l'experiència de camp. Finalment, l'any 2003 aparegué el *Quadern de memòries*, amb informacions de primera mà sobre qüestions relacionades amb la seva dedicació folklòrica.

A la darrerria de la seva vida Romeu, que era home de mentalitat oberta, manifestà tota la seva «adhesió als nous corrents etnològics i folklòrics» (2000: 6). Pel que fa als corrents folklòrics, es refereix inequívocament a la renovació del folklore feta a partir dels anys 1967 i 1970 als Estats Units i a Alemanya, segurament coneguda a grans trets a través dels articles de Josep M. Pujol, que n'havia estat l'introducció a Catalunya. Romeu, que li tenia una gran consideració, li encomanà el pròleg de *Materials i estudis de folklore*. En aquest pròleg, titulat «Josep Romeu i Figueras, folklorista» (1993; Oriol/Samper 2013: 151-166), Pujol situa la labor de Romeu dins els esdeveniments fonamentals de la història i evolució del folklore. Es tracta d'un text important, farcit de perícia interpretativa i de coneixements, del tot imprescindible per a la ponderació de la seva aportació al folklore. Romeu se sentí ben comprès per Pujol, fins al punt que a les seves memòries fa remissió a l'autoritat d'aquest pròleg «per abreujar i per la qualitat i objectivitat de les seves pàgines» (2003: 67).

3.2.1.3. Bases epistemològiques i metodologia de recerca

3.2.1.3.1. Bases epistemològiques

L'objecte de la seva tesi doctoral comportà, de bon començament, l'establiment d'unes bases epistemològiques sense les quals la recerca no hagués reeixit. El títol de la tesi inclou els diversos estrats epistemològics a què sotmeté la investigació i n'estableix els límits. Una diferenciació d'estrats (o ordres) —val a dir-ho— influïda pel fet que Romeu, a més de folklorista, fou un historiador de la literatura molt motivat per l'estudi de les «zones de mútua interferència» entre ambdues esferes —«íntima paritat de destí» i «influència constant» són altres expressions amb què es refereix a aquesta implicació (Romeu 1974: 9). L'establiment de bases epistemològiques, per tant, es desprèn dels termes amb què foren definits els límits del seu objecte d'estudi: el del mite del Comte Arnau en la cançó «popular» (folklorica), la «tradicció» llegendària i la «literatura». Queden implicats, doncs, l'ordre de l'estil, és a dir, l'ordre creatiu; l'ordre de la transmissió, i, fent un salt de l'oralitat —que implica funcionalitat col·lectiva i validació de la comunitat— al lloure de la creació escrita, l'ordre de la literatura. En síntesi són aquestes les bases epistemològiques que van presidir sempre la tasca de Romeu en la doble faceta de folklorista i d'investigador de les interaccions entre folklore i literatura (àmbit fronterer en el qual esdevingué un reconegut especialista).¹³⁵

¹³⁵ La bibliografia de Romeu relacionada amb l'àmbit de les interaccions entre folklore i literatura és molt àmplia i molt reconeguda dins els estudis literaris. Per als folkloristes, tanmateix, tenen un valor complementari gens negligible, sobretot des de la perspectiva del trànsit «cultural» de l'oralitat a l'escriptura que ha sofert una part del folklore i, doncs, per a l'estudi diacrònic de determinats continguts inicialment folklorics. D'aquesta factura són els treballs *Cançons nadalenques del segle XV* (1949); *Les nades tradicionals. Segles XIV a XIX. Estudi i crestomatia* (1952; reimpr. facs. 1996); els dos aplecs d'estudis *Poesia popular i literatura* (1974) i *Estudis de lírica popular i lírica tradicional antigues* (1993), i *Corpus d'antiga poesia popular* (2000). En la classificació bibliogràfica dels «treballs dispersos», que en apèndix acompanya les seves memòries, Romeu ubica dins l'ítem dels «gèneres i temes populars» la major part dels estudis que apareixen en els dos aplecs esmentats (2003: 212–213).

La primera fa referència a dues dinàmiques comunicatives i creatives diferents: la de l'oralitat, que és l'específica del folklore,¹³⁶ i la de l'escriptura, que és la de la literatura. «Romeu reserva l'adjectiu *folkloric* al text recollit en treball de camp, l'únic del qual és demostrable l'apropiació per part de la comunitat» (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 159–160). Per a Romeu l'obra folklorica és la que respon als trets essencials següents:

l'obra [folklorica], en tant que realització artística, és extrapersonal i té una existència latent, la qual es manifesta a través de les diverses interpretacions dels qui l'actualitzen; d'altra banda, no oblidem que semblants interpretacions originen les múltiples versions i variants en què se'ns presenta l'obra folklorica. Aquesta objectivació personal a càrrec dels diversos intèrprets folklorics s'esdevé amb el concurs d'un conglomerat actiu d'impulsos i normes de la tradició oral, animat pels diferents emissors amb llurs creacions individuals produïdes en el moment d'emetre l'obra i a través de les modificacions que hi fan, creacions individuals que esdevindran elements folklorics del poema sempre i quan responguin a les exigències de la col·lectivitat i aquesta les accepti. Cal recordar que l'obra és donada a l'intèrpret folkloric amb independència d'ell mateix, encara que en la interpretació ell la reformi creativament i la vehiculi d'una manera nova, encertada o no (Romeu 1974: 7–8).

En canvi la literatura —no caldrà aprofundir-hi— «respon a profundes necessitats de creació personal» (Romeu 1974: 8) i no requereix la sanció apropiativa de la comunitat.

La segona base epistemològica, l'establerta entre popular i tradicional, delimita les esferes d'una determinada poètica (l'estil o característiques de creació) i l'esfera de la transmissió, que pot ser referida tant al folklore com a la literatura. Així, doncs, *popular* «fa referència a un sistema poètic concret que pot aparèixer en la literatura escrita i usar-se amb una àmplia oscil·lació, [...] sense que calgui postular cap tradicionalitat» (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 160). La noció de popular, que Romeu concreta sobretot en relació amb la poesia, és extrapolable sense dificultat a la llegenda i en general a la resta de gèneres folklorics: «Entenem per poesia popular [...] aquella poesia que és ac-

¹³⁶ Òbviament aquí només es fa referència a les formes «clàssiques» de la comunicació folklorica, és a dir, les orals (les úniques que tingué en compte Romeu), no pas a les noves formes gràfiques i/o escripturals del folklore contemporani.

ceptada realment per la col·lectivitat, que compleix una funció múltiple i que és perpetuada sincrònicament i al llarg de les generacions de receptors i alhora transmissors per tradició oral» (1993a: 7). Fins aquí popular coincideix amb folklòric; tanmateix cal precisar que és només en l'ordre de la poètica, és a dir, de les característiques creatives i de l'estil, que podem referir-nos a una producció oral com a popular. Per a Romeu això és així si compleix les característiques següents:

L'estil, com la temàtica i la morfologia versificatòria i musical, a conseqüència de la gènesi de procedència i formació transmissora d'aquesta poesia, és simple, realista i directe, sense elucubracions mentals ni filigranes retòriques. És un estil breu i sobri, d'expressió dinàmica que carrega l'accent damunt el verb més que no pas, ni de molt, en l'adjectiu, líric, més que no pas lògic, dramàtic, com mostra la confiança o la pregueta, d'expressió intensificadora, patent en les exclamacions, l'exhortació, l'opció, la reiteració i l'afectivitat, mirall precís i ajustat de la realitat i d'una peculiar atemporalitat, airejat i pur, i transmès per una llengua també molt pura i transparent en la seva nuesa i que tradueix l'essència mateixa de les coses i els sentiments evocats i quotidians (1993a: 9).

La «tradicionalitat», en principi, fa referència a la transmissió i, per tant, pot donar-se tant en l'àmbit del folklore com en el literari. Aquesta és la concepció general del concepte que Romeu també tenia ben present (per exemple quan a la tesi es referia a la «tradicció llegendària»). Tanmateix, en relació amb la poesia Romeu fa un ús molt precís, fins a cert punt restrictiu, de l'adjectiu «tradicional», que distingeix tant de la poesia «popular» com de l'ús posat en circulació per Menéndez Pidal (que identificava, sense matisos, «tradicional» amb allò que a la resta d'Europa se'n deia «popular»):

podria mantenir-se tal designació [de «tradicional»] per a expressar la naturalesa d'aquells productes poètics que imiten o recreen els populars i que devem a autors cultes o més o menys preparats, sensibles a la popularitat lírica. La transmissió d'aquest tipus de poesia ha estat més limitada i el poema no ha sofert una transformació tan profunda, la temàtica no sempre coincideix exactament amb la popular i, quan hi coincideix, el tractament no és tan sobri i natural, la morfologia versificatòria és molt més acurada, rica i precisa, i l'estil no presenta amb prou claredat els trets distintius de la poesia popular [...]. Creiem que hauríem de limitar el terme de poesia tradicional a aquells productes poètics que traïxen encara la invenció imitativa d'un poeta de professió sensible al fenomen general de la genuïna poesia popular (1993a: 9-10).

El treball de Romeu *Les nades tradicionals. Segles XIV a XIX. Estudi i crestomatia* (1952) —i, en general, tot el «cançoner nadalenc» de Catalunya dit «popular»— representa segons Josep M. Pujol un cas molt il·lustratiu de l'aplicació coherent dels conceptes «popular» i «tradicional» en els sentits exposats més amunt:

Com ja va advertir Josep Romeu i Figueras —que distingia curosament entre «popular» i «tradicional» [...] i parla en aquest cas de cançons tradicionals, és a dir, simplement mantingudes en repertori durant un cert període, amb independència de la seva poètica—, les cançons de Nadal que els catalans del Principat solen conèixer com a tals no presenten en general les característiques de la cançó popular (en contrast, per exemple, amb els «asguilandos» o cançons de capta valencianes del període nadalenc, divulgades en un cançoner compilat per Manuel Sanchis Guarner), i ofereixen altres particularitats diferencials: idèntic o superior nivell de coneixença a les zones urbanes que a les rurals, manca de variants, manca d'equivalent en els altres territoris del domini lingüístic i persistència en la memòria dels que les coneixen afavorida per la seva densa circulació en cançoners impresos, enregistraments discogràfics i execucions de grups corals (Pujol 2007; Oriol/Samper 2013: 86).

Romeu, cal insistir-hi, mantingué invariables aquestes distincions en tots els treballs de folklore com també en els estudis literaris que se centren en les múltiples relacions amb el folklore. Distincions, a més, que li facilitaven l'aplicació coherent del seu mètode de recerca.

Cal esmentar, també, dos treballs significatius de Romeu que, partint d'aquestes bases epistemològiques, són exemple de mètode per treballar les relacions entre folklore i literatura. En el primer, «Poesia catalana del segle XVI. Les versions conegudes de “Bella, de vós som amorós”» (redactat el 1954 i publicat el 1960; Romeu 1974: 233-262), s'analitza un cas modèlic de tradició semipopular que, segons Josep M. Pujol, «constitueix una lectura obligada per a tothom que vulgui parlar amb propietat d'aquests termes que tan sovint s'utilitzen indiscriminadament» (1993; Oriol/Samper 2013: 160). El segon treball, «Poesia popular i neopopularisme. Selecció i combinació en la “Història del soldat” de Bartomeu Rosselló-Pòrcel» (Romeu 1974: 126-169), és un magnífic exemple de com el coneixement del folklore pot ajudar a interpretar una obra literària, és a dir, a fer un treball de crítica literària. Romeu veu en aquest poema del mallorquí, amb qui l'uní una brevíssima però intensa amistat, «un cas molt concret del

procés a través del qual la poesia popular [aquí en el sentit estRICTE de folklorica] intervé en la gestació d'una obra personal deguda a un poeta docte» (Romeu 1974: 126).

3.2.1.3.2. Metodologia de recerca

Romeu adoptà per a la cançó i la llegenda el mètode històrico-geogràfic, aleshores dominant.¹³⁷ L'alternativa més etnogràfico-filològica que proporcionava el mètode de les Wörter und Sachen no era una alternativa vàlida; entre d'altres motius perquè la perspectiva d'aquest mètode era essencialment sincrònica i, per tant, impedia la panoràmica més genètica i diacrònica que requeria la seva recerca folklorica. Pujol ho sintetitza així:

Justament per objectivar i controlar les variants de la cançó del Comte Arnau, i sobretot per establir-ne el sentit i no tant per localitzar els orígens geogràfics i cronològics dels textos ni menys encara per establir un arquetip —afirmacions sempre arriscades—, Romeu adopta amb llibertat una versió del mètode geogràfico-històric assajat per Menéndez Pidal el 1920 sobre les balades de «Gerineldo» i «La boda estorbada», l'estén després al conjunt de la tradició llegendística, i més tard tornarà a aplicar-lo magistralment sobre la balada d'«Els estudiants de Tolosa» (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 161–162).

Al marge de la raonabilitat científica en l'adopció d'aquest mètode —que Romeu, precisem-ho, també usà sense renunciar a l'establiment dels orígens geogràfics i cronològics—, cal considerar que la noció implícita del factor territorial que comportava s'adaptava bé a l'imaginari de país d'un catalanisme aleshores militant contra una dictadura, i als serveis intel·lectuals que calia prestar-li. Romeu, a la seva manera, restà fidel a aquest mètode tota la vida, sens dubte, però amb la interpretació peculiar que en va fer el seu mestre Menéndez

¹³⁷ Pujol es refereix a aquest mètode com l'«*evergreen* del folklore» i observa: «Com ha assenyalat Archer Taylor, el mètode, formalitzat per Julius i Kaarle Krohn en el terreny de la rondallística per controlar els excessos difusionistes, opera amb uns mecanismes tan elementals que no pot considerar-se en la pràctica patrimoni de cap escola en concret; en els anys vint i trenta havia estat hegemònic en la investigació rondallística i havia permès per primer cop la unificació de les recerques» (1993; Oriol/Samper 2013: 162).

Pidal,¹³⁸ i amb una llibertat no exempta d'alguna dissidència metodològica significativa, com ara el rebuig a la reconstrucció d'arquetips —un dels «excessos més notoris» d'aquest mètode, com observa Pujol (1993; Oriol/Samper 2013: 162). Val la pena, en aquest sentit, constatar el refús explícit que en va fer Romeu: «la restitució hipotètica del text base, no modificat per la tradició, és sempre una possibilitat versemblant en la disciplina literària, i una impossibilitat radical en la folklorica» (1974: 7).

Aquest no fou l'únic encert metodològic de Romeu. L'associació que establí entre la subsistència de les formes de folklore i el «caràcter funcional precís» que tenen per a una comunitat (Romeu 1974: 7) deixa entreveure «fins a quin punt el Romeu de 1974, a través de Jakobson, tornava a connectar amb les novetats produïdes a l'exterior: la funcionalitat del folklore està a la base de la revolució teòrica que havia esclatat gairebé alhora als Estats Units i a Alemanya entre 1967 i 1970» (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 160). L'obertura mental de Romeu a l'evolució fa natural l'observació de Pujol. Tanmateix, Romeu, que en aquell moment vivia la tercera etapa de dedicació al folklore —una etapa no creativa des del punt de vista rigorosament científic—, no aplicà mai les conseqüències metodològiques d'aquella novíssima concepció del folklore.

3.2.1.4. Gèneres i nuclis temàtics

Romeu tingué una dedicació pràcticament exclusiva a dos gèneres, la cançó i la llegenda, que articulà perfectament entorn de la temàtica del Comte Arnau i, en menor mesura, a d'altres cançons i llegendes dins de la geografia estudiada.

¹³⁸ A la introducció de la tesi doctoral Romeu ho manifesta explícitament: «Empezamos comparando las diversas versiones, no consideradas en conjunto sino por grupos de versos, según el método que el docto Maestro Don Ramón Menéndez Pidal desarrolla en su genial estudio sobre geografía folklórica» (1948: 5).

3.2.1.4.1. Cançonística

A més de l'atenció preferent a la cançó del Comte Arnau i a la dels estudiants de Tolosa, Romeu també prestà atenció, per bé que molt menor, a d'altres cançons com ara «L'espina» (1994; 2000: 123–145) i «La filla d'Igualada» (2000: 147–161), i prologà l'obra de dos importants treballs sobre cançonística: el llibre de Dolors Sistac i Sanvicén, *Les cançons de pandero o de tambor* (1997; 2000: 115–122), i el de Carme Oriol Carazo, *El cançoner nadalenc català del Principat de Catalunya (1853–1951)* (1995; 2000: 163–170), que en cert sentit perllongava l'estudi de Romeu sobre la nadala del segle XIV al XIX (1952). A aquests dos pròlegs cal afegir-hi el que escriví per la reedició d'*El cançoner de Pineda* de Sara Llorens (1992; 1993b: 269–276), centrat a glossar la figura de la folklorista, i la breu «nota introductòria» que escriví a *El folklore de Rupit-Pruit*, I: *Cançoner*, del Grup de Recerca Folklorica d'Osona (Jaume Ayats, Ignasi Roviró i Xavier Roviró, amb la col·laboració de Ramon Farrés) (1983; 1993b: 277–280).

L'estudi de la cançó del Comte Arnau representa, quant al contingut, la gran aportació de Romeu a l'estudi del folklore català, sense menystenir la resta d'aportacions, també molt notables. El treball fonamental és, per descomptat, la primera part de la tesi doctoral, *El mito de «El Comte Arnau» en la canción popular, la tradición legendaria y la literatura* (1948) i, amb valor complementari, l'article de 1992 «El comte Arnau a Gombren, Mataplana i Montgrony» (1993b: 149–160). Fonamentalment s'hi estudien les característiques de la cançó (mètrica i temàtica) i s'estableix el seu origen a Ripoll a finals del segle XVI i principis del XVII, a més de la difusió geogràfica que es va produir. Temàticament versa sobre la figura de ficció que és el Comte Arnau, una ànima damnada o en pena per no haver pagat les soldades als mossos i, doncs, no haver respectat un contracte just, que s'apareix a la seva vídua per tal d'advertir-la de no cometre el mateix pecat. La cançó és confegida amb versos de set síl·labes seguits d'un refrany de quatre per a cada vers, i s'estructura com a dialogisme entre dos personatges; cada vers es repeteix però amb un refrany diferent («muller lleial» i «viudeta igual», als versos que corresponen al comte, i «comte l'Arnau» i «valga'm Déu, val!», als de la muller). Aquesta estructura doblement binària permet concloure que una cançó de dansa fou l'origen de la balada tal com ens ha pervingut.

L'altra gran aportació de Romeu a la cançonística fou l'estudi, exemplar quant a l'aplicació del mètode i decisiu en els seus resultats, d'«Els estudiants de Tolosa». Orígens, formació i transmissió d'una balada folklòrica catalana» (1993b: 213–267), redactat l'any 1949 (a l'inici de la segona etapa de la seva dedicació al folklore), però aparegut el 1956 i revisat «minuciosament» el 1974. El seu estudi conclougué que va ser redactada a mitjan segle XIV a les comarques gironines (potser a Olot) i que s'estengué pel sud de França i el nord d'Itàlia. En la seva irradiació interferí amb una altra cançó geogràficament ben establerta, «Els estudiants de Pontoise», a la qual cedí determinats trets a la vegada que aquesta també en donà a la catalana. La cançó nasqué probablement d'una narració joglaresca més extensa (redactada a la darrereria de 1335) d'uns fets històrics esdevinguts a Tolosa de Llenguadoc el 1332 i anys següents. La transmissió oral n'abreujà ràpidament la versió joglaresca fins a prendre forma de cançó; se certificà, així, l'origen català d'aquesta cançó difosa àmpliament més enllà del domini lingüístic català.

3.2.1.4.2. Llegendística

Com en el cas de la cançó, el nucli temàtic preferencial de la recerca llegendística fou el Comte Arnau. Romeu acredità amb molt de rigor com el mateix nucli temàtic generà primer la cançó i després la «tradicció llegendària» (i no a l'inrevés). L'estudi principal d'aquest nucli temàtic en el gènere de la llegenda és la segona part de la tesi doctoral, complementat amb un parell d'articles: «Temes i mètodes en el folklore: un exemple» (1991; 1993b: 127–147), més l'article esmentat de 1992 per a la cançó, «El comte Arnau a Gombren, Mataplana i Montgrony». Aquests dos articles, però, si bé tenen un valor de síntesi, de fet ja no aporten més recerques a la que es feu a la tesi doctoral.

L'origen més probable del nucli llegendari és Gombren, per bé que Romeu hi reconeix un altre focus important a Sant Joan de les Abadesses (i, amb menys força, també a Ripoll). A Gombren, doncs, es generà el primer nucli temàtic llegendístic, el d'acreditació més antiga (és a dir, el que temàticament correspon a la condemna per haver pagat malament les soldades); mentre que el focus de Sant Joan de les Abadesses, a causa de la mala fama del monestir de les monges i dels escàndols que van provocar-ne l'expulsió per part del papa Be-

net VIII el 1017 (Romeu 1993b: 137), va generar la variant més tardana o «nova llegenda» del Comte Arnau (és a dir, la del nucli temàtic centrat en les disbauxes sexuals del comte i les monges).¹³⁹

Al marge de la dedicació *maior* al llegendari del Comte Arnau, Romeu també prestà atenció —per bé que molt més limitada— a altres llegendes en els breus treballs «La llegenda del drac de Coll de Canes» (1950; 1993b: 167–193), «El Mal Caçador» (1956; 1993b: 161–165), «El diable feiner i destructor: una llegenda igualadina i odenenca» (2000; 2000: 55–68) i dos breus escrits dedicats als follets: «El follet a les terres olotines» (1952; 1993b: 195–201) i el pròleg al llibre de Joan Casanova Coll i Joan Creus Saumell, *Més ràpids que el llamp, més vius que el foc* (2000; 2000: 49–54). Finalment, també cal esmentar *Llegendes de la Garrotxa* (2004), confegit amb els materials llegendístics que encara tenia inèdits de les campanyes dels estius de 1950 i, sobretot, de 1951, que fou una campanya centrada preferentment en la recopilació de llegendes.

3.2.1.4.3. Treballs miscel·lanis sobre «creences i costums»: el nucli temàtic de la nit de Sant Joan i el del cycle de l'any

Romeu encara oferí un parell de treballs clarament deutors de les nocions de calendari i costumari, des de la perspectiva metodològica de l'etnografia francesa, especialment la d'Arnold Van Gennep, de qui admeté la influència i de qui assumí l'estructuració del cycle de la vida i el de l'any com a «font de costums».

El 1950, amb els materials recentment recopilats de les campanyes de 1948 i 1949, aparegué el breu treball «La nit i la matinada de Sant Joan a l'Alt Ripollès i la Vall de Ribes de Freser» (1993b: 61–75), on presenta la descripció dels elements essencials de la diada, però confegida exclusivament amb fonts orals, és a dir, amb la informació proporcionada pels «subjectes folklòrics», tal com els anomenava Romeu. L'aparició d'aquest article deuria motivar la petició que li va fer Josep M. de Casacuberta d'una obra específica sobre el folklo-

¹³⁹ Aquesta variant temàtica de la tradició arnaldiana és la d'interès principal per a la posterior elaboració literària del «mite» del Comte Arnau que en van fer, principalment, Víctor Balaguer al segle XIX i Joan Maragall i Josep M. de Sagarra al XX. La formulació literària del mite és estudiada per Romeu a la tercera part de la tesi doctoral.

re vinculat a la diada de Sant Joan. El 1953, atenent aquesta petició, publicà un valuós treball d'interpretació global, *La nit de Sant Joan* (reimpr. facs. 1993), que ofereix una «síntesi estructurada i harmònica» confegida, al marge de la bibliografia selecta que utilitzà, amb un «material inèdit recollit per nosaltres mateixos» (Romeu 1953: 5). A la descripció detallada de les pràctiques associades a la nit de Sant Joan i dels elements que la configuren, Romeu hi incorpora tota la rica mostra de folklore verbal que els acompanya (parèmies, cançons i fórmules, sobretot). Quant a la interpretació de la diada, Romeu rebutja les teories solar, lunar (de Maximin Deloche), astrològica (de Pierre Saintyves) i simbolista (d'Henri Breuil) disponibles aleshores i integra tot el sistema de pràctiques dins el marc interpretatiu precristià (romà) dels dies o períodes fasts i nefasts. L'entorn de la festa, que arriba al punt màxim en la nit de Sant Joan i la diada, representa la culminació d'un període fast (Romeu 1953: 12–13), al qual queden vinculades les pràctiques d'embelliment de la casa, de salut, d'eficàcia de les plantes medicinals, de les pràctiques curatives i de guariment, de les collites propícies, de les ordalies per conèixer el futur maridatge, etc. Molts anys després, el 1985, Romeu tornà a aquest tema amb un altre breu treball, «La nit i la matinada de Sant Joan. Una síntesi» (1993b: 77–89), sense aportar-hi cap novetat.

Pòstumament es publicà *La Garrotxa. Creences i costums* (2007), una obra que Romeu deixà enllestida, on hi aplega des de la perspectiva del cycle de l'any els materials relacionats amb creences i costums de les campanyes dels estius de 1950, sobretot, i de 1951. L'obra és divulgativa, però té l'interès d'oferir una mostra relativament àmplia de folklore verbal representatiu d'un territori (parèmies, cançons i fórmules, principalment).

Al marge de la temàtica santjoanesca i del cycle anyal, cal esmentar un altre treball dedicat al folklore de la meteorologia —un dels temes clàssics de la recerca etnogràfica i folklòrica del moment—, que també fou confegit exclusivament amb les fonts orals de les campanyes del 1948 i 1949: «Folklore de la pluja i les tempestats al Pirineu català (Alt Ripollès i Vall de Ribes de Freser)» (1951; 1993b: 31–60). S'hi tracta la previsió del temps, la impetració de la pluja, el paper de les bruixes i els temporals, el llamp, com alliberar-se de les granissades i del llamp, i de les oracions i cançons.

3.2.2 Josep Massot i Muntaner

3.2.2.1 L'investigador i l'impulsor cultural

Josep Massot i Muntaner és investigador, folklorista, filòleg i historiador, i, com a promotor de cultura, editor (de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat) i gestor de les diverses empreses culturals en què ha pres part. Totes les tasques d'ambdós àmbits han sigut exercides des de la seva posició militant i enriquidora, sempre objectiva, de «català de Mallorca i mallorquí de Catalunya», tal com el qualifica Damià Pons (2017: 383). Manuel Llanas esbossa els trets essencials de la seva figura quan afirma, amb exactitud, que ningú com Massot genera «tantes adhesions unànimes», i hi afegeix: «A la seva infatigable activitat investigadora, acadèmica, editorial i cívica —és l'home que treballa més d'aquest país—, hi suma una voluntat constant de servei i una proverbial generositat humana i intel·lectual sense falla» (Bover/Llanas 2015: 15). És així com aquest home perseverant en els seus compromisos veu les seves fidelitats i el sentit inequívoc del seu treball:

El premi [d'Honor de les Lletres Catalanes] que rebo [...] m'estimula a continuar treballant, a continuar defensant amb les unghes i amb les dents els nostres valors i els nostres drets massa sovint conculcats —sempre amb respecte envers tothom i sense escarafalls inútils, seguint la màxima llatina *fortiter in re, suaviter in modo*—, i a estudiar i divulgar la nostra llengua, la nostra literatura i la memòria històrica d'unes èpoques que hi ha qui voldria esborrar del mapa i donar per inexistents (Massot 2012: 209).

Una vida sencera dedicada al treball en conjunció amb les seves capacitats intel·lectuals i virtuts, que li ha proporcionat una quantitat enorme de coneixences i d'interaccions culturals i científiques, l'ha convertit en «un dels grans nusos de comunicació de la cultura catalana» (Manent 2017: 424). En el cas de Josep Massot i Muntaner i de la seva obra, el superlatiu és el més equànim; ho és per a totes les facetes d'investigador i d'impulsor cultural, però de manera especial per a la folklorística, a la qual ha fet algunes aportacions decisives (en el cançoner popular, a la figura de Marià Aguiló i al coneixement de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, sobretot). La magnitud de la seva obra, amb una producció ininterrompuda que s'inicià l'any 1961, obliga a presentar-la selectivament.

Tal com ha explicat Massot en diverses ocasions, nasqué el 1941 al si d'una família molt vinculada al món cultural de Mallorca, circumstància que, d'infant i jove, li proporcionà el privilegi de conviure amb coneixences il·lustres i la lectura de llibres i revistes que, en molts casos, prohibia la dictadura franquista o bé eren de difícil abast. Aprengué a llegir mallorquí sol a la primerenca edat de set anys amb l'*Aplec de rondaies mallorquines* d'Antoni M. Alcover. Des d'aleshores Massot manifestà una «voracitat lectora» realment formidable —segons l'expressió de Joan Veny (2017: 367)— que l'acabà convertint en «una mena de mag de la bibliografia, atès que la ressegueix gairebé tota» —com afirma Albert Manent (2017: 424)—, i en l'erudit i «home de lletres» que és.¹⁴⁰ Les rondalles, doncs, foren una de les primeres llavors de l'estimació pel folklore, al costat de la que sentí, també de molt jove, per les cançons populars. El fet que el seu avi, Josep Massot i Planes, músic, recopilés *El cançoner popular de Mallorca* també representà, sens dubte, un primer exemple de folklorista i un fort estímul d'amor i passió pel cançoner.

La seva aportació bibliogràfica als estudis de folklore la constitueix, a més d'alguns llibres, un nombre important d'articles que cal comptar per centenars, apareguts, principalment, a *Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares*, *Estudis Romànics*, *Lluc*, *Randa*, *Montserrat*, *Butlletí del Santuari*, *Revista Musical Catalana*, *Pòrtula*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, *Revista d'Etnologia de Catalunya*, *Anuari Verdaguer*, *Serra d'Or*, *Paper Groc*, *Llengua & Literatura* i *Revista de Catalunya*, a més de molts treballs apareguts en actes de congressos, trobades internacionals, etc. Una producció intel·lectual que començà de molt jove, a l'edat de vint anys —sense ni tan sols haver acabat la llicenciatura de Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona—, amb el treball sobre el romancer tradicional espanyol a Mallorca (1961), que li valgué una relació epistolar amb Ramón Menéndez Pidal. Altres treballs importants sobre cançonística són els dedicats a la poesia tradicional catalana (1962), el romancer balear (1964), «els Segadors» (1983), i la relació entre la poesia popular i la Renaixença (1984, però publicat el 1988).

140 Aquest és el seu testimoni: «Vaig aprendre sol a llegir en català, les *Rondalles* de mossèn Alcover, sense que ningú me n'ensenyés. M'havien ensenyat a llegir en castellà —però, llavors, l'ensenyaven quan tenies tres o quatre anys— i aleshores tota la vida me l'he passada llegint, i això és una passió que no me la treu ningú de sobre» (Bover/Llanas 2015: 48).

Sobre Marià Aguiló, els treballs més significatius són els que dedica a la seva figura com a col·lector de cançons populars (1980), a la seva relació amb la poesia popular (1981), a la presentació introductòria (i el treball d'edició) de les *Cançonetes mallorquines* (1985), a Aguiló i la descoberta de la poesia popular (1997), el que ubica la figura d'Aguiló entre la poesia i l'erudició (2000), el dedicat als seus viatges folklòrics (2002) i el de la seva amistat amb Verdaguier (2006). Massot, que ha estat l'editor dels materials de l'Obra del Cançoner, catalogà molt detalladament el fons Aguiló els anys 1993-1994 i, amb posterioritat, hi afegí l'inventari del refranyer que el folklorista mallorquí havia recopilat (2010).

Malgrat la dedicació preferencial a Aguiló, Massot també ha dedicat esforços a altres folkloristes, sobretot a Alcover (treballs de 1968, 1982, 1983 i 1998), Josep Massot i Planes (1984), Jacint Verdaguier (1995, però publicat el 1999) i Rafel Ginard i Bauçà (1999), i als folkloristes que col·laboraven en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, com ara el músic Baltasar Samper, Joan Sala i Salarich i Andreu Ferrer Ginard.

L'altra gran aportació són el conjunt molt nombrós de treballs dedicats a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, entre els quals cal destacar els dels territoris de Sardenya i les Illes Balears (1999), de Menorca (1999), de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya com a font de recerques (2002), de la síntesi de la seva història (2005), de les seves vicissituds entre el 1936 i el 1954 (2016), i de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les terres valencianes (2016). A aquests treballs, cal afegir-hi el volum dedicat a Rafael Patxot i Jubert (2014) més un conjunt d'articles que tracten de qüestions més específiques de Patxot i d'alguns col·laboradors de l'Obra del Cançoner, acabats d'esmentar. Entre els treballs que els hi ha dedicat sobresurten el capítol a Baltasar Samper dins *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme* (1992), la introducció a l'obra de Samper *Estudis sobre la cançó popular* (1994), els treballs dedicats a la tasca dels col·lectors a Marratxí (1993-1994), a Joan Sala i Salarich (2008), i a Andreu Ferrer i Ginart i les llegendes de les Balears (2009). Finalment, cal esmentar la seva gegantina tasca d'edició dels materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1993-2011), una feina d'altíssim valor i servei per a la futura recerca de la cançonística (per bé que no exclusivament, atès que també conté altra mena de materials folklòrics) catalana.

Afortunadament, la major part d'aquests treballs han estat aplegats en diversos volums miscel·lanis, com ara *Semblances i comentaris* (1999) i, sobretot, en la sèrie en dotze volums *Escriptors i erudits contemporanis* (1996-2013) i en la iniciada el 2015, *A la Ciutat dels llibres*. Al marge de facilitar l'accés bibliogràfic, aquests volums tenen l'avantatge que en els treballs revisats són habituals les ampliacions i, si escau, les actualitzacions bibliogràfiques. A tota aquesta colla de treballs, cal afegir-hi una presència bibliogràfica —en aparença menor, però veritablement útil i d'importància— a partir de la redacció d'una quantitat important d'articles sobre folklore en enciclopèdies i diccionaris; sobretot, en la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1969-1983) i en el *Diccionari de la literatura catalana* (1979), que codirigí amb Joaquim Molas.¹⁴¹

Massot disposa d'una escriptura fluent, llegidora en favor de l'acollença i l'exactitud de les dades —sempre abundants però sense arribar a transgredir el principi argumentatiu de la quantitat— i la claredat expositiva; reflex de la combinació idònia entre l'erudició i l'home de lletres. En aquest sentit —i en d'altres— té una escriptura virtuosa que transcendirà a les generacions posteriors que el llegiran.

Com a impulsor cultural, la seva labor ha estat alimentada per la generositat que el caracteritza. El dispendi d'energies invertides, sumades a les esmerçades a la investigació, és tan enorme que interpel·la per si sol la normalitat humana i, per descomptat, és exercit des de la vocació de servei a la cultura i al país, concebuts en l'horitzó fusterià de la unitat lingüística i cultural dels Països Catalans (no en va li han atorgat els doctorats *honoris causa* per la Universitat de les Illes Balears, el 1999, per la Universitat de València, el 2016, i el reconeixement honorífic de les universitats catalanes). Des de 1971 dirigeix les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Ha estat secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1973-1993), i el primer president de la Societat Catalana de Llengua i Literatura (1985-1991), filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha exercit de director de *Studia Monastica* (1965-1994) i de *Llengua & Literatura*

141 Pot consultar-se la llista sencera d'aquests articles en la bibliografia de Josep Massot i Muntaner elaborada per Rafael Roca (2017: 115-119) (segons el criteri de la tipologia formal de les publicacions) i en l'elaborada per Joan Martí i Castell i Josep Moran (2012: 23-29) (segons el criteri temàtic).

(1986–2010). Des de 1975 dirigeix la revista *Randa*, que ha acollit un bon nombre de treballs sobre folklore balear, i des de 1994, *Serra d'Or*. Així mateix, és membre de diverses institucions de recerca, com ara la Societat Arqueològica Lul·liana des de 1980; l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana des de 1980; la Societat Verdaguier des de 1991; l'Acadèmia de Bones Lletres des de 2002; la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (que presidí de 2014 a 2017); el patronat de la Fundació Mercè Rodoreda des de 2016, i, a més, de la Societat d'Onomàstica i de l'Institut Menorquí d'Estudis.

La seva tasca d'editor de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que dirigeix des de fa prop de cinquanta anys, és la més significada des del punt de vista de la impulsó cultural. Massot les ha convertit en una referència imprescindible per a la cultura catalana i en una editorial universitària de primer ordre en l'àmbit de la història, la història cultural, i la llengua i la literatura, al marge del llibre infantil i la divulgació religiosa. El folklore hi ocupa un lloc rellevant.

Com és lògic, una labor tan extensa i tan notable ha merescut un gran nombre de premis i reconeixements. Els principals són: el Premi Francesc de B. Moll (1989), atorgat per l'Obra Cultural Balear pel conjunt de la seva obra; el Premi Crítica Serra d'Or (1993); el Premi Sanchis Guarner (1993), lliurat per la Fundació Jaume I; la Creu de Sant Jordi (1996), concedida per la Generalitat de Catalunya; el Premi Nacional de Cultura Popular (1997), atorgat, també, per la Generalitat de Catalunya (per la recuperació i l'edició de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya); el Premi Ars Magna (1999), concedit per la Casa Catalana de Mallorca; el Reconeixement de Mèrits (2000) del Patronat de l'Escola Municipal de Mallorquí de Manacor; la concessió de la medalla d'Or del Consell de Mallorca (2009); i el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (2012), atorgat per Òmnium Cultural.

Escaurien molts adjectius per resumir la tasca intel·lectual i, en particular, folklòrica de Josep Massot, tanmateix sembla prou ajustat a la realitat el que Guiscafrè dedica en aquest sentit a la seva obra: per als estudis d'arxivística folklòrica catalana és una figura senzillament «imprescindible» (Guiscafrè 2017a: 437). El seu llegat és una obra sòlida i homogènia quant a temàtiques, metodologia, estil i resultats, destinada a una llarga vigència.

3.2.2.2 La recerca folklòrica

La recerca folklòrica de Massot s'ha concentrat en tres centres d'interès: la cançonística popular (en especial la figura de Marià Aguiló), Antoni M. Alcover i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (i el mecenatge de Rafael Patxot i Jubert). En la recerca d'aquest tercer tema s'adopta metodologia històrica; mentre que, en el primer tema, l'objecte del qual són els materials cançonístics, la metodologia és, amb l'auxili de la filologia, la pròpia de l'arxivística folklòrica. Jaume Guiscafrè, que ha tingut l'encert d'aproximar-se a la tasca folklòrica de Massot des d'aquesta perspectiva, considera que, «més que un folklorista, Massot és fonamentalment un historiador de la folklorística als Països Catalans» (Guiscafrè 2017a: 434), atès que la seva aportació com a folklorista recol·lector es limita als primers treballs que publicà sobre el romancer a les Illes Balears (Guiscafrè 2017a: 434). La resta dels treballs sobre cançonística, que ha anat elaborant durant la seva llarga vida intel·lectual, parteixen de fonts impreses o d'arxius (per exemple, els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que, en aquest sentit, són una mina). Quan Joaquim Molas afirma que Massot és, sobretot, un «home d'arxiu com el Dr. Rubió o el P. Batllori» (Molas 2017: 374), està pensant en l'historiador, per bé que, com a folklorista, faci recerques amb materials ja recopilats, anàlogues a les de l'historiador, partint de documents d'arxiu. Per això és molt exacte de referir-se, com fa Guiscafrè, tant a «l'historiador folklorista» com a l'«arxivística folklòrica» —l'afortunada conceptualització d'una part del folklore i d'una manera de concebre'l que va fer Ignasi Roviró.

3.2.2.2.1 Cançonística

L'interès i la dedicació que Massot ha manifestat sempre vers l'estudi de la cançó popular li vénen de l'entorn familiar:

El que em ve de família és la relació amb la cançó popular. El meu avi era músic, va recollir cançons populars de Mallorca i en va fer una col·lecció molt important. El primer any que estudiava a la Universitat el meu pare em va demanar que l'ajudés per posar-la en solfa i publicar-la. I a partir d'aleshores ja no he deixat mai més d'estudiar el cançoner popular (Bover/Llanas 2015: 106).

Segons Josep M. Pujol, cal adscriure Massot en l'anomenat «folklore filològic», de filiació última herderiana, «que es dedica a l'estudi de la cançó popular com a "poesia popular" per excel·lència: les balades "de tradició oral" —els *romances tradicionales* en la terminologia dels baladistes espanyols, d'extracció menendezpidaliana» (1999; Oriol/Samper 2013: 172). Aquesta concepció del folklore entrà acadèmicament a Catalunya gràcies a Milà i Fontanals, que hi exercí una poderosa influència:

Els adeptes a aquesta línia [la del folklore filològic] s'estimen més parlar de «poesia popular» o «cançó popular» que de folklore, i estudien amb mètodes filològics la poètica i la història dels textos de les balades —el gènere, de molt, que prefereixen—, deixant de banda la melodia amb què es canten i la gent que les interpreta. Aquesta línia, iniciada com he dit per Manuel Milà i Fontanals, té una branca catalana, representada acadèmicament —i de manera molt discontinua— pel Dr. Josep Romeu i Figueras [...] i el P. Massot de Montserrat (1999; Oriol/Samper 2013: 172).

Efectivament, el primer centre d'interès de Massot fou el romancer balear en els tres primers articles que publicà. «El romancero tradicional español en Mallorca», aparegut el 1961 en la *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, on «publica dinou versions baladístiques, ordenades temàticament i amb aparat bibliogràfic, catorze de les quals [...] havien estat recollides personalment» (Guiscafrè 2017a: 432). En la mateixa revista publica l'any 1962 «Sobre poesia tradicional catalana» i el 1963, «Aportació a l'estudi del Romancer balear» en *Estudis Romànics*. Segons Guiscafrè, aquest darrer treball és «encara ara de lectura ineludible per a qui s'interessi per la balada» (2017a: 433) perquè conté un estudi sobre la tradició balear relacionant les tres illes, i perquè ofereix un catàleg dels romanços conservats acompanyats de notes sobre el seu origen, la seva transmissió i la seva vitalitat.

De bon principi Massot mostrà idees clares sobre el rigor que s'havia d'exigir en el tractament del corpus i en el seu estudi. Per això no és gens estrany que mostrés reserves davant la manera de procedir de Rafel Ginard i Bauçà en el seu *Cançoner popular de Mallorca* en una ressenya que li feu en *Estudis Romànics* 7 (1954–1960 [1964]). Fonamentalment, li retreia la classificació del material, que no conservés escrupolosament el text de cada versió i que convertís en «reconstruïdes» la majoria de les versions llargues, que esdevenen, així,

factícies. També Joan Amades, en una ressenya conjunta als dos volums del *Folklore de Catalunya*, feta en els *Estudis Romànics* acabats d'esmentar, és objecte de retrets importants per la seva manera, en definitiva, poc fiable i arbitrària d'editar els materials folklòrics.

En Marià Aguiló, i la seva dedicació a la cançó popular, és en qui ha centrat el seu major interès. Josep M. Pujol considera que Massot és «el millor coneixedor d'Aguiló» (1999; Oriol/Samper 2013: 172). La quantitat de treballs dedicada a la seva figura és molt nombrosa; els principals, tanmateix, són els següents: «Marià Aguiló, col·lector de cançons populars» (Massot 1980: 287–324); «Marià Aguiló, i la poesia popular» (Massot 1981: 307–332); «Introducció» a les *Cançonetes mallorquines recollides per Marià Aguiló*, I (Massot 1985a: 7–34); «La poesia popular i la Renaixença» (1988; Massot 2007: 11–44); «Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular» (1997; Massot 2004: 17–45); «Marià Aguiló, entre la poesia i l'erudició» (2000; Massot 2001: 9–36); «Els viatges folklòrics de Marià Aguiló» (2002; Massot 2003: 9–53). D'aquest darrer, Guiscafrè ha afirmat que és «un treball exemplar en què de manera admirablement minuciosa Massot reconstrueix els itineraris que va seguir Aguiló en les diverses eixides que va fer arreu del país entre 1844 i 1870 a fi d'arreglar materials folklòrics, sobretot —per bé que no exclusivament— cançons» (Guiscafrè 2017a: 434). I, finalment, el treball «Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer» (Massot 2006: 11–57) que, si bé no versa específicament sobre folklore, explica quina relació d'ajuda i d'amistat van mantenir aquestes dues personalitats de primera línia relacionades amb el folklore del país. Presos en conjunt aquests treballs, ofereixen una visió completa i aprofundida de la tasca folklòrica d'Aguiló com a col·lector i estudiós de cançons populars.

Massot també ha prestat atenció a d'altres folkloristes vinculats a la cançó popular en els treballs següents: «Jacint Verdaguer i la poesia popular» (1999; Massot 2003: 69–122); «Josep Massot i Planes i la cançó popular» (1984; Massot 2003: 251–265); «Baltasar Samper i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» (Massot 1992: 211–238); «Baltasar Samper i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» (Massot 1994a: 23–27) (malgrat la coincidència del títol amb el treball anterior, es tracta de textos diferents; aquest, tot i que es publicà el 1994, fou escrit el 1990, i Massot el va tenir present per a la redacció del treball anterior); «Introducció» en *Estudis sobre la cançó popu-*

lar de Baltasar Samper (Massot 1994b: 5–25); «Introducció» en *Ideari cançonístic* Aguiló de Joan Puntí i Collell (Massot 1993: 5–19); i «Rafel Ginard Bauçà, home d'Església, home de país» (Massot 1999: 213–220). Cal esmentar, també, l'estudi sobre l'himne nacional de Catalunya, «"Els Segadors", de cançó popular a himne patriòtic», aparegut al costat de sengles capítols de Salvador Pueyo i d'Oriol Martorell, dins el llibre il·lustrat *Els Segadors, himne nacional de Catalunya* (1983). En la revisió d'aquest treball (Massot 2012: 21–59), hi matisa i complementa els treballs dedicats a «Els Segadors» de Pere Anguera (aparegut el 2010) i de Jaume Ayats (aparegut el 2011).

3.2.2.2.2 Antoni M. Alcover

Un altre objecte d'estudi ha sigut la figura del filòleg i folklorista manacorí Antoni M. Alcover. La primera referència digna d'esment és l'article «Mossèn Alcover i la cultura popular» (1968; Massot 1972: 101–110). D'entre els nombrosos treballs que li ha dedicat, especialment com a filòleg i «home de combat», sobresurt un important llibre dins la bibliografia alcoveriana, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana* (1985), dos capítols del qual versen sobre qüestions folklòriques: «Antoni M. Alcover, amic i deixeble de Marià Aguiló» (conferència de 1979 publicada el 1983; Massot 1985b: 55–76) i «Antoni M. Alcover i les rondalles» (1982; Massot 1985b: 77–111). Aquest darrer capítol, al marge d'explicar la gènesi de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines*, conté en un substanciós apèndix (que Massot ja havia publicat el 1983) l'edició del text «Com he fet mon *Aplech de Rondayes Mallorquines*», on Alcover exposa, a petició de Leo Spitzer, «l'idea que he tenguda i lo sistema que he seguit per replegar i escriure les rondalles que componen mon *Aplech*» (Massot 1985b: 89), així com la qüestió de l'autocensura moral a què sotmeté els materials recollits. En relació amb aquesta qüestió, Alcover manifestà sense embuts: «jo he suprimit tots els passatges verds per no escandalitzar cap lector, per no incórrer en la ira de Déu» (Massot 1985b: 94). També és remarcable l'opuscle *Mn. Antoni M. Alcover i el monestir de Montserrat* (1998; Massot 2001: 37–79). Un altre treball d'interès folklòric és el de l'edició de les «Cartes d'Antoni M. Alcover a Marià Aguiló» (Massot 1987: 81–90); cartes que, de fet, no versen específicament de folklore per bé que hi apareguin algunes referències marginals. Per exemple, aquesta interessant

referència sobre les rondalles que Aguiló fa a Alcover en l'esborrany de resposta a la carta que aquest li havia enviat el 24 d'agost de 1890: «Volia enviar-li l'enhorabona quant vaig veure en el *Eco [del Santuario]* sa primera rondalla per lo justa i ben acertada que me sembla sa redacció, cosa que sempre he tengut per molt dificultosa i això ha estat la causa de no publicar les que arreplegui quant era al·lot» (Massot 1987: 89). Convé observar que, si bé el nombre d'articles específicament folklòrics sobre Alcover no és extens, tanmateix es poden espigolar algunes referències esparses d'interès en relació amb el folklore en els nombrosos treballs dedicats a la seva figura.

3.2.2.2.3 L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Massot ha dedicat una atenció preferent a historiar l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, l'ambiciós projecte d'aplega de materials cançonístics a tot el domini lingüístic català que s'inicià el 1921 i durà fins a la Guerra Civil. Jaume Guiscafrè destaca la implicació personal de Massot en la recuperació i la gestió d'aquest fons:

El 1991 Sebastià M. Bardolet [l'abat de Montserrat] li va confiar la responsabilitat de gestionar l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, això és, d'ordenar-ne i sistematitzar-ne l'enorme quantitat de documents de tota mena que conté. Amb només sis anys de dedicar-s'hi, ja es va fer mereixedor del Premi Nacional de Cultura Popular [...], en reconeixement a la seva decisiva contribució a la recuperació de l'Obra del Cançoner. I és a propòsit de la història d'aquesta empresa —que va iniciar el 1921 l'Orfeó Català amb el patrocini del mecenes Rafael Patxot— i dels materials que hi estan relacionats que Massot ha excel·lit com a editor i com a historiador de l'arxivística folklòrica catalana» (Guiscafrè 2017a: 435).

Entre els treballs que Massot li ha dedicat, en sobresurten els següents: «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, avui» (1992–1993; Massot 1999: 257–276), en què explica la peripècia de l'arxiu des de la Guerra Civil fins que va ser dipositat a Montserrat; «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, font de recerques» (2003; Massot 2004: 169–188), en què es repassen els treballs que s'han aprofitat del fons i s'hi expressa el desig següent: «Cal esperar que durant els pròxims anys els estudiosos continuaran aprofitant aquesta deu inexhaurible, on sempre és possible de trobar o de retrobar coses noves i velles» (Massot 2004: 188); «L'Obra del Cançoner Popular

de Catalunya» (2005; Massot 2006: 195–228), en què s'expliquen els primers passos de la iniciativa, les donacions, els concursos, les seixanta-cinc missions de recerca (és a dir, les campanyes) detallades per anys, les cèdules per al registre dels materials, les publicacions, la desfeta de la Guerra Civil, el trasllat d'amagat a Suïssa i, finalment, el retorn a Catalunya amb la cessió del fons a Montserrat, i «Les vicissituds de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya entre 1936 i el 1954» (Massot 2016: 15–75), on s'edita el «Dietari de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1939–1954)», signat per Rafael Patxot. A aquests treballs, cal afegir-hi els dedicats a la territorialitat de l'Obra del Cançoner, que en complementen la visió de conjunt: «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i Sardenya» (1998; Massot 1999: 277–286); «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les Illes Balears» (Massot 1999: 287–326); «Menorca dins l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» (1999; Massot 2004: 139–168); «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Manacor (1926)» (1994; Massot 2008b: 21–28); «Marratxí dins l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» (1993–1994; Massot 2008b: 29–56), i «L'Obra del Cançoner Popular i les terres valencianes» (Massot 2016: 77–96).

3.2.2.3 El curador d'obres folklòriques i l'editor sensible al folklore

Josep Massot ha desplegat dues altres activitats diferents a la recerca històrica del folklore, però que són de gran valor: la de curador d'obres folklòriques i la d'editor, de les insignes Publicacions de l'Abadia de Montserrat —que dirigeix des de 1971, com ja s'ha esmentat—, sensible a la publicació de materials folklòrics i treballs sobre folklore.

La labor de curador es concreta, essencialment, en l'edició (en col·laboració amb Baltasar Bibiloni) del *Cançoner musical de Mallorca* (1984) aplegat pel seu avi Josep Massot i Planes; de les *Cançonetes mallorquines recollides per Marià Aguiló*, I (1985); de l'*Ideari cançonístic Aguiló* de Joan Puntí i Collell (1993); dels *Estudis sobre la cançó popular* de Baltasar Samper (1994); de l'enormitat dels *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (1993–2011), i de les *Llegendes de les Balears* d'Andreu Ferrer i Ginart (2009). A més de la qualitat i polidesa de les edicions, totes aquestes tenen el valor de ser materials inèdits i, doncs, de fer-los assequibles per primer cop

després d'uns llarguíssims sons. Cal afegir-hi, també, l'edició d'un bon nombre d'obres en què no s'especifica la seva tasca editora (curadora), però que igualment són de la seva responsabilitat, com ara les següents: Jacint Verdager, *Rondalles* (1986), i les obres de Valeri Serra Boldú, *Aplec de rondalles* (1981), *Rondalles meravelloses* (1982), *Rondalles populars* (4 vols., 1984–1985) i *El pescador de Barcelona i altres contes* (1986).

Un comentari singular, per les seves característiques tan sumament especials, mereix la magna edició dels *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. En primer lloc, per la peripècia d'aquests materials salvats de la guerra i la postguerra franquista, traslladats en secret a Suïssa (la major part, però no tots) i, finalment, dipositats al monestir de Montserrat l'any 1991 per voluntat de la família del mecenes Rafael Patxot, que el patrocinà.¹⁴² En l'acompliment d'aquest destí tan venturós per a la recerca folklòrica catalana, Massot hi tingué un paper decisiu bo i desplegant totes les seves destreses i virtuts que feien al cas (incloses les morals, de prudència i finor de tracte, ateses les circumstàncies delicades d'aquest retorn tan sensible).

En segon lloc, aquesta edició té característiques especials per la quantitat enorme de materials que la confegeixen. Carme Oriol en destaca aquesta característica i la dimensió de la seva vàlua:

L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, per la qualitat i la magnitud, uns cent vuitanta mil documents pel cap baix [...], és un dels grans projectes de la nostra història recent que evidencien la potència i la vitalitat de la cultura catalana. I així ho confirma la publicació dels seus vint-i-un volums de materials (Diversos autors, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vols. I–III. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, 1926–1929; Josep Massot, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vols. IV–XXI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993–2011), que fan aquesta obra equiparable, en el terreny de la literatura popular, al que representen en el camp de la llengua obres com el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll o l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines (Oriol 2014c: 24).

¹⁴² Josep Massot ha exposat en més d'una ocasió el relat circumstanciat d'aquesta peripècia; per exemple en el treball esmentat, «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, avui» (1992–1993; Massot 1999: 257–276).

L'edició té una important varietat de materials. Aquesta és l'enumeració sintètica que en fa Carme Oriol:

Els tres primers volums de materials de l'Obra del Cançoner, publicats entre els anys 1926 i 1929, contenen les memòries corresponents a les vuit primeres missions de recerca (sis dutes a terme a Catalunya, una al País Valencià i una altra a Mallorca) i van acompanyades d'una selecta de materials. Amb la recuperació del fons, l'any 1991, Josep Massot en va emprendre la ingent tasca d'inventari i, paral·lelament, va promoure l'edició per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat dels volums de materials que, plantejats com la continuació dels tres primers apareguts abans de la guerra civil, es van anar publicant, un cada any, des del 1993 (volum iv) fins al 2011 (volum xxi) [...]. A la publicació d'aquests divuit volums s'hi ha d'afegir la voluntat de reeditar, en facsimil, els tres publicats entre 1926 i 1929. [...] El volum iv (fascicles 1 i 2) està dedicat a l'Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. El fascicle 1 descriu el fons de Barcelona i el fascicle 2 el fons de Suïssa. En el primer destaca, especialment, la descripció del fons Aguiló (que va ser donat pel seu fill Àngel i que conté treballs tan importants com el *Cançoner*, el *Rondallari* i una part del *Refranyer*) i en el segon es dona informació, per exemple, sobre els originals del *Cançoner de Pineda* de Sara Llorens i de l'*Ideari Aguiló* de Joan Puntí, publicats respectivament a cura de Josefina Roma [...] i Josep Massot (*Ideari cançonístic Aguiló* [...]) i es descriu el contingut del fons de Rossend Serra i Pagès. El volum v està dedicat a la *Història de l'Obra del Cançoner i Complement a l'Inventari de l'Arxiu* i conté el Dietari de l'Obra del Cançoner (1921–1938) i les Actes del Consell Consultiu. Els volums vi al xx estan dedicats a les *Missions de Recerca*, que s'acompanyen d'una selecta de materials. Entre aquestes missions destaquen, per exemple, les de Baltasar Samper (a Mallorca, Eivissa i Formentera) i les de Palmira Jaquetti (a la Seu d'Urgell, el Pallars, la vall d'Aran, l'Empordà, la Ribagorça, el Ripollès i el Vallespir), dutes a terme amb diversos col·laboradors; les del sacerdot de la diòcesi de Vic Joan Sala i Salarich, que va recollir 1786 cançons (vol. xviii); les de Joan Tomàs a la Casa de la Caritat de Barcelona (vol. xix); i les dels germans Pierre i Marcel Fouché a la Catalunya del Nord (vol. xx). Finalment, el volum xxi està dedicat als *Complements a l'Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner i a les seves missions* i conté l'inventari dels darrers materials incorporats a l'arxiu de l'Obra del Cançoner, com el *Llegendari popular de Catalunya*, un altre gran projecte finançat també per Rafael Patxot, i realitzat per Rossend Serra i Pagès, on

trobem les *Llegendes de les Balears* d'Andreu Ferrer i Ginard (publicades a cura de Josep Massot [...]) i l'inventari del *Refranyer* Aguiló (amb 2.043 entrades) (Oriol 2014c: 26–27).¹⁴³

Amb posterioritat a l'aparició dels dos volums de l'*Inventari de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* els anys 1993 i 1994, Massot ha publicat diversos complements a mesura que anaven arribant nous materials de Suïssa; un seguit de complements que, hores d'ara, encara no estan closos del tot. Cal fer referència, en aquest sentit, al primer complement a l'*Inventari* que, com ja s'ha esmentat, aparegué en el volum cinquè dels *Materials*; al complement aparegut en el volum vint-i-unè dels *Materials*, i al «Nou complement a l'inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» (Massot 2008b: 57–89).

Els tres volums apareguts entre 1926 i 1929 es van tornar a publicar entre els anys 2013 i 2014. De tot el conjunt de volums —d'acord amb la valoració que en fa Guiscafrè— destaquen «els dos fascicles que contenen l'*Inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, el volum *Història de l'Obra del Cançoner i complement a l'Inventari de l'Arxiu* i els onze volums de *Memòries de missions de recerca*» (Guiscafrè 2017a: 436). En definitiva, la publicació d'aquests corpus de materials significa disposar d'una infraestructura per al folklore català cançonístic —per bé que no exclusivament—, en totes les seves variants del domini lingüístic, que ha donat i està destinat a donar en un futur esplèndids fruits de recerca. Per això, la labor curadora de Massot resulta simplement impagable.

Una faceta de Massot desvinculada de la investigació, però de gran importància per als estudis de folklorística catalana, és la d'editor (comercial) sensible al folklore. Al marge de les seves publicacions de recerca (i en ocasions també de divulgació), i dels *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, acollides en bona part per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, com a director ha fet possible l'existència d'un molt abundós conjunt de llibres que per si sols formen part del catàleg més selecte dels estudis actuals de folklore. Només a tall de mostra il·lustrativa, cal esmentar el manteniment d'una col·lecció dedicada al folklore, la «Biblioteca de Cultura Popu-

¹⁴³ Carme Oriol (2013) ha ofert amb més minuciositat i valoració crítica la descripció dels volums de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials* (comptant-hi els tres primers apareguts abans entre 1926 i 1929).

lar Valeri Serra i Boldú» (des de 1990), que ha propiciat l'aparició d'una colla d'obres de referència. En aquesta col·lecció hi apareixen regularment els treballs guanyadors del Premi Valeri Serra i Boldú de cultura popular. La nòmina dels investigadors premiats —alguns dels quals són membres del Grup d'Estudis Etnopoètics (IEC)— que dins d'aquesta col·lecció han fet estudis estrictament folklòrics són, per ordre de convocatòries, els següents: M. Margarida Bassols i Puig, M. de la Pau Janer, Lluís Calvo, Carme Oriol Carazo, Maria Conca i Josep Guia, Josep Temporal, Joan Casanova Coll i Joan Creus Saumell, Josep Espunyes, Joan Armangué, Jaume Albero i Poveda, Antoni Serrà Campins, Jordi Tomàs i Guilera, Emili Samper Prunera i Mònica Sales de la Cruz. Així mateix, també hi ha nombroses obres en altres col·leccions tant de materials folklòrics com d'estudis. Són destacables les publicacions següents (les referències són necessàriament selectives): les rondalles ja esmentades de Valeri Serra i Boldú més el *Calendari folklòric d'Urgell* (1981; facsímil de la primera edició de 1915); *Festes i tradicions populars de Catalunya* (1986); *Folklore de la pagesia* (1987; edició d'Isidor Cònsul i de Ramon Miró) i *Llibre del rosari. Folklore del Roser* (1988; facsímil de la primera edició de 1917); el *Cançoner popular català* (2 vols., 1983; edició a cura de Pere Bohigas); les *Rondalles* de Jacint Verdaguer (1986; edició a cura de Josep Massot, sense esmentar-se); l'*Ideari cançonístic Aguiló* de Joan Puntí i Collell (1993; edició a cura de Josep Massot); els *Estudis sobre la cançó popular* de Baltasar Samper (1994; edició a cura de Josep Massot); les *Cançons tradicionals catalanes recollides per Jacint Verdaguer* [i acompanyades amb enregistraments del GRFO] del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona i Salvador Rebés (2002); el *Llegendari* de Maria de Bell-lloc (2004; edició a cura de Joan Armangué i Hertero); el *Rondallari Aguiló* (2008; transcripció, catalogació i estudi introductor a cura de Jaume Guiscafrè); *Paraula viva. Articles sobre literatura oral* de Caterina Valriu Llinàs (2008); les *Llegendes de les Balears* d'Andreu Ferrer i Ginart (2009; edició a cura de Josep Massot); les *Contarelles d'En Jordi des Recó* d'Antoni M. Alcover (2012; edició a cura de Maria Pilar Perea); els *Papers d'etnopoètica* de Joan Borja (2014), o els *Estudis de literatura popular. Història i mètodes* de Carme Oriol Carazo (2016). Una mostra ben eloqüent de l'impuls que Massot ha propiciat en els estudis de folklore, per amor a la ciència i la cultura, però també com a tribut de servei al país.

3.3 Cap a la renovació i la consolidació

El 20 de novembre de 1975 va morir el dictador Francisco Franco i es va iniciar l'anomenada transició democràtica. El 1977 es va restablir, de forma provisional, la Generalitat de Catalunya amb el retorn del seu president, Josep Tarradellas, de l'exili i, el 1979, es va aprovar l'estatut d'autonomia de Catalunya. El 1980 es van celebrar les eleccions al Parlament de Catalunya i es va restablir, de forma definitiva, la Generalitat de Catalunya.

En aquests primers anys de recuperació de la democràcia, les iniciatives que havien anat sorgint en diversos sectors de la societat per defensar, promoure i normalitzar la llengua i la cultura pròpies van poder comptar, també, amb la implicació de les institucions d'autogovern catalanes. Aquestes institucions van veure en la cultura popular una forma de promoure el sentiment d'identitat i d'afirmació nacional que s'havia mantingut de manera resistencial durant el franquisme en els sectors més actius i compromesos de la societat catalana. Així, una de les primeres accions del govern de la Generalitat va ser la creació, l'any 1980, del Servei de Promoció Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que incloïa la Secció de Cultura Tradicional. En aquest context de voluntat de recuperació de la cultura pròpia s'han de situar les diverses iniciatives sorgides des dels àmbits universitari, editorial, institucional i associatiu, tal com anirem veient al llarg d'aquest capítol.

Pel que fa al primer d'aquests àmbits, cal destacar l'interès creixent per l'estudi de la literatura popular que es va produir a la universitat a partir dels anys setanta. En aquests anys, els estudiosos que s'hi van dedicar van haver de suplir la manca d'una formació acadèmica especialitzada, que no havien pogut adquirir durant els anys del franquisme, amb un important treball de tipus autodidacte. Tot i això, la seva formació universitària els va permetre emprendre una recerca rigorosa i solvent, guiada per l'aplicació del mètode científic.

A grans trets, l'interès per l'estudi acadèmic de la literatura popular va aparèixer vinculat, pràcticament de forma simultània, a l'activitat duta a terme, d'una banda, per antropòlegs i etnòlegs i, de l'altra, per filòlegs. Els primers, des d'una concepció del folklore entès com a cultura, es van centrar en l'anàlisi dels grans períodes de la història del folklore català i, en particular, de la història de la litera-

tura popular catalana. Els segons, en canvi, es van interessar per l'estudi del folklore com a art verbal, és a dir, com a literatura popular, i van estudiar-ne, especialment, la teoria, els mètodes i els gèneres, sense oblidar-se d'abordar també la perspectiva històrica. En aquests inicis, també va aparèixer la reivindicació del folklore com a matèria universitària que, de la mà del professor de literatura de la Universitat Rovira i Virgili, Josep M. Pujol i Sammartín, va anar guanyant camí en la valoració del folklore com a disciplina científica.

3.3.1 L'aportació dels antropòlegs i els etnòlegs

Després de la primera aproximació puntual a la història del folklore català que va fer Ramona Violant i Ribera l'any 1961 dins d'una obra col·lectiva i miscel·lània, a finals de la dècada dels anys setanta es va produir un interès per l'estudi dels folkloristes i de la història del folklore català que va venir de la mà d'antropòlegs i etnòlegs. Aquestes iniciatives van tenir l'impuls de dues entitats: la Fundació Serveis de Cultura Popular i l'Institut Català d'Antropologia (ICA). La primera entitat, creada el 1977, tenia entre els seus objectius el reforçament de la personalitat política i cultural de Catalunya i, per extensió, de la resta de Països Catalans (Reixach 1996: 108). La segona, creada l'any 1978, es va fixar com a objectiu esdevenir un espai de discussió, investigació i aprofundiment científic de la societat i la cultura a Catalunya.

Amb motiu de la seva creació, l'Institut Català d'Antropologia va programar, l'any 1978, tres conferències inaugurals que es van impartir a la Biblioteca de Catalunya. Una d'aquestes va anar a càrrec d'un dels seus membres fundadors, l'antropòleg Joan Prat i Carós, que era professor universitari a Tarragona. Aquesta conferència va donar lloc a l'article «Els estudis etnogràfics i etnològics a Catalunya», publicat en el primer número de la revista *Quaderns de l'ICA*, l'any 1980. L'article, capdavanter en aquell moment, abraça un període que va de mitjan segle XIX a mitjan segle XX i conté una anàlisi detallada dels folkloristes, les obres, les institucions i els projectes més destacats d'aquest període.

Vint-i-cinc anys després d'aquesta publicació, en el número especial corresponent al 25è aniversari de *Quaderns de l'ICA*, la revista *Quaderns-e* (continuadora de l'anterior i creada el 2003 en format

electrònic) va publicar un article de Joan Prat titulat «Petita reflexió amb motiu dels vint-i-cinc anys d'«Els estudis etnogràfics i etnològics a Catalunya»» (Prat 2005). En aquest article, l'autor situa els inicis del seu interès per l'estudi del folklore a Catalunya a principis dels anys setanta, en la seva època d'estudiant a la Universitat de Barcelona. Tal com ell mateix diu, va començar a familiaritzar-se amb els folkloristes catalans en el si d'un seminari informal que liderava un altre estudiant de la universitat, Ignasi Terrades.

En aquells moments —els primers anys setanta— ens havíem agrupat en un grup d'estudi informal, el Seminari del Camperolat, que liderava intel·lectualment l'Ignasi Terrades, encara que era un dels membres més joves del grup. Jo vaig començar a familiaritzar-me amb els folkloristes catalans (dels quals no recordo ni un esment en els cursos del Dr. Esteva) al si d'aquest seminari. Personatges com Rossend Serra i Pagès, Tomàs Carreras i Artau, Aureli Capmany, Joan Amades i Ramon Violant i Simorra s'havien interessat, com nosaltres pel món rural; acostumaven a ser bons patriotes, com alguns de nosaltres també ens hi sentíem en plena transició, i no era difícil veure en ells certs trets que els convertien en ancestres i precursors de la nostra tasca, juntament amb els «grans» de l'antropologia, dels quals sí que ens en parlava el Dr. Esteva: Boas, Benedict, Malinowski, Radcliffe-Brown, Evans-Pritchard, etc. (Prat 2005: 3–4).

En aquest seminari, Prat va descobrir els noms d'alguns folkloristes i etnògrafs catalans de referència i aquesta descoberta el va esperonar a estudiar-los. El resultat d'aquest treball va ser la conferència inaugural que va pronunciar l'any 1978 a l'Institut Català d'Antropologia i l'article «Els estudis etnogràfics i etnològics a Catalunya» que, dos anys després, va publicar en els *Quaderns de l'ICA*.

Tant l'Institut Català d'Antropologia com la Fundació Serveis de Cultura Popular van tenir un paper important en el suport a activitats sorgides des del món universitari en els anys vuitanta. Aquestes activitats van consistir, bàsicament, en l'organització de seminaris científics i en la publicació de treballs relacionats amb l'estudi de la cultura popular i del folklore.

Tal com assenyalen Dolors Llopart, Joan Prat i Llorenç Prats (1985: 5–7), a principis de l'any 1980, un grup de persones pertanyents a diverses disciplines científiques (l'antropologia, la història, l'etnologia i la museologia) es van reunir a l'Institut Català d'Antropologia per debatre sobre un tema d'interès comú: la cultura popular.

Així va néixer el Seminari de Cultura Popular de l'ICA, que tenia com a objectius reflexionar sobre el concepte de cultura popular i estudiar-ne el desenvolupament a Catalunya. Les sessions del Seminari van culminar en el «Col·loqui sobre l'estudi de la cultura popular», que es va celebrar al poble de Saïfores entre el 19 i 21 de juny de 1981. Un cop celebrat el Col·loqui, la Fundació Serveis de Cultura Popular va proposar a Llorenç Prats, Dolors Llopart i Joan Prat d'aprofundir en les seves respectives ponències per fer-ne una publicació. El resultat d'aquest treball va ser el llibre *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions. 1853-1981*, que es va publicar l'any següent. El llibre, que tenia com a precedents immediats l'article de Joan Prat «Els estudis etnogràfics i etnològics a Catalunya», publicat el 1980, i la tesi de llicenciatura de Llorenç Prats, «L'estudi de la cultura popular a Catalunya: els folkloristes», de 1981, continua sent, encara avui, una obra de referència per al coneixement de la història de la literatura popular catalana des de mitjan segle XIX fins a 1981.

L'any 1982, l'antropòleg Llorenç Prats Canals, professor universitari a Lleida i vinculat també a l'Institut Català d'Antropologia, va publicar «Els precedents dels estudis etnològics a Catalunya. Folklore i etnografia (1853-1959)».¹⁴⁴ En aquest article, i en la línia del treball anterior de Joan Prat, l'autor traça un recorregut històric des del naixement de l'interès per l'estudi del folklore entès com a literatura popular, a mitjan segle XIX, fins a les darreres aportacions que van fer Joan Amades i Gelats i Ramon Violant i Simorra en la dècada dels anys cinquanta (Prats 1982: 27). Prats, en aquest treball, com ja havia fet en un article anterior, «La transició del folklore a la etnografia en Catalunya. La obra de Ramón Violant i Simorra», publicat el 1980, reflexiona sobre els límits entre el folklore i l'etnografia prenent com a referent la figura de Violant i Simorra, «el primer etnògraf català», en paraules de l'autor (Prats 1982: 26).

en l'obra de Violant ja no trobem les recopilacions típiques del folklore —o les trobem en molt petita mesura— sinó descripcions de processos de treball, de variants tecnològiques que pertanyen de ple al camp de l'etnografia, si per etnografia entenem la descripció de comportaments culturalment significatius (Prats 1982: 27).

144 L'article va ser reelaborat i publicat, posteriorment, en espanyol. Vegeu Prats (1991).

Dos anys després del primer Seminari de Cultura Popular de l'ICA, entre el mes d'octubre de 1983 i el mes d'abril de 1984, es va celebrar un segon seminari titulat «La cultura popular com a camp d'estudi, la cultura popular com a camp d'acció», en el qual es van pronunciar un total de 25 ponències. Aquestes ponències van donar lloc al llibre *La cultura popular a debat* (Llopart/Prat/Prats 1985), que va ser finançat per la Fundació Serveis de Cultura Popular. El llibre el va publicar l'editorial Alta Fulla, que va començar a constituir-se, en aquests anys, com una editorial de referència en l'edició i la reedició de llibres sobre folklore i literatura popular.

L'any 1988, Llorenç Prats va publicar un assaig de referència, *El mite de la tradició popular*, en el qual estudiava la contribució dels folkloristes catalans del segle XIX a l'elaboració i la consolidació d'una imatge de Catalunya i de la identitat catalana eminentment conservadora. El llibre va ser un dels resultats de la seva tesi doctoral «Els orígens de l'interès per la cultura popular a Catalunya. La Renaixença», presentada el 1987. Per la seva part, Josefina Roma Riu, professora d'Antropologia a la Universitat de Barcelona i sòcia fundadora de l'Institut Català d'Antropologia, el 1986, va publicar «Etnografia y folklore en Cataluña», un treball que també prestava una atenció especial a l'estudi de la literatura popular en la línia descrita fins ara.

Als inicis de la dècada dels anys noranta, Llorenç Prats va publicar dos extensos treballs bibliogràfics: l'any 1990, «Els estudis etnogràfics a Catalunya» i el curs 1991-1992 «Els reculls folklòrics de la literatura de tradició oral». Uns anys més tard, va publicar l'estudi «Invention de la tradition populaire et construction sociale de l'identité en Catalogne» (1996), en el qual va traçar el recorregut dels estudis de folklore des del període romàntic fins a la dècada dels anys noranta del segle XX des de l'òptica de la construcció de la identitat catalana a Catalunya. I el 1994, Joan Prat va publicar en el *Diccionario histórico de la antropología española* l'article «Historiografía antropológica», que conté una abundant bibliografia sobre la història del folklore a Catalunya.

Per la seva part, l'antropòleg Lluís Calvo Calvo, un investigador no vinculat directament a la universitat, però sí a una institució de recerca, la Institució Milà i Fontanals del Consejo Superior de Investigaciones Científicas de Barcelona, el 1992 va publicar l'estudi «Folclore, etnografia y etnología en Cataluña» i el 1997 el llibre *His-*

toria de la Antropologia en Cataluña, en els quals va situar la història del folklore en els segles XIX i XX, i en especial de la literatura popular, en relació amb els models d'estudi que van permetre el desenvolupament de l'antropologia com a ciència. L'autor també va publicar una extensa biografia sobre el folklorista Joan Amades en el llibre *El món de Joan Amades*, que el Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular de la Generalitat de Catalunya va editar l'any 1990 amb motiu de la commemoració del centenari del naixement del folklorista.

Un altre investigador vinculat a la Institució Milà i Fontanals, l'antropòleg i etnomusicòleg, Josep Martí i Pérez, va centrar els seus estudis en els usos i els significats del patrimoni immaterial. Des d'un punt de vista teòric, va ser l'introduïdor i el divulgador a Catalunya del concepte «folklorisme». Aquest concepte, introduït pel folklorista alemany Hans Moser (1962), va ser desenvolupat i exemplificat per Martí en els articles «El folklorismo. Análisis de una tradición "prêt-à-porter"» i «Música tradicional. Entre folklore i folklorisme», publicats els anys 1990 i 1994 respectivament, i, en especial, en el llibre *El folklorismo, uso y abuso de la tradición* (1996). Martí també és autor de l'article «Katalanen» publicat en l'*Enzyklopädie des Märchens* (1994).

Ramona Violant, després d'una etapa com a professora de literatura a la Universitat de Barcelona, que comprèn els anys 1956 a 1976, es va acostar a l'estudi de la literatura popular a partir de l'interès que li suscitaven l'antropologia i l'etnologia, seguint, així, les passes del seu pare, l'etnògraf Ramon Violant i Simorra. En aquesta línia va publicar els llibres *Llegendes catalanes*, el 1982; *La rondalla i la llegenda*, el 1990; i *El món màgic de les fades*, el 2002. L'any 2015 va rebre el Premi Joan Amades de Cultura Popular i Tradicional que atorga l'Associació Cultural Joan Amades.

Finalment, pel que fa als estudis de rondallística, cal destacar el treball de Josefina Roma com a responsable de l'edició del *Rondallari de Pineda* de la folklorista Sara Llorens, publicat l'any 2006, i com a autora de l'estudi introductori que acompanya l'edició. En aquest estudi, Roma explica la formació que va tenir Sara Llorens com a folklorista, gràcies al mestratge de Rossend Serra i Pagès, des que va ser alumna seva a l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona; situa la confecció del *Rondallari*, que Sara Llorens va iniciar l'any

1902, dins dels estudis rondallístics de l'època; descriu les característiques del *Rondallari*; analitza les notes comparatives que Llorens va redactar; té en compte l'*Índex tipològic de la rondalla catalana* (Oriol/Pujol 2003) en l'ordenació i el tractament del corpus; i dóna dades contextuals valuoses sobre els narradors de les rondalles. A més de la introducció, Roma hi inclou un estudi particular per a cada cicle de rondalles i, sempre que és possible, en dóna el número corresponent al tipus rondallístic d'acord amb el catàleg d'Oriol i Pujol (2003).

3.3.2 El folklore com a disciplina universitària

L'any 1979 la literatura popular es va incorporar com a oferta docent universitària a Tarragona. La iniciativa va sorgir de l'escriptor i professor de literatura Jaume Vidal i Alcover (1923–1991), que des del curs 1972-1973 impartia assignatures de Literatura Catalana en el que aleshores era la Divisió VII de la Universitat de Barcelona a Tarragona.

Vidal i Alcover estava convençut del valor del folklore i de la literatura popular com a expressió d'una cultura i com a referent per a la creació literària. Tot i que no va fer pròpiament una tasca de folklorista, en diverses ocasions va reflexionar sobre la importància del folklore com a fet cultural i va escriure alguns treballs sobre el tema, com els que es troben recollits en l'apartat «Estudis sobre literatura tradicional» del llibre *Estudis de literatura medieval i moderna*, publicat el 1996. Així mateix, va participar en l'edició de la *Paremiologia catalana comparada*, de Sebastià Farnés (1992–1999), promoguda per l'escriptora Maria Aurèlia Capmany i elaborada per Magí Sunyer i Josep Lluís Savall, amb la col·laboració de Josep M. Pujol.

Rosa Comes, en l'article «El folklore i l'escriptor: admiració i ús» (2001) destaca l'admiració que Vidal i Alcover sentia per l'obra rondallística d'Antoni M. Alcover i pel folklore en general, i analitza l'ús que en va fer com a escriptor mitjançant l'adaptació de rondalles i llegendes en la narrativa i el teatre, i en la utilització de motius, temes i estructures de la literatura popular en la seva obra de creació. Així, Comes escriu:

Una de les idees sobre el folklore que més interessava Jaume Vidal és el fet que, lluny de constituir un tresor localista, les cançons, les llegendes i les rondalles eren manifestacions d'art compartides pels més diversos països del món. La universalitat i la localitat característiques del folklore eren dels aspectes que més l'atreïen (Comes 2001: 16).

Vidal i Alcover, sensible a l'important valor cultural del folklore i de la literatura popular, pensava que calia que aquestes matèries tinguessin una presència a la universitat. Per això, el curs 1979–80 va encarregar a Josep M. Pujol la docència d'una assignatura nova que, amb el nom de Literatura Catalana Tradicional, va començar a impartir-se en els estudis de Filologia a Tarragona. D'aquesta manera, Pujol va iniciar el que, progressivament, va aconseguir transmetre com a professor universitari i com a investigador: el tractament renovat del folklore com a disciplina científica objecte d'estudi.

3.3.2.1 Josep M. Pujol i Sanmartín

Josep M. Pujol i Sanmartín va néixer a Barcelona el 1947 i hi va morir el 2012.¹⁴⁵ Home culte i erudit, i amb un gran bagatge intel·lectual, va reivindicar, renovar i revitalitzar l'estudi del folklore com a disciplina universitària i, amb el seu mestratge, va aconseguir crear escola. Llicenciat en Filologia Hispànica per la Universitat de Barcelona (1969), on va tenir professors de la talla de Martí de Riquer, Francisco Rico, Joan Bastardas i Antoni Comas, va iniciar la seva activitat professional en el món de l'edició, primer com a redactor de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1967–1969) i com a cap d'edicions de Seix Barral (1971–1973), i després com a professional independent. El 1979 va acceptar l'ofertament de Jaume Vidal i Alcover d'incorporar-se a la universitat en el que eren les dependències de la Universitat de Barcelona a Tarragona per impartir les assignatures de Literatura Medieval i de Literatura Catalana Tradicional. L'any 1991, amb la creació de la Universitat Rovira i Virgili, va restar adscrit a aquesta universitat, on va impartir docència com a professor titular de l'àrea de Filologia Catalana.

Pujol va obtenir el grau de llicenciatura l'any 1982 amb el treball «Contribució a l'índex de tipus de la rondalla catalana», en el qual va prendre com a objecte d'estudi les rondalles recollides en tot l'àmbit lingüístic català per folkloristes com Manuel Milà i Fontanals, Francesc de Sales Maspons i Labrós, Pau Bertran i Bros, Jacint Verdager,

¹⁴⁵ Aquest apartat reproduceix, parcialment i amb modificacions, el text «Introducció» que vaig escriure per al llibre *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol* (Oriol/Samper 2013: 13–19).

Enric Valor, Esteve Caseponce, Joan Castelló Guasch i Andreu Ferrer Ginard, entre d'altres, i les va catalogar segons el sistema internacional d'Arne i Thompson (1961). El seu estudi va ampliar, així, els dos treballs catalogràfics sobre rondalles catalanes que hi havia fins al moment: el de les rondalles de Joan Amades, fet pel folklorista alemany Walter Anderson (1954), i el de les rondalles d'Antoni M. Alcover, objecte de la tesi doctoral de Josep Antoni Grimalt (1975).

La tesi de llicenciatura de Pujol va representar en aquell moment el treball més complet de catalogació del corpus rondallístic català. Pujol en va trametre un exemplar al folklorista alemany Kurt Ranke, que aleshores era director de l'*Enzyklopädie des Märchens*, i d'aquesta manera el treball va passar a formar part del fons documental d'aquesta important institució europea dedicada a l'estudi de les rondalles. La seva difusió entre els especialistes explica que el treball sigui esmentat, per exemple, en el llibre *Motif, Type and Genre. A Manual for Compilation of Indices & A Bibliography of Indices and Indexing*, publicat per la folklorista israeliana Heda Jason (2000: 172).

El curs 1983–84, Pujol va ser convidat per Joan Prat a participar com a ponent en el seminari La Cultura Popular com a Camp d'Estudi, la Cultura Popular com a Camp d'Acció, que havia organitzat l'Institut Català d'Antropologia. Posteriorment, la ponència de Pujol, «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista», es va publicar amb la resta de ponències del seminari en el llibre col·lectiu *La cultura popular a debat* (Llopart/Prat/Prats 1985).

En aquest article, Pujol va posar en circulació per primera vegada, en l'àmbit científic català, el terme etnopoètica, que ell mateix havia adaptat de l'anglès *ethnopoetics*. Deu anys abans, la folklorista israeliana Heda Jason havia definit el terme en el llibre *Ethnopoetics. A Multilingual Terminology* (1975) com la «science whose object of study is ethnopoetry», i, al seu torn, *ethnopoetry* (cat. *etnopoètica*) com a «works of literature, transmitted by performers in an improvised presentation on the basis of fixed literary canons» (Jason 1975: 3–4). D'acord amb aquesta definició, l'etnopoètica és la ciència que estudia un tipus especial de literatura: aquella que es transmet, de forma improvisada, i d'acord amb uns canons literaris fixats. En aquest sentit, l'etnopoètica posa el punt d'atenció en la naturalesa del missatge (artístic) i en la forma com és interpretat (actuació), uns paràmetres

que Pujol va considerar idonis per situar l'objecte d'estudi. En el seu article, a més, va reivindicar la necessitat que aquesta disciplina s'estudiés a la universitat.

però la Universitat catalana continua tancada encara a l'etnopoètica. Una bona manera d'enfocar l'esdevenidor seria, doncs, la integració d'aquests estudis al costat de les altres disciplines científiques, en el lloc que els pertoca dins el sistema educatiu i les institucions de cultura del país (Pujol 1985; Oriol/Samper 2013: 29).

Uns anys després de la publicació d'aquest article, Pujol va aconseguir que el pla d'estudis de Filologia Catalana incorporés una assignatura amb el nom d'Etnopoètica entre les obligatòries d'universitat. La Literatura Catalana Tradicional deixava pas a l'Etnopoètica i es produïa, així, un canvi de paradigma.

El que constitueix com a folklòric un determinat missatge no és la seva antiguitat, ni l'anonimat, ni tan sols l'oralitat (encara que molt sovint tingui aquestes característiques): és el fet d'estar configurat artísticament i el fet d'ésser utilitzat interactivament en el si d'una comunitat reduïda (Pujol 1985; Oriol/Samper 2013: 27).

Amb aquest treball pioner, Pujol va situar el folklore en el terreny de la comunicació artística interactiva i va difondre la idea que el folklore no és el text, sinó l'acte únic i irrepetible que es produeix en la interacció que té lloc entre les persones en el dia a dia. D'aquesta manera, va posar les bases per a la renovació del folklore com a disciplina científica en el món universitari català.

El 1991, Pujol va obtenir el títol de doctor amb la tesi «Sens i con-jointures del llibre del Rei en Jaume», que interpretava *El llibre dels fets del rei Jaume I el Conqueridor (1208–1276)* des de l'òptica de la narrativa folklòrica. La seva anàlisi, capdavantera i original, va donar llum sobre moltes de les qüestions no resoltes en els estudis precedents d'aquesta important obra de la literatura catalana medieval relacionades, sobretot, amb l'estil oral de l'obra.

La recerca que Pujol va dur a terme en el terreny del folklore va girar al voltant de quatre grans eixos: la teoria del folklore (o teoria de la comunicació artística interactiva), la història del folklore (o, més exactament «dels folklores»), la catalogació de les rondalles (d'acord amb el sistema tipològic internacional de referència) i la narrativa folklòrica (especialment, les rondalles i les llegendes), tot

i que també va fer algunes incursions puntuals en l'estudi d'altres gèneres del folklore, com són les cançons i les fórmules de fonació (l'embarbussament, el xibolet i el mimologisme), sempre des de l'òptica de la comunicació artística interactiva.

En relació amb el primer eix de la seva investigació, la teoria del folklore, Pujol va rebre dues influències fonamentals. La primera va ser la dels folkloristes nord-americans, que, formats sota el mestratge de Richard M. Dorson a la Universitat d'Indiana, van dur a terme una autèntica renovació del folklore com a disciplina universitària des dels anys seixanta del segle XX. Concretament, Pujol es va alinear amb els plantejaments teòrics de Dan Ben-Amos (professor de la Universitat de Pennsilvània) centrats en la perspectiva contextual d'estudi del folklore. La segona influència va ser la de la folklorista israeliana Heda Jason sobre la teoria i els gèneres de l'etnopoètica.

En els articles «Literatura tradicional i etnopoètica: Balanç d'un folklorista» (1985), «La crisi del folklore» (1989a), «L'estudi del folklore: del text al context» (1990), «Actes etnopoètics, actes de paraula» (2003) i «Del(s) folklore(s) al folklore de la comunicació interactiva» (2007), Pujol va divulgar i ampliar la noció de folklore formulada per Dan Ben-Amos en l'article «Toward a Definition of Folklore in Context», publicat en el *Journal of American Folklore* (1971), segons la qual «el folklore és una forma de comunicació artística que es produeix en el si d'un petit grup».

En els seus articles sobre teoria del folklore, Pujol va situar aquesta disciplina acadèmica en el terreny de la comunicació artística interactiva. Així, ens diu que el folklore no és el text, sinó l'acte comunicatiu únic i irrepetible que es produeix en la interacció que té lloc entre les persones en el dia a dia.

En l'article «La crisi del folklore», Pujol interpreta i amplia el concepte de folklore de Ben-Amos i hi aporta tot un seguit d'exemples sobre la seva funció.

El folklore no és més que un tipus especial de comunicació que s'utilitza en determinades situacions difícils, delicades o potencialment conflictives que es produeixen entre les persones que estan en contacte directe. Algunes vegades l'altra persona és massa petita perquè ens entengui si nosaltres li parlem com si fos gran [...]. En aquest cas es pot recórrer al folklore per superar l'obstacle comunicatiu: les mares explicaven el conte de la rateta per aconseguir que la criatura s'estigués quieta i engolís

els àpats. El folklore consisteix a dir les coses d'una manera diferent de com les diríem en una situació normal. Consisteix a dir-les d'una manera que podríem anomenar artística: cantant, en vers, acudint a metàfores o substituint els arguments de la lògica per narracions (Pujol 1989a; Oriol/Samper 2013: 53-54).

A continuació, explica d'una manera molt clara quins són els elements que caracteritzen el folklore.

¿Què es necessita perquè hi hagi folklore? Uns requisits molt senzills: 1) que hi hagi dues o més persones (alguna vegada, per excepció, nosaltres mateixos podem ser el nostre propi públic); 2) que estiguin en contacte directe; 3) que comparteixin com a mínim un sistema de signes (verbals, escrits o gestuals); i, naturalment, 4) que hagin de resoldre algun obstacle d'ordre material o social derivat de la situació comunicativa en què es troben. Les oscil·lacions d'aquests quatre factors configuren la història del folklore.

Convé remarcar que la base humana del folklore és, exactament, el petit grup de gent que està en contacte directe, de manera fixa (tertúlies, grups de convivència domèstica, laboral o escolar, colles, etc.) o ocasional (desconeguts que coincideixen un breu moment, passatgers en un mateix compartiment d'un tren, participants en un foc de campament, etc.), no les agrupacions socials més complexes: per aquest motiu el folklore apareix universalment en totes les societats (Pujol 1989a; Oriol/Samper 2013: 54).

La segona gran influència que va rebre sobre teoria del folklore li va venir de les aportacions de Heda Jason, particularment de les formulades en els llibres *Ethnopoetics. A Multilingual Terminology* (1975) i *Ethnopoetry: Form, Content, Function* (1977), on la folklorista israeliana proposa una teoria i un sistema de gèneres basats en la noció de «mode etno poètic».

Pujol va introduir novetats importants en el sistema modal proposat per Jason i les va explicar en les seves classes de folklore a la universitat. Així, per exemple, hi va afegir el «mode ordinari», el «mode extraordinari» i el «mode al·legòric», la qual cosa donava més versatilitat a la formulació de la folklorista israeliana. Però, malauradament, no va publicar les seves aportacions i l'única aproximació escrita a la reformulació que va fer del model de Jason es troba explicada en un dels capítols de la tesi de llicenciatura de Carme Oriol, «Aproximació a la rondallística de Joan Amades: catalogació i fonts», presentada l'any 1984, que va ser minuciosament supervisada per Pujol.

Encara dins dels estudis sobre teoria del folklore, Pujol es va interessar per la investigació internacional feta des de la perspectiva de l'anàlisi de la conversa i la va aplicar a la seva recerca. Així, en la línia metodològica proposada pel lingüista William Labov per al relat oral autobiogràfic en el llibre *Language in the Inner City*, publicat l'any 1972, és de referència el treball «El rei En Jaume i Maria F.: la construcció artística del relat oral interactiu» (2010a). L'estudi mostra com funciona l'organització del relat oral interactiu d'experiències autobiogràfiques a partir de l'anàlisi, d'una banda, dels fragments d'una conversa que va enregistrar a una excel·lent narradora amiga seva, i de l'altra, d'un fragment del *Llibre dels fets* de Jaume I.

En relació amb la història del folklore, cal destacar el treball titulat «Introducció a una història dels folklores» (Pujol 1999; Oriol/Samper 2013: 167-181). En aquest estudi, Pujol analitza el concepte de folklore des d'un punt de vista històric i parla de l'existència de dos grans folklores, que en un treball anterior (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 154-158) havia denominat «folklore en sentit ampli» i «folklore en sentit estRICTE»: el primer entén el folklore com a cultura i el segon, com a art verbal, com a literatura popular. Aquesta sistematització, que resulta d'una gran utilitat per distingir i delimitar els àmbits d'estudi de la disciplina, Pujol l'explica de la següent manera:

la paraula *folklore* ha designat històricament almenys dos grans sectors d'interessos especulatiu: en una concepció restrictiva, el folklore comprèn només l'art verbal, anomenat també, tradicionalment, literatura popular; en una concepció més àmplia, el folklore estudia a més a més altres produccions culturals, en una gamma que va des dels elements immaterials (com els costums i les creences) fins a les arts dites «populars» que poden arribar a incloure fins i tot l'arquitectura (Pujol 1999a; Oriol/Samper 2013: 169).

Fent seves les paraules que Vladimir Propp escriu en el llibre *Theory and History of Folklore*, publicat el 1949, Pujol assumeix: «El folklore és una disciplina ideològica. Els mètodes i els objectius [del folklore] estan determinats per la perspectiva de l'època i la reflecteixen. Quan una perspectiva desapareix, els principis teòrics i metodològics que ha creat desapareixen també» (Pujol 1999; Oriol/Samper 2013: 169).

Encara sobre història del folklore, en el darrer article que va publicar, «L'arca santa de nostres riques tradicions: poesia popular i rondallística a Catalunya (1841-1866)» (Pujol 2012; Oriol/Samper 2013: 227-241), l'autor aporta una reflexió aprofundida i extensament documentada del que constitueix el període fundacional del folklore a Catalunya.

Però, a més d'aquests treballs de conjunt, Pujol va dedicar també importants estudis a la figura i l'obra d'alguns dels folkloristes més significatius dels segles XIX i XX, com Manuel Milà i Fontanals, Francesc de Sales Maspons i Labrós, Pau Bertran i Bros, i Josep Romeu i Figueras.

Sobre Milà i Fontanals, és de referència l'estudi «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Milà i Fontanals, 1853» (Pujol 2004; Oriol/Samper 2013: 183-199). En aquest treball, a més de fer més accessible a l'investigador la que va ser la primera col·lecció de rondalles de tradició folklòrica publicada a Catalunya i de comentar i documentar cadascun dels textos, explica les motivacions que va tenir Milà i Fontanals per publicar les rondalles i les influències que va rebre.

Pel que fa a la figura de Maspons i Labrós, cal destacar l'article «Maspons i Labrós, F.», que Pujol va publicar en l'*Enzyklopädie des Märchens* (1999, vol. 9), així com l'estudi «Francesc de S. Maspons i Labrós en la rondallística del seu temps» (Pujol 2010b; Oriol/Samper 2013: 201-226). Aquest treball constitueix la introducció al primer volum de *Lo rondallaire*, publicat l'any 2010, que conté les sèries primera i segona de les tres que constitueixen *Lo Rondallaire* (1871-1875). L'any 2014, es va publicar el segon volum de *Lo rondallaire*, que conté les rondalles de la tercera sèrie, les del recull *Cuentos populares catalans* (1885) i vuit «rondalles disperses». Aquest volum també inclou els índexs (tipològic i alfabètic) elaborats per Pujol.

En relació amb la figura del folklorista Pau Bertran i Bros, cal destacar l'estudi preliminar «Pau Bertran i Bros (1853-91), una cruïlla del folklore català», un treball dedicat a la figura i l'obra del folklorista que, juntament amb els índexs de tipus i de gèneres dels materials recollits per Bertran i Bros, constitueix l'aportació de Pujol a la reedició, l'any 1989, d'*El rondallari català* que s'havia publicat l'any 1909.

Els estudis monogràfics dedicats als folkloristes catalans compten també amb l'estudi «Josep Romeu i Figueras, folklorista» (Pujol 1993; Oriol/Samper 2013: 151-166) que constitueix el pròleg al llibre de Josep Romeu i Figueras, *Materials i estudis de folklore*, en el qual Pujol posa en relleu la important tasca de l'autor, a qui devem, per exemple, l'estudi més complet que s'ha fet fins ara sobre la llegenda del comte Arnau en la tradició folklòrica i en la literatura.

El tercer eix de la recerca folklòrica de Josep M. Pujol va ser el de la catalogació de les rondalles catalanes. La seva tesi de llicenciatura, «Contribució a l'índex de tipus de la rondalla catalana», presentada el 1982, va ser un treball fonamental per al desenvolupament dels estudis de rondallística a Catalunya, tal com s'ha comentat abans, ja que va permetre disposar de la catalogació de les rondalles aparegudes fins aleshores en els rondallaris publicats en el conjunt de l'àrea lingüística i cultural catalana, tret de les recollides per Antoni Maria Alcover i per Joan Amades. Les primeres s'havien estudiat en la tesi doctoral de Josep Antoni Grimalt (1975), mentre que les segones van ser objecte de la tesi de llicenciatura de Carme Oriol «Aproximació a la rondallística de Joan Amades: catalogació i fonts», presentada el 1986. El treball de Pujol, juntament amb els de Grimalt i Oriol, va constituir l'embrió d'un projecte d'estudi i catalogació de les rondalles catalanes que Josep M. Pujol i Carme Oriol van dur a terme a la Universitat Rovira i Virgili entre els anys 2000-2002 i 2005-2007.

En la «Introducció» de la seva tesi de llicenciatura, Pujol va fixar els criteris i les fonts de referència que va tenir en compte en el treball de catalogació, elaborat d'acord amb les directrius de l'índex internacional d'Arne i Thompson (1961). Aquests criteris van servir de model per a les tasques catalogràfiques posteriors.

Els treballs sobre narrativa folklòrica constitueixen el quart eix de la seva investigació. Se centren, bàsicament, en l'estudi de les rondalles i de les llegendes. Pujol va dedicar alguns dels seus treballs a parlar de les diferències entre la rondalla i la llegenda. El primer d'aquests és la conferència «Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda», impartida en el seminari El Gust per la Lectura, durant el curs 1991-92. El treball va ser publicat, amb la resta de conferències del curs, per la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya en un dossier titulat *De la literatura popular a la literatura culta* (Pujol 1991-1992; Oriol/Sam-

per 2013: 277–287). Es tracta d'un treball dirigit als ensenyants, que denota una voluntat clarificadora i didàctica. Així, després de parlar de les característiques dels relats folklòrics, fa referència als usos del folklore i els relaciona amb la idea de postfolklore. Diu: «En definir el folklore com un tipus especial de comunicació en petit grup, hem fet passar l'èmfasi del text al context: Això té una conseqüència important; el que és folklòric és l'esdeveniment, no el text». I, després, fa una recomanació als ensenyants: «Els contes folklòrics editats als llibres no són, doncs, folklore [serien postfolklore]. El seu consum no es diferencia en res del que correspon als contes literaris... si no és que un mestre o un professor intel·ligent sàpiga administrar-los amb saviesa.» (Pujol 1991–1992; Oriol/Samper 2013: 282).

A continuació, fa una distinció general entre rondalla («relat literari, ornamentat») i llegenda («report informatiu, estilísticament nu»). En aquesta conceptualització s'endevina quin és el punt de partida. Així, Pujol, situant-se en el terreny de la teoria de la literatura, i tenint en compte les nocions de ficció i dicció que Gérard Genette fa en el llibre *Fiction et diction* (1991), distingeix entre *relat* i *report*, dos conceptes que dibuixen, respectivament, l'espai de la rondalla i de la llegenda. Finalment, Pujol descriu d'una manera més concreta aquests dos grans gèneres de la narrativa folklòrica, estableix una distinció entre els diversos tipus de llegenda i en marca els límits (argumentant, per exemple, que la llegenda històrica no pertany al terreny del folklore).

En relació amb l'estudi de la rondalla, Pujol és l'autor de dos importants treballs fets des del comparativisme, però que tenen una voluntat interpretativa: «Variacions sobre un tema narratiu: el llop cerca esmorzar (AaTh 122A) a les terres catalanes» i «“L'ocellet es fa fer un vestit nou” (ATU 235C*) en la tradició oral i en la literatura», publicats, respectivament, els anys 1999 i 2006. Finalment, l'estudi «El mite de l'heroi a la casa de Barcelona: Guifred I El Pelós i Jaume I», publicat el 2002, és un clar exemple de com, a partir de les aportacions de la ciència del folklore (en aquest cas, la descripció de l'arquetip de la figura de l'heroi), es poden obtenir noves dades interpretatives d'obres de la literatura catalana medieval.

En el terreny de les llegendes, Pujol va ser l'autor del primer article publicat a Catalunya i a l'Estat espanyol sobre llegendes urbanes. L'estudi, titulat «Històries extraordinàries, llegendes urbanes», es va

publicar l'any 1986 i va ser capdavanter tant pel tema tractat com pel seu plantejament. En aquest estudi, parlava de la constant renovació i actualització del folklore en els següents termes:

Entès com un tipus especial d'acte comunicatiu, haurem d'admetre que el folklore, com la matèria no es crea ni es destrueix, només es transforma, i no ens caldrà patir per la seva subsistència mentre sobrevisquin dos interlocutors damunt la capa de la terra.

Una conseqüència directa d'aquesta revolució copernicana de la ciència del folklore és l'atenció creixent que es presta als anomenats «gèneres de conversa», un dels més notables dels quals el constitueixen les històries d'espectres, els contes de terror i els casos extraordinaris que tothom ha sentit contar i que els folkloristes anglo-saxons designen amb el nom de *urban legends* o *urban belief tales*, i que jo prefereixo denominar *històries extraordinàries*.

Aquestes històries circulen com a històries autèntiques especialment (però no de manera exclusiva) en les converses de la població *teenager*, i tenen, com les antigues llegendes, una funció psicològica implícita: administrar un sa terror preventiu a determinats perills de la vida moderna (Pujol 1986; Oriol/Samper 2013: 272).

L'article conté, a continuació, cinc exemples de relats recollits per Josep M. Pujol d'informants barcelonins, degudament transcrits i comentats, amb informació relativa a altres variants publicades en la premsa. Un exemple d'un vessant poc conegut de Josep M. Pujol: la seva aportació a la recerca feta a partir del «treball de camp», un treball reeixit gràcies, en molt bona part, a les seves qualitats de bon conversador i de bon observador.

En el seu darrer article sobre rondallística, «La rondalla (o com voldríem que fos la vida)» (Pujol 2009; Oriol/Samper 2013: 397–399), l'autor va utilitzar per primera vegada en els seus treballs publicats la denominació «literatura oral popular»¹⁴⁶ com a equivalent a l'anglesa «folk literature».

¹⁴⁶ La denominació «literatura oral popular» té una certa tradició en el folklore català. La folklorista Sara Llorens, en la introducció al recull *Llegendes alacantines*, referint-se a Bolulla, el poble d'on eren originàries les llegendes, escriu: «Això i les escasses comunicacions, i la tendència a no allunyar del clos de la llar les dones joves i les adolescents fa que les tradicions es conservin bastant íntegres en aquest poble, i que la literatura oral popular sigui considerada encara no sols com un esbarjo, sinó com una lliçó» (Borja 2016a: 57–58).

La literatura oral popular —el folklore verbal, si volem fugir de la molesta etimologia de la paraula literatura— no és més que un tipus de comunicació que utilitza l'art com a coartada per superar determinades situacions difícils, delicades o potencialment conflictives que es produeixen entre persones que estan en contacte directe entre elles o per airejar en grup, compartint-los sense prendre mal —fantasiejant, ¿per què no?—, problemes i temences que no poden ser objecte de coneixement cert ni contemplats amb expectatives sempre positives i esperançadores. Qui canta —qui conta— els seus mals espanta (i sobretot, «qui plora, més els augmenta», com afegeix la corrandà) (Pujol 2009; Oriol/Samper 2013: 397).

La denominació «literatura oral popular», tot i l'inconvenient de l'excés d'adjectivació, sobretot quan se li afegeix el de «catalana», té la virtut de reflectir amb molta exactitud l'objecte de la recerca i desfer l'ambigüitat que suposa utilitzar «literatura popular» que, tot i la seva tradició (per exemple, Josep Romeu l'empra en els seus escrits folklòrics), a Catalunya, es fa servir també per denominar la literatura de masses (novel·la de ciència ficció, novel·la rosa, novel·la negra, etc.), que correspondria al que en anglès es coneix com a «popular literature».

En treballs posteriors, Pujol va utilitzar altres expressions que inclouen els adjectius «oral popular». Així, per exemple, va fer servir «cabal narratiu oral popular» i «patrimoni oral popular» al costat de «literatura oral popular».¹⁴⁷ La denominació «literatura oral popular» es va utilitzar en el projecte «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana» per caracteritzar una de les seccions de la base de dades BiblioFolk, construïda com a eina de suport al projecte. Aquesta denominació es va divulgar a través d'algunes de les publicacions derivades del projecte i es va definir, d'acord amb un criteri pràctic, d'aquesta manera: «Literatura Oral Popular: inclou el que té una formulació verbal artística» (Oriol/Pujol 2010: 46).

Quant a l'estudi de la llegenda, Pujol, com a membre del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, va participar en un projecte dedicat a l'estudi de les llegendes i els rumors. Els resultats de la investigació es van publicar l'any 2002 en el llibre «Benvingut/da al club de la SIDA» i altres rumors d'actualitat. En l'estudi introductori, «Reflexi-

ons sobre el folklore a propòsit dels rumors», Pujol transcriu i analitza una conversa radiofònica, enregistrada en directe, en la qual va sorgir una llegenda urbana. Aquest és un clar exemple de com, des de la teoria de la conversa, es pot interpretar un relat folklòric produït de forma espontània.

Un altre article dedicat a les llegendes, en aquest cas, a les protagonitzades pel diable, és el titulat «Variacions sobre el Diable», publicat el 1994. L'article pren com a base teòrica per a la seva anàlisi les aportacions de Rudolf Otto sobre la psicologia de la religió formulades el 1917 en el llibre *Das Heilige*.¹⁴⁸ Aquest article és essencial, per exemple, per entendre el concepte de *numinós* associat a la llegenda.

Les incursions puntuals a l'estudi de gèneres del folklore, com les fórmules de fonació (l'embarbussament, el xiboi i el mimologisme) i les cançons, es fan evidents en els articles «El català, mare de totes les llengües: notes per a la història d'un joc lingüístic» i «Les cançons populars», publicats respectivament els anys 1987 i 2005.

Josep M. Pujol ha construït una obra sòlida, profunda, crítica i original, que convida a l'estudi i a la reflexió i que constitueix un model a seguir. El seu mestratge ha tingut una influència indiscutible en la recerca dels seus deixebles i col·laboradors, però també ha arribat a molts altres investigadors, que han trobat, a través de la lectura dels seus treballs, un bon punt de partida per a les seves recerques.

3.3.3 L'aportació dels filòlegs

Si des de l'àmbit de l'etnologia els esforços es van dirigir a estudiar la història del folklore català i a descriure el seu marc interpretatiu i simbòlic, des de la filologia es va posar l'atenció en la descripció científica del folklore com a objecte d'estudi (teoria, gèneres i mètodes) i en l'anàlisi de les diverses formes d'entendre el folklore al llarg de la història (amb una atenció especial a la contribució dels folkloristes catalans). S'ha vist la important contribució teòrica de Josep M. Pujol. A continuació, es veurà la que van fer alguns dels seus deixebles, així com altres investigadors que no hi van rebre una influència directa.

¹⁴⁷ Vegeu, respectivament, Pujol 2010a; Oriol/Samper 2013: 97; Pujol 2010b; Oriol/Samper 2013: 201; Pujol 2010b; Oriol/Samper 2013: 203, 210.

¹⁴⁸ El llibre es va publicar en espanyol l'any 1925 amb el títol *Lo santo: lo racional i lo irracional en la idea de Dios*.

Carme Oriol i Carazo,¹⁴⁹ deixeble de Josep M. Pujol, es va llicenciar en Filologia Catalana i va fer la tesi de llicenciatura sobre la rondallística de Joan Amades. En aquest treball, «Aproximació a la rondallística de Joan Amades: catalogació i fonts», presentat el 1984, l'autora va revisar i completar la catalogació tipològica de les rondalles que havia fet Walter Anderson (1954). Un dels resultats d'aquest treball va ser l'article «Revision of Amades' Classification of the Catalan Folktales» (1990) que, a més de l'aportació a la recerca catalogràfica, va constituir l'inici d'una línia d'estudi sobre la internacionalització de la rondallística de Joan Amades en els anys cinquanta del segle XX que l'autora va seguir desenvolupant posteriorment. L'any 1990 va presentar la tesi doctoral «Les nades tradicionals: segles XIX i XX», de la qual es va derivar el treball *El cançoner nadalenc català al Principat de Catalunya (1853–1951)*, guanyador del VI Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular i publicat l'any 1995.

L'activitat de recerca d'Oriol va tenir tres influències fonamentals: el mestratge de Josep M. Pujol durant l'etapa de formació a Tarragona (especialment en els anys de realització de les tesis de llicenciatura i doctoral) i durant els molts anys de col·laboració en projectes d'investigació comuns; les orientacions sobre teoria i mètodes del folklore rebudes del professor Alan Dundes durant l'estada com a investigadora visitant a la Universitat de Califòrnia, a Berkeley, l'any 1993; i les indicacions sobre la catalogació de les rondalles proporcionades pel professor Hans-Jörg Uther durant les estades de recerca a Göttingen els anys 1996 i 1998.

Aquestes influències expliquen una trajectòria en les línies de recerca següents: la teoria i els mètodes del folklore i l'etnopoètica; la història del folklore; la catalogació de les rondalles; i l'estudi de gèneres concrets de la narrativa oral. El treball que s'ha desenvolupat en cadascuna d'aquestes línies s'ha anat interrelacionant i combinant al llarg del temps en funció de les necessitats sorgides de projectes concrets.

149 Per a una visió general de l'aportació feta per Oriol en l'estudi de la literatura popular, vegeu l'article «Oriol Carazo, Maria del Carme», publicat per Christine Shojaei Kawan en l'*Enzyklopädie des Märchens* (2014, vol. 14, part 4).

Pel que fa a la primera línia de recerca, centrada en la teoria i els mètodes del folklore i de l'etnopoètica, la participació de Carme Oriol en el projecte «Estudi etnogràfic de les valls d'Andorra: canvi social, identitat i patrimoni cultural», dirigit pels antropòlegs de la Universitat Rovira i Virgili Dolors Comas d'Argemir i Joan Josep Pujadas, i finançat pel Ministeri de Cultura d'Andorra entre els anys 1993 i 1995, li va permetre fer un treball de camp intensiu orientat cap a l'obtenció de material folklòric en el context que li era propi. Fruit d'aquest treball d'estudi del folklore des d'una perspectiva contextual, va publicar, entre d'altres, l'article «Jokes about national groups in Andorra», el 2000, i el llibre *Estudi del folklore andorrà en el seu context. «La guerra d'Andorra amb els Estats Units» i altres mostres de folklore*, el 1997. Aquest llibre presenta els materials agrupats d'acord amb el gènere del folklore al qual pertanyen.

L'any 2002, Oriol va publicar el llibre *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, que adaptava les aportacions de la folklorista Heda Jason, en el llibre *Ethnopoetry: Form, Content, Function* (1977), a les característiques pròpies de la cultura catalana. El llibre de Carme Oriol va esdevenir el primer manual universitari català sobre etnopoètica i folklore, en el qual tant la teoria com el sistema de gèneres s'acompanyen d'exemples provinents dels diversos territoris de l'àrea lingüística i cultural catalana. Amb posterioritat a la publicació d'aquest llibre sobre teoria i gèneres de l'etnopoètica i el folklore, altres treballs, com «Els gèneres del folklore narratiu: conceptes, criteris i aplicació» i «Els estudis d'etnopoètica en la cultura catalana», publicats respectivament els anys 2013 i 2016, han completat i matisat alguna de les definicions que hi inclou i han aportat nous exemples i comentaris explicatius.

En relació amb la segona línia de recerca, dedicada a la història del folklore, cal destacar els treballs dedicats al folklorista Joan Amades. Alguns d'aquests treballs, com «Les rondalles de Joan Amades i la seva relació amb fonts impreses anteriors» i «Influència de les rondalles d'Antoni M. Alcover en la configuració del corpus rondallístic de Joan Amades», publicats respectivament els anys 1999 i 2003, es van dirigir, d'una banda, a assenyalar les dependències informatives de les rondalles publicades per Amades i, de l'altra, a analitzar la contribució del folklorista a la difusió internacional de la rondallística catalana. En aquest segon cas, en treballs com «Édition de la corres-

pondance entre les folkloristes Walter Anderson et Joan Amades» (2014a), «Joan Amades i la internacionalització de la rondallística catalana» (2014b) i «Walter Anderson's letters to Joan Amades: A study of the collaboration between two contemporary folklorists» (2015c), la recerca es va centrar, sobretot, en l'estudi de les relacions internacionals que Amades va mantenir, durant la dècada dels anys cinquanta, amb el folklorista francès Paul Delarue i amb l'alemany Walter Anderson. Aquests contactes d'Amades amb els folkloristes esmentats es van efectuar a través d'un intercanvi epistolar molt ric que denota l'esforç realitzat pel folklorista català, en el primer cas, per a la publicació d'un recull de rondalles catalanes traduïdes al francès, i, en el segon, per a la preparació d'un catàleg de la rondallística catalana que, malauradament, no es va poder dur a terme.

Oriol també va fer altres treballs sobre història del folklore dirigits a l'estudi de l'obra rondallística d'autors com l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, Antoni M. Alcover i Enric Valor, i a l'estudi de la paremiologia de Sebastià Farnés. Així mateix, va redactar els articles per a l'*Enzyklopädie des Märchens* sobre folkloristes catalans: «Ludwig Salvator, Erzherzog» (1996, vol. 8) i «Serra i Boldú, Valeri» (2006, vol. 12); i l'article: «Fernán Caballero» (2014d, vol. 14) sobre l'obra folklòrica de Cecilia Böhl de Faber (pseudònim: «Fernán Caballero»). Per a *The Greenwood Encyclopedia of World Folktales and Fairy Tales*, va escriure els articles: «Alcover, Antoni Maria (1862-1932)» (2008, vol. 1), «Amades, Joan (1890-1959)» (2008, vol. 1) i «Verdaguer, Jacint (1845-1902)» (2008, vol. 3).

Pel que fa als estudis generals sobre història del folklore, cal destacar dos articles publicats respectivament els anys 2015 i 2016: «Les dones folkloristes i la literatura popular catalana a Catalunya, un segle d'estudis i recerques», escrit des de la perspectiva dels estudis literaris de gènere, i «Cap a una història de la literatura popular catalana. L'aportació de Catalunya», que proporciona una visió general sobre els períodes que caracteritzen la història de la literatura popular catalana.

La tercera línia de recerca, centrada en la catalogació de les rondalles, es va iniciar amb la tesi de llicenciatura i va prendre força a partir de l'any 2000, amb la realització del projecte «Rondalles Catalanes». El projecte, dut a terme en col·laboració amb Josep M. Pujol, es va desenvolupar en diverses fases i va donar com a resultat els lli-

bres *Índex tipològic de la rondalla catalana* (Oriol/Pujol 2003) i *Index of Catalan Folktales* (Oriol/Pujol 2008), i la base de dades RondCat <<http://rondcat.arxiudedefolklore.cat/>>.

En relació amb la quarta línia de recerca, dirigida a l'estudi de gèneres de la narrativa oral, els treballs es va centrar, sobretot, en la rondallística. Així, Oriol és l'autora de diversos estudis sobre la rondalla «En Patufet» (ATU 700) com ara «The Catalan Versions of AaTh 700: a Metaphor of Childbirth» (1997), «L'estil oral i el simbolisme de la rondalla» (2001) i «Thumbling (ATU 700), a Folktale From Early Childhood» (2009). Aquests treballs, fets des d'una perspectiva simbòlica, denoten la influència del mètode de l'equivalència simbòlica formulat per Alan Dundes i de l'enfocament de base psicosocial seguit per Bengt Holbek. També sobre rondallística és l'article «The Innkeeper's Beautiful Daughter. A Study of Sixteen Romance Language Versions of ATU 709» (2008) que, a través de l'estudi comparatiu de setze versions de la rondalla de la Ventafocs (ATU 709), demostra l'existència d'un ecotip de la rondalla present en l'àrea romànica que conté un motiu característic: la protagonista és la filla d'una bella hostalera. Una altra aportació als estudis sobre rondallística és la que se centra en la recepció de les rondalles dels germans Grimm a Catalunya. Aquesta línia d'estudi ha donat lloc als articles «Les rondalles dels Grimm en català: cap a l'establiment d'un corpus» i «The diffusion of the brothers' Grimm tales in Catalonia», publicats respectivament els anys 2012 i 2017.

Oriol ha estat autora de tres articles per a l'*Enzyklopädie des Märchens* sobre els tipus rondallístics ATU 925, 120 i 885: «Neuigkeiten für den König» (1999, vol. 9); «Sonnenaufgang zuerst sehen» (2006, vol. 12) [ATU 120], i «Trauung: Die scherzhafte T. (AaTh/ATU 885)» (2009, vol. 13). Per a aquesta enciclopèdia, també ha escrit l'article «Spanien» (2006, vol. 12).

Finalment, el llibre *Estudis de literatura popular. Història i mètodes* (Oriol 2016b) conté una recopilació de quinze treballs que havien estat publicats anteriorment, però que ara es presenten actualitzats en alguns casos. Cinc són sobre història del folklore i els altres deu sobre les perspectives d'estudi següents: comparativa, formalista, simbòlica, contextual, de gènere i literària. Quant a aquesta darrera, Oriol parla de perspectiva literària per referir-se als treballs que estudien les relacions entre el folklore i la literatura culta. Dins

d'aquesta perspectiva, el llibre aplega dos treballs que tracten sobre els referents folklòrics en l'obra de Víctor Català: «Caterina Albert, Víctor Català: els referents del folklore, el plaer per la literatura», publicat en col·laboració amb Mònica López l'any 2002, i «El folklore en la literatura: un model d'anàlisi aplicat a l'obra de Víctor Català», corresponent a l'any 2004. Un altre treball que estudia les relacions del folklore amb la literatura és el titulat «El romanç "L'Escriveta" en el folklore i en la literatura», publicat l'any 2007. Pel que fa a la perspectiva de gènere, Oriol ha fet algunes aproximacions amb treballs com «L'estudi de la literatura popular catalana des d'una perspectiva de gènere» i «Cuentos populares con protagonistas activas: la cara más desconocida de la tradición», corresponents als anys 2013 i 2017 respectivament.

El mestratge exercit per Josep M. Pujol a la Universitat Rovira i Virgili va crear escola. Carme Oriol, col·laboradora seva i continuadora de la seva tasca, a través de la docència i la recerca universitària, ha estimulat el treball de joves investigadors i ha liderat diversos projectes, alguns dels quals són interuniversitaris, com veurem més endavant. Entre aquests investigadors, deixebles de Pujol i d'Oriol, cal esmentar Emili Samper, Mònica Sales, Laura Villalba i Albert Oliva.

Emili Samper Prunera, tècnic de suport a la recerca de l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili, i també docent universitari, va fer la tesi doctoral «Cels Gomis i Mestre: biografia i narrativa folklòrica», que va defensar l'any 2013. La tesi va estudiar la figura de Cels Gomis com a recopilador i estudiós del folklore dins d'una doble perspectiva d'anàlisi que combinava la recerca sobre història del folklore amb l'estudi i la catalogació tipològica de les rondalles publicades pel folklorista. Samper ha publicat diversos treballs sobre Cels Gomis, entre els quals destaquen els llibres *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)* (2013), *Les rondalles de Cels Gomis i Mestre. Edició, catalogació i estudi* (2015a), resultant del treball guanyador del XXIX Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular, i l'article «Variations on Witches: a Proposal for Catalogation» (2015b). També ha publicat treballs sobre el gènere de la llegenda en els quals es veu (i s'hi fa explícita) la influència de Josep M. Pujol. En són exemples «(Algunes) variacions sobre el diable: una proposta de catalogació de dues llegendes satàniques» de 2015, «De les històries extraordinàries als rumors: el tràfic de blanques com a exemple de

folklore contemporani» de 2016 o «Rumours and contemporary legends today: "The Vanishing Hitchhiker" in RumorFolk data base», escrit amb Carme Oriol i publicat el 2016. Precisament amb Carme Oriol, a més de signar altres treballs, Samper ha exercit d'editor de diferents volums, entre els quals es troba el recull de l'obra folklòrica de Josep M. Pujol, *Això era i no era* (Oriol/Samper 2013).

Laura Villalba Arasa és autora de la tesi doctoral «Adelaida Ferré i Gomis, folklorista. Edició, catalogació i estudi del seu corpus rondallístic», llegida l'any 2014. Villalba va centrar el seu treball en l'estudi de la vida i de l'obra rondallística d'Adelaida Ferré, una de les deixebles del folklorista Rossend Serra i Pagès a l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona de Barcelona. Amb la seva tesi, Villalba va fer una contribució molt important a la recerca sobre la tasca duta a terme per les dones folkloristes durant el primer terç del segle XX i, en particular, va posar en valor la riquesa del corpus rondallístic aplegat per la folklorista Adelaida Ferré. També ha publicat alguns treballs centrats no només en la contribució d'Adelaida Ferré a l'estudi del folklore, sinó també en la d'altres folkloristes coetànies. Entre aquests treballs destaca «(Les) folkloristes a la premsa catalana del primer terç del segle XX: un tabú en la història del folklore català», publicat el 2013.

Mònica Sales de la Cruz va presentar la tesi doctoral «La rondalla en les revistes publicades a Catalunya durant el segle XIX», l'any 2012. La tesi va reprendre els treballs sobre rondallística i sobre catalogació de rondalles, fets fins al moment, que havien tingut en compte les publicacions en forma de llibre. El treball de Sales va ampliar el corpus d'estudi a les rondalles publicades en revistes i les va catalogar d'acord amb el sistema tipològic internacional d'Arne, Thompson i Uther (Uther 2004). Un dels resultats de la tesi va ser el treball *Quan les revistes contenen rondalles*, guanyador del XXX Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular i publicat el 2016.

Albert Oliva Ramal realitza la tesi doctoral sobre la figura del prevere vallenc Eusebi Ribas Vallespinosa i la seva aportació a la història del folklore català de la primera meitat del segle XX. Ha publicat el llibre *El carrer popular. Jocs de tradició a Valls* (2017).

Montserrat Palau i Vergés, professora titular del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, ha centrat una part important de la seva investigació en els estudis literaris de gènere

nera. Des d'aquesta línia de recerca, ha estudiat la tasca que han dut a terme les dones folkloristes de començaments del segle xx i ha publicat treballs importants sobre el tema, com per exemple «Les aportacions al feminisme de les folkloristes Maria Gràcia Bassa i Maria Baldó», de 2012, i «L'epistolari de Rossend Serra Pagès: les folkloristes catalanes de començament del segle xx», de 2014.

Des de la Universitat de Girona, el professor de literatura Antoni Serrà Campins ha fet treballs sobre la poesia oral que denoten la influència d'autors com Ruth Finnegan, John Miles Foley, i Albert B. Lord. Serrà va centrar la seva investigació en dues línies fonamentals: el cant improvisat i les fórmules de la balada i la rondalla. Pel que fa al cant improvisat, i en particular al cant funerari, són de referència els llibres *Els glosats de tristor* (2005), resultat del treball guanyador del XVI Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular, i *Set estudis de literatura oral* (2012). En aquest darrer llibre, l'autor analitza els diversos tipus de cants improvisats des del punt de vista històric, contextual i funcional, i en mostra la vigència en les terres de parla catalana. El llibre també inclou treballs sobre les fórmules de la balada i la rondalla, en els quals l'autor pren com a punt de partida les aportacions d'Albert B. Lord sobre les característiques dels poemes narratius de composició oral, i d'Axel Olrik, Max Lüthi i Vladimir Propp sobre l'estil i l'estructura de la rondalla meravellosa.

El també filòleg Salvador Rebés Molina ha compaginat la seva dedicació com a professor d'ensenyament secundari, primer a Reus i després a Cerdanyola del Vallès, amb una continuada activitat de recerca sobre la cançó popular. Després d'una primera etapa, entre els anys vuitanta i noranta, vinculat a projectes desenvolupats amb membres de l'Associació Cultural Carrutxa, la seva activitat s'ha centrat primordialment en l'estudi del romancer. Entre els seus darrers treballs, cal esmentar l'article «Observaciones mínimas sobre el *Romancerillo* de 1882», publicat l'any 2016, en el qual fa una interessant aportació a l'estudi del *Romancerillo catalán* de Milà i Fontanals.

Dolors Sistac Sanvicén, que va estar vinculada a la Universitat de Lleida com a professora de Llengua i Literatura Catalanes a l'Escola de Magisteri, es va doctorar el 1986 a la Universitat de Barcelona amb una tesi sobre les cançons de pandero. Fruit d'aquesta recerca, va publicar, l'any 1997, el llibre *Les cançons de pandero o de tambor*.

Estudi i noves aportacions, que constitueix un treball de referència sobre aquest gènere de la literatura popular. El 2002 va obtenir la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya per la seva tasca pedagògica, investigadora, literària i periodística.

Pep Coll i Martí, llicenciat en Filosofia i Lletres per la Universitat de Barcelona, professor de Llengua i Literatura Catalanes en l'ensenyament secundari a Lleida, i escriptor, ha construït una part de la seva obra de creació a partir de relats folklòrics que ell mateix ha recollit de la tradició oral al Pirineu. En són un exemple els llibres *Quan Judes era fadrí i sa mare festejava* i *Muntanyes maleïdes*, publicats per primera vegada els anys 1986 i 1993 respectivament. Pel seu caràcter folklòric, els relats que contenen aquests llibres s'han inclòs en els catàlegs de rondalles catalans (Oriol/Pujol 2003; 2008) i en el cercador RondCat <<http://rondcat.arxiuefolklore.cat/>>. L'aportació de Pep Coll a l'estudi de la literatura popular catalana està relacionada, doncs, amb la seva tasca de recopilador, una tasca que ha dut a terme d'una manera rigorosa i solvent.

3.3.4 Els projectes de recerca universitaris

A l'inici del segle XXI va començar un període caracteritzat per la realització de grans projectes de recerca. L'any 2000, des de la Universitat Rovira i Virgili, Carme Oriol i Josep M. Pujol van iniciar el projecte «Rondalles Catalanes», que es va dur a terme en dues etapes entre els anys 2000–2002 i 2005–2007. El projecte el va finançar el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya i va rebre l'ajut de la Universitat Rovira i Virgili a través de la contractació de personal de suport a la recerca.

El projecte va tenir per objectiu la catalogació, l'estudi i la difusió de les rondalles de tradició oral recollides en llengua catalana en tota la seva àrea cultural i lingüística: Catalunya, Franja d'Aragó, Catalunya del Nord, Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera, el País Valencià, el Carxe i l'Alguer. Els resultats més rellevants del projecte van ser l'edició de *l'Índex tipològic de la rondalla catalana* (Oriol/Pujol 2003), *l'Index of Catalan Folktales* (Oriol/Pujol 2008) i el web multilingüe «RondCat. Cercador de la rondalla catalana» <<http://rondcat.arxiuefolklore.cat/>>.

Els resultats del projecte es van presentar en una jornada que va tenir lloc a la Universitat Rovira i Virgili el 26 de maig de 2009 i en la qual el professor Hans-Jörg Uther va impartir la conferència «Die Bewahrung kulturellen Erbes: Historische und gegenwärtige Tendenzen in der Dokumentation von Volkserzählungen» (La preservació del llegat cultural: tendències actuals i històriques en la documentació de la narrativa popular).

L'any 2006, Carme Oriol va promoure la realització del projecte «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana», que tenia per objectiu estudiar les publicacions impreses referides a la literatura popular i al folklore, així com als seus recollidors i investigadors en el territori corresponent a l'àmbit de la llengua catalana en els segles XIX i XX. El treball es va poder dur a terme gràcies a tres projectes interuniversitaris consecutius.¹⁵⁰ El primer, titulat «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic (1778–1893)» es va desenvolupar entre els anys 2006 i 2009;¹⁵¹ el segon, «La literatura popular catalana (1894–1959): protagonistes, actituds, realitzacions», entre 2010 i 2012;¹⁵² i el tercer, «La literatura popular catalana en la segona meitat del segle XX: documentació, estudi i difusió», entre 2013 i 2015.¹⁵³ Entre els resultats més importants aconseguits en aquesta recerca, destaquen el llibre *Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic* (Oriol/Samper 2011) i la base de dades en línia «BiblioFolk. Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana» <<http://bibliofolk.arxiu-defolklore.cat/>>.

150 Els projectes van ser finançats, respectivament, pels ministeris d'Educació i Ciència, Ciència i Innovació, i Economia i Competitivitat.

151 Hi van participar: Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu de la Universitat de les Illes Balears; Joan Armangué de l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer; i Carme Oriol, Josep M. Pujol, Mònica Sales, Emili Samper i Magí Sunyer de la Universitat Rovira i Virgili.

152 Hi van participar: Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu de la Universitat de les Illes Balears; Joan Armangué de l'Arxiu de Tradicions de l'Alguer; Josefina Roma de la Universitat de Barcelona; i Carme Oriol, Montserrat Palau, Josep M. Pujol, Mònica Sales, Emili Samper, Magí Sunyer, Agnès Toda, Anna Vila i Laura Villalba de la Universitat Rovira i Virgili.

153 Hi van participar: Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu de la Universitat de les Illes Balears; Josefina Roma de la Universitat de Barcelona; i Carme Oriol, Montserrat Palau, Mònica Sales, Emili Samper i Laura Villalba de la Universitat Rovira i Virgili.

L'any 2015 es va iniciar un altre projecte interuniversitari titulat «L'estudi diacrònic de la literatura popular catalana: fons inèdits i recursos a la xarxa»,¹⁵⁴ que té prevista la finalització l'any 2018. El projecte té com a finalitat elaborar una història de la literatura popular catalana¹⁵⁵ i desenvolupar un diccionari de folkloristes consultable per Internet.

Tots aquests projectes han generat un nombre elevat de publicacions. Així mateix, les bases de dades especialitzades vinculades a la recerca duta a terme s'han presentat en fòrums acadèmics, tant nacionals com internacionals.

3.3.5 L'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili

L'any 1994, Carme Oriol i Josep M. Pujol van crear l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. L'Arxiu va ser el primer en el seu gènere vinculat a una universitat catalana i, tant en la seva denominació com en la seva orientació, va ser hereu de la tradició d'estudis de folklore sorgida en els anys seixanta del segle XX als Estats Units. En particular, l'Arxiu va recollir els plantejaments teòrics i metodològics que el professor Alan Dundes va aplicar a l'Arxiu de Folklore de la Universitat de Califòrnia a Berkeley (Oriol/Pujol 2011; Oriol 2015a).

L'Arxiu va sorgir de la necessitat de preservar els materials recollits per l'alumnat que, des del curs 1979–80, va cursar les assignatures impartides sota denominacions diverses (Literatura Tradicional, Etnopoètica, Folklore Narratiu, Narrativa oral...) en els ensenyaments universitaris de primer, segon i tercer cicle a Tarragona. Els primers anys, amb l'ajut de becaris, es van catalogar i digitalitzar els materials recollits entre 1979 i 1994. A partir d'aquesta data, l'alum-

154 El projecte ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat. Hi participen: Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu de la Universitat de les Illes Balears; August Bover i Josefina Roma de la Universitat de Barcelona; Joan Borja i Vicent Vidal de la Universitat d'Alacant; Albert Oliva, Carme Oriol, Montserrat Palau, Mònica Sales, Emili Samper, Sílvia Veà i Laura Villalba de la Universitat Rovira i Virgili; Isabel de la Parte de l'Arxiu Nacional d'Andorra; Martine Berthelot de la Universitat de Perpinyà; i Josep Temporal del Grup d'Estudis Etnopoètics.

155 El present llibre i el que duu per títol *Catalan Folk Literature: A History* són dues de les aportacions més rellevants de la investigació que s'ha dut a terme.

nat ja va poder introduir de manera directa la informació en una base de dades especialment dissenyada pels responsables de l'Arxiu per facilitar l'emmagatzematge i la gestió de la informació.

Amb el projecte «Rondalles catalanes», iniciat l'any 2000, l'Arxiu de Folklore va començar a consolidar-se com una unitat de recerca i va poder comptar amb personal tècnic de suport. Entre els anys 2000 i 2002, la persona encarregada de dur a terme les tasques de suport a la recerca va ser Mònica López, llicenciada en Filologia Catalana, i a partir de l'any 2005 ho ha estat Emili Samper, també llicenciat en Filologia Catalana, i, des de 2013, doctor en la mateixa especialitat.

Els projectes de recerca impulsats des de la Universitat Rovira i Virgili han donat lloc a dues bases de dades especialitzades que són de gran utilitat per a la recerca. Es tracta de les bases de dades RondCat, fruit del projecte «Rondalles catalanes», iniciat l'any 2000, i BiblioFolk, vinculada al projecte «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana», iniciat l'any 2006.

Així mateix, la docència universitària ha promogut la recollida de materials que han nodrit dues bases de dades més. La primera, ArxiuFolk <<http://arxiufolk.arxiudefolklore.cat/>>, conté materials d'un ampli ventall de gèneres de la literatura popular i del folklore, mentre que la segona, RumorFolk <<http://rumorfolk.arxiudefolklore.cat/>>, és una base de dades específica de rumors i llegendes urbanes (Oriol/Pujol 2011, Oriol 2015a i Oriol/Samper 2016b).¹⁵⁶

L'Arxiu de Folklore també exerceix una tasca important de divulgació de la recerca a través de l'organització de jornades científiques. Així, a finals de la dècada dels anys noranta, Carme Oriol i Josep M. Pujol van impulsar la realització d'unes Jornades d'Estudi del Folklore a la Universitat Rovira i Virgili que van tenir continuació en els anys següents. Les Jornades van tenir un triple objectiu: promoure la difusió del coneixement; fomentar l'interès pel folklore entre els estudiants; i augmentar els contactes amb els investigadors d'altres indrets de l'àrea lingüística i cultural catalana. Les Jornades, que van

¹⁵⁶ Les bases de dades RondCat, BiblioFolk, ArxiuFolk i RumorFolk poden consultar-se a l'espai de Recursos en línia del web de l'Arxiu de Folklore <<http://recursos.arxiudefolklore.cat/>>. Actualment, està en fase d'elaboració una cinquena base de dades, que, amb el nom de Folkloristes, està pensada com un diccionari en línia de folkloristes catalans.

tenir una durada de cinc cursos consecutius, van ser les següents: «Contes i rondalles» (març 1999), «La literatura oral en la societat catalana actual» (març 2000), «La cançó en el folklore català» (desembre 2000), «El folklore del segle XXI» (febrer-març 2002) i «Narrar la tradició» (març 2003). Els contactes que es van produir entre els investigadors que van participar en aquestes jornades van donar bons fruits i es van estendre i consolidar l'any 2004 amb la creació, a Tarragona, del Grup d'Estudis Etnopoètics.

L'any 2008, des de l'Arxiu de Folklore, es va organitzar el III Curs de Cultura Popular «El rei Jaume I en l'imaginari popular i en la literatura», que es va celebrar a Salou (23-25 d'octubre). El curs es va sumar, així, als actes de commemoració dels 800 anys del naixement del rei Jaume I, que van tenir lloc per tota la geografia catalana. Les conferències que s'hi van impartir es van publicar en el llibre *El rei Jaume I en l'imaginari popular i en la literatura* (Oriol/Samper 2010), coeditat per la Universitat Rovira i Virgili i la Universitat de les Illes Balears. L'any 2017 l'Arxiu ha organitzat el VII Curs de Cultura Popular «Identitat, folklore i educació», que s'ha celebrat a Tortosa i Jesús (19-20 d'octubre).

En els darrers anys, l'activitat de recerca impulsada des de l'Arxiu de Folklore, o duta a terme amb el seu suport, s'ha divulgat en congressos nacionals i internacionals, i també a través de diverses publicacions (Oriol/Pujol 2011; Oriol 2015a).

Josep M. Pujol, que va ser l'introduïdor dels estudis universitaris de folklore a Tarragona i que amb les seves aportacions va contribuir a dignificar i renovar la disciplina, va morir el 26 d'agost de 2012. Per tal de reconèixer el seu mestratge, des de l'Arxiu de Folklore es van impulsar diverses accions d'homenatge que van fructificar l'any següent. Entre aquestes accions, cal destacar l'edició dels llibres *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol* (Oriol/Samper 2013) i *Three Selected Papers on Catalan Folklore* (Pujol 2013b), i la celebració del congrés internacional en homenatge a Josep M. Pujol «L'estudi del folklore: teoria, història, arxius» (Universitat Rovira i Virgili, 20-21 de juny de 2013). En el congrés hi van participar reconeguts folkloristes, com Dan Ben-Amos (Estats Units), Hans-Jörg Uther (Alemanya) i Michèle Simonsen (Dinamarca), entre d'altres.

En dates més recents es van organitzar i acollir a la Universitat Rovira i Virgili els seminaris Obres, Autors i Temes de la Literatu-

ra Popular Catalana del Segle xx (9 d'octubre de 2014) i Història de la Literatura Popular Catalana: Noves Perspectives (9–10 de juny de 2016). En aquests seminaris es van presentar i debatre temes relacionats amb la investigació duta a terme en els projectes interuniversitaris liderats des de la Universitat Rovira i Virgili i vigents en aquell moment.

Des de l'Arxiu de Folklore s'ha promogut la creació de la revista multilingüe i internacional *Estudis de Literatura Oral Popular/Studies in Oral Folk Literature*, que pot consultar-se en línia, i de la qual va sortir el primer número l'any 2012. Els números 3, 4 i 5 de la revista van ser monogràfics que es van fer en homenatge a Josep M. Pujol. Es van dedicar, respectivament, a «Teoria i història del folklore» (2014), «Narrativa folklòrica: rondalles i llegendes» (2015) i «Arxius i centres de recerca» (2016), tres grans àmbits d'estudi en què va destacar la recerca de Pujol en el terreny del folklore i de la literatura popular.

3.3.6 Les xarxes de recerca

En la primera dècada del segle XXI es van crear dues xarxes de recerca que han promogut la realització d'un nombre important de jornades científiques i de publicacions. Són l'European Group on Oral Narrative/Grup de Recerca Europeu en Narrativa Oral (ERGON/GRENO) i el Grup d'Estudis Etnopoètics (GEE).

3.3.6.1 El Grup de Recerca Europeu en Narrativa Oral

Les tasques d'estudi i catalogació de les rondalles que es van dur a terme a la Universitat Rovira i Virgili des de l'any 2000 van comportar una intensificació de la relació amb investigadors d'altres països europeus. Les trobades periòdiques d'aquests investigadors van començar a Tolosa («Nommer/Classer les contes populaires», 20–22 de novembre de 2003) per iniciativa de Josiane Bru, continuadora dels treballs de Paul Delarue i Marie Louise Tenèze en l'elaboració del catàleg de rondalles *Le conte populaire français*. Després, van seguir les de Pau («Tradition orale et récits facétieux», 3–4 de març de 2006) i Palma («La classificació de les rondalles: tipus, gèneres, arxius»/The classification of folktales: types, genres, archives, 23–24 de novembre de 2006). A la trobada de l'any 2008, celebrada a Atenes (4th Euro-

pean Congress about Classifying Folktales, 8–10 de maig de 2008), es va crear l'European Research Group in Oral Narrative/Grup de Recerca Europeu en Narrativa Oral (ERGON/GRENO). El grup va fer dues trobades més: a Lisboa/Torre das Vargens («Entre conto e lenda», 8–12 de juny de 2010) i a Mondariz/Santiago de Compostela («La figura femenina en las leyendas», 7–11 de novembre de 2011). Finalment, l'any 2012 el grup es va reunir a Tarragona en el marc de dues jornades consecutives organitzades per l'Arxiu de Folklore de la URV. La primera, «La figura i l'obra dels germans Grimm» (24 d'octubre de 2012), es va organitzar amb motiu del bicentenari de la publicació del llibre *Kinder -und Hausmärchen* dels germans Grimm l'any 1812. La segona va correspondre a la setena trobada del grup ERGON/GRENO, que en aquesta ocasió va dedicar les seves sessions de treball al tema «Al voltant de les rondalles: les formes breus de la narrativa oral/The folktales: short forms of oral narratives» (25–26 d'octubre de 2012).

3.3.6.2 El Grup d'Estudis Etnopoètics

L'any 2004, per iniciativa dels professors de la Universitat Rovira i Virgili Carme Oriol i Josep M. Pujol, es va reunir a Tarragona un grup d'investigadors de diverses universitats catalanes. L'objectiu de la reunió era crear una xarxa de recerca que permetés fer, de forma organitzada i continuada, trobades de caràcter científic per debatre temes relacionats amb l'estudi de la literatura popular.

La reunió va donar els seus fruits i el 25 de novembre de 2005 es va constituir formalment, a Tarragona, el Grup d'Estudis Etnopoètics en el marc d'unes jornades de treball. El Grup es va adscriure a la Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans.

Després de les primeres jornades de Tarragona, i amb una periodicitat anual, se'n van dur a terme d'altres a les ciutats de Palma, Alacant, l'Alguer, Montserrat, Eivissa, Sitges, Bocairent, Vic, Banyoles, Andorra i Sueca. De cadascuna d'aquestes jornades, se'n va derivar un llibre. A continuació s'enumeren els títols publicats amb el nom dels editors i l'any de publicació entre parèntesis: *La biografia popular: De l'hagiografia al gossip* (Armangué 2006), *Els gèneres etnopoètics: Competència i actuació* (Valriu/Armangué 2007), *Folklore*

i Romanticisme: *Els estudis etnopoètics de la Renaixença* (Borja/Armangué 2008), *Illes i insularitat en el folklore dels Països Catalans* (Armangué/Valriu 2009), *Etnopoètica: Incidència, difusió i comunicació en el món contemporani* (Sales/Valriu 2010), *Etnopoètica i territori: Unitat i diversitat* (Escandell/Francés 2011), *La recerca folklòrica: Persones i institucions* (Temporal/Villalba 2012), *Erotisme i tabús en l'etnopoètica* (Francés/Guiscafrè 2013), *Literatura oral i educació: Simbiosi i complicitats* (Bataller/Coll 2014), *Etnopoètica: Arxius i materials inèdits* (Vergés/Vidal 2015) i *Excursions, viatges, migracions: Etnopoètica i mobilitat humana* (Flores/Monjo 2017).

El Grup d'Estudis Etnopoètics disposa d'un web on es poden seguir les seves activitats i on es poden consultar les publicacions que ha impulsat (GEE).¹⁵⁷ Per la seva part, Caterina Valriu va publicar l'article «El Grup d'Estudis Etnopoètics: recerca, preservació i difusió de la literatura oral catalana» (2011), en el qual va explicar l'activitat que va dur a terme el Grup fins a l'any 2010.

3.3.7 L'aportació dels etnomusicòlegs, els filòsofs i els pedagogs

De manera paral·lela i complementària a les aportacions d'antropòlegs i etnòlegs, i de filòlegs, investigadors procedents de disciplines científiques com l'etnomusicologia, la filosofia i la pedagogia també han fet contribucions importants a l'estudi de la literatura popular, sobretot a partir dels anys noranta del segle xx.

En el terreny de l'etnomusicologia, la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, en els seus números segon i tercer publicats el 1993, va recollir diversos treballs que mostraven una renovació en els plantejaments teòrics i metodològics que s'havien dut a terme en aquest camp d'estudi. En són un exemple els articles «Noves perspectives per a una etnomusicologia catalana» de Josep Martí i Pérez (1993), «Cançons infantils folklòriques actuals: notes descriptives i assaig d'anàlisi» de Gabriel Ferré Puig (1993) i «Entre la música i el missatge sonor» de Jaume Ayats Abeyà (1993).¹⁵⁸ En el primer, Martí situa les noves

¹⁵⁷ El web el gestiona Emili Samper i es troba disponible a l'adreça <<http://blogs.iec.cat/gee/>>.

¹⁵⁸ Gabriel Ferré i Jaume Ayats, llicenciats en Filologia Catalana, han fet la seva recerca, de forma prioritària, en el terreny de l'etnomusicologia.

tendències d'estudi de l'etnomusicologia des de la consideració de la música com un fenomen cultural. En el segon, Ferré analitza un corpus de cançons infantils recollides per ell mateix a través del treball de camp; la seva anàlisi, que té en compte aspectes com el context i la funció de les cançons, denota la influència de les aportacions fetes per Josep M. Pujol sobre el folklore entès com una forma de comunicació artística interactiva. En el tercer, Ayats estudia les expressions sonores organitzades, com per exemple les que profereixen els assistents a una manifestació. Uns anys més tard, Ayats va publicar dos llibres destacats. El primer, *Les chants traditionnels des Pays Catalans* (2007), va constituir una aportació significativa a la sistematització dels gèneres de la cançó catalana de transmissió oral. El segon, *Els segadors. De cançó eròtica a himne nacional* (2011), va permetre conèixer els orígens i la història de la cançó «Els segadors», himne nacional de Catalunya. Posteriorment, Ayats va publicar «Cantar allò que no es pot dir: Les cançons de Sant Antoni a Artà, Mallorca» (2010), que estudia la cançó com a mitjà de comunicació artística, i «Cantar per dir la poesia» (2012), que analitza la cançó com a forma de creació poètica. En el terreny de l'etnomusicologia, també cal destacar la important activitat que van dur a terme els investigadors Josep Crivillé i Ramon Vilar. Entre les seves publicacions, cal esmentar l'article de Crivillé, «L'etnomusicologia a Catalunya» (1988), que ofereix un panorama de la investigació feta en aquest camp d'estudi, i el de Vilar, «La recolección de la canción popular en el ámbito de la lengua catalana» (2017), que aporta una abundant documentació sobre els treballs que s'hi han dut a terme, especialment a través de la investigació de camp, i sobre les publicacions que han generat aquests treballs.

En el terreny de la recerca també cal destacar el projecte, dirigit per Emili Ros-Fàbregas i iniciat el 2017, sobre el Fons de Música Tradicional de la Institució Milà i Fontanals (IMF-CSIC). El projecte permetrà la consulta en línia dels materials recollits en les Misiones folklòriques del CSIC dutes a terme per tota Espanya entre els anys 1944 i 1960. Entre aquests materials hi ha un nombre molt abundant de cançons recollides a Catalunya amb una metodologia semblant a la utilitzada en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Vegeu <www.musicatradicional.eu> [data de consulta: desembre de 2017].

Josep Temporal Oleart, professor de Filosofia en l'ensenyament secundari, es va interessar per l'estudi de la rondalla meravellosa des d'una perspectiva multidisciplinària que comprenia la literatura, l'antropologia i la filosofia. Aquest enfocament es va fer palès en el llibre: *Galàxia Propp. Aspectes literaris i filosòfics de la rondalla meravellosa* (1998), fruit del treball amb el qual l'autor va guanyar el IX Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular el 1997. El llibre va guanyar, posteriorment, el Premio Internazionale di Studi Demoetnoantropològici G. Pitrè-S. Salomone Marino/Città di Palermo el 1999. Anys més tard, Temporal va aprofundir en la seva línia d'estudi sobre la rondalla meravellosa, encetada en anys anteriors, amb l'obra *Rondalla meravellosa i filosofia. Una fonamentació antropològicòtica* (2014), guanyadora del Premi Ciutat de Manacor d'Assaig Antoni Maria Alcover el 2013. El llibre conté un magnífic pròleg d'Ignasi Roviró i Alemany, membre del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona i professor de Filosofia a la Universitat Ramon Llull. En aquest pròleg, Roviró analitza les característiques de la rondalla meravellosa com a gènere didacticomoral i reflexiona sobre l'actualitat del gènere en la nostra societat. La seva anàlisi té en compte aportacions de la pragmàtica i de l'anàlisi de la conversa, com les que va fer Erving Goffman sobre el concepte de «face-to-face-interaction» (Goffman 1959: 15).

Per la seva part, Ignasi Roviró va efectuar estudis teòrics sobre el folklore entès com a acte comunicatiu, «Aproximació a l'estudi de la comunicació folklòrica» (1992) i «El folklore com a acte comunicatiu» (1994), en la línia encetada per Josep M. Pujol, així com estudis sobre els rumors, «Rumors i folklore: *Guerriglia per un morto che non c'è*» (2014) i «WhatsApp contra les parelles» (2016).

El valor de la literatura popular catalana també es va deixar notar en el món de l'educació. Així, el curs 1991-92, el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa i el Servei d'Ensenyament del Català van organitzar el seminari El Gust per la Lectura, dirigit al professorat d'educació secundària. Les ponències impartides en aquest seminari es van publicar en el dossier «De la literatura popular a la literatura culta» el curs 1991-92. Aquest dossier recull, entre d'altres, els treballs de Llorenç Prats, «Els reculls folklòrics de la literatura de tradició oral»; de Josep M. Pujol, «Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda»; i de Gabriel Ferré, «Romanços i cançons».

Així mateix, dins del programa Llicència d'Estudi Retribuïda del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, promogut amb l'objectiu estimular la realització de projectes d'aplicació educativa, el curs 1991-92 Eulàlia Bullich i Mercè Mauri, sota la direcció de Josep M. Pujol, van elaborar un treball de selecció i classificació de rondalles per edats, amb propostes de treball a l'aula per tal que poguessin ser utilitzades en els diversos cursos de l'educació primària. Els resultats del projecte es van publicar el 1996 en el llibre *Manual del rondallaire*. El curs 2007-08, dins del mateix programa, Montserrat Cendra, sota la direcció de Carme Oriol, va dur a terme un projecte consistent en la recollida, l'estudi, la catalogació i la traducció al català de 52 contes marroquins (amazics i àrabs), acompanyats de comentaris i suggeriments didàctics. El treball va donar lloc al llibre *Contes de l'altra riba. Manual del rondallaire intercultural* (2011), una eina educativa pensada per treballar la interculturalitat a l'aula.

L'any 1997, Roser Ros i Vilanova, doctora en Pedagogia i escriptora, va obtenir el premi Ros i Calçat de Pedagogia de l'Institut d'Estudis Catalans amb la tesi doctoral «Les rondalles d'animals: el cas del cicle de la guineu i el llop». A més del seu interès per la rondallística, ha estudiat i promogut activitats científiques sobre el folklore i els estudis literaris de gènere com l'edició del llibre, en format digital, *Dona i folklore* (2013)¹⁶⁰ juntament amb l'etnòloga Dolors Llopart. El llibre recull el contingut de les ponències que van impartir Roser Ros, Dolors Llopart, Montserrat Palau, Montserrat Garrich, Caterina Valriu i Josefina Roma en el curs que, amb el mateix nom, va tenir lloc a l'associació cultural Tantàgora l'any 2011. Roser Ros també va coordinar l'edició del volum setè, dedicat a «La narrativa popular», de l'obra *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*, publicada en deu volums entre els anys 2005 i 2008, i dirigida pel pedagog i escriptor Joan Soler i Amigó.

Per la seva part, Soler i Amigó, el 1998, va publicar l'obra *Enciclopèdia de la fantasia popular catalana* i, el 2004, *D'on vénen els nens i com es fan, segons la tradició popular*, obra guanyadora de la 3a edició del Premi Joan Amades de Cultura Popular (2003). Així mateix,

160 El llibre es troba disponible a l'adreça: <<http://tantagora.net/wp-content/uploads/2014/01/Llibre-Dona-i-folklore.pdf>> [data de consulta: setembre de 2017].

l'autor, en el llibre *Joana Vidal, folklorista* (2010), va donar a conèixer dades, fins aleshores inèdites, de la vida i l'obra folklòrica de la seva àvia, Joana Vidal, que va ser alumna de Rossend Serra i Pagès a l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona.

Algunes publicacions periòdiques, com les revistes *Perspectiva Escolar*, *Escola Catalana*, i *Faristol*, orientades a mestres i professors, han inclòs en alguns dels seus números articles sobre literatura popular. La *Revista N*, de l'Associació de Narradores i Narradors (ANIN), i *Tantàgora. Revista de Literatura Oral*, també han inclòs treballs sobre literatura popular dirigits a ensenyants, mediadors culturals i narradors. D'un àmbit més general, *Caramella. Revista de música i cultura popular* va ser creada el 1999 i té una periodicitat semestral. La revista, tot i que fonamentalment està dirigida a la divulgació de treballs relacionats amb l'estudi de la música, la cançó i la cultura catalanes, també inclou estudis de l'àmbit de la literatura popular.

3.3.8 L'impuls de les editorials en l'edició i en la recuperació d'obres de literatura popular

La tasca de recerca i divulgació que han dut a terme els investigadors en el terreny de la literatura popular ha anat acompanyada d'una acció editorial que ha permès, d'una banda, divulgar una bona part dels resultats de la recerca feta i, de l'altra, posar a l'abast dels estudiosos obres de difícil accés. Així, a partir de la dècada dels anys vuitanta, va tenir lloc un procés creixent de recuperació i difusió d'obres de folkloristes catalans. En aquesta tasca, cal destacar la implicació d'editors com Joan Molí i Josep Massot que, des de les editorials Alta Fulla i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, respectivament, van fer una feina capdavantera i molt destacable. Altres editorials com Columna, El Mèdol, Sidillà, Cossetània, La Guineu i Brau Edicions també inclouen, en major o menor grau, obres de literatura popular en els seus catàlegs. A continuació es detallen algunes d'aquestes contribucions.

A través de diverses col·leccions, aquestes editorials han anat publicant obres inèdites, així com reedicions d'obres del folklore català poc conegudes o de difícil localització i consulta. Per exemple, l'editorial Alta Fulla, dins de la col·lecció «Arxius del Folklore Català», dirigida per Llorenç Prats, va publicar, el 1987, *La bruixa catalana*, de

Cels Gomis i Mestre, a cura del seu nét Cels Gomis i Serdañons i amb un estudi introductori de Llorenç Prats; el 1989, *El rondallari català*, de Pau Bertran i Bros, en una edició a cura de Josep M. Pujol, i amb un extens estudi introductori en què Pujol situa la figura i l'obra del folklorista dins de la història dels estudis de folklore del seu temps (Pujol 1989b; Oriol/Samper 2013: 115–149); i, el 1998, la *Meteorologia i agricultura populars*, de Cels Gomis. En la col·lecció «El Pedrís», dedicada a llibres d'etnografia i folklore, el 1992, l'editorial Alta Fulla va reeditar *El cançoner de Pineda* de Sara Llorens i els anys 1993 i 1996 va publicar dos llibres de Josep Romeu i Figueras: *Materials i estudis de folklore* i *Les nades tradicionals*. En la col·lecció «Cultura Popular», el 1990 va publicar *La rondalla i la llegenda* de Ramona Violant Ribera. Finalment, el 1999, va publicar en edició facsímil dues obres que mereixen ser destacades: *La lluna segons lo poble*, de Cels Gomis, en la col·lecció «El Calaix de Sota», i el *Romancerillo catalán. Canciones tradicionales*, de Manuel Milà i Fontanals, en la col·lecció «Alta Fulla Reprints».

Per la seva part, l'editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat, des de l'inici dels anys vuitanta, va reeditar llibres de rondalles. El 1986 va publicar el llibre *Rondalles*, de Jacint Verdaguer, en la col·lecció «Biblioteca Serra d'Or». El llibre recull les rondalles que havien estat publicades el 1905 a l'editorial L'Avenç i, posteriorment, en el volum 24 de l'edició popular de les *Obres completes* que va fer *La Il·lustració Catalana* de Francesch Mateu. Les Publicacions de l'Abadia de Montserrat també van fer accessibles les rondalles que Valeri Serra i Boldú havia publicat en les primeres dècades del segle xx i que ara es donaven a conèixer a través de les col·leccions «Biblioteca Serra d'Or», «Club de Butxaca», i «La Xarxa». Dins de la col·lecció «Biblioteca Serra d'Or», l'any 1987 l'editorial va publicar el *Folklore de la pagesia*, de Valeri Serra i Boldú, que havia aparegut per primera vegada en forma de diversos articles en la revista *Agricultura* els anys 1918, 1919 i 1923. El llibre conté mostres de literatura popular (proverbis, rondalles i cançons, fonamentalment) agrupades segons un criteri temàtic. La col·lecció «Obra del Cançoner Popular de Catalunya» aplega els 21 volums de l'*Obra del cançoner popular de Catalunya*. *Materials*, publicats entre 1993 i 2014. D'aquests volums, 18 van ser publicats gràcies a l'intens i perseverant treball que Josep Massot va iniciar en la dècada dels anys noranta, i que va continuar al llarg

de les dècades següents L'edició d'aquests 18 volums (Massot 1993–2011)¹⁶¹ es va completar amb la reedició, entre els anys 2013 i 2014, dels tres volums de materials que havien estat publicats abans de la Guerra Civil Espanyola, concretament entre els anys 1926 i 1929. Una col·lecció de referència de l'editorial és la «Biblioteca Valeri Serra i Boldú», que publica els llibres guanyadors dels premis Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular, convocats anualment per l'Ajuntament de Bellpuig. Una altra col·lecció, «Contes i Llegendes», d'un caràcter eminentment divulgatiu, aplega tot un conjunt de llibres de llegendes recreades pels compiladors dels reculls. Finalment, dins de la col·lecció «Escriptors i Erudits Contemporanis», s'han publicat interessants articles dedicats a temes relacionats amb l'estudi de la literatura popular.

En relació amb la recuperació d'obres inèdites de literatura popular, cal destacar l'edició per part de l'editorial Columna d'una important obra que havia restat inèdita, la *Paremiologia catalana comparada*, de Sebastià Farnés (1992–1999). Els responsables de la seva edició van ser Jaume Vidal Alcover, Magí Sunyer i Josep Lluís Savall, amb la col·laboració de Josep M. Pujol.

Per la seva part, edicions El Mèdol va reeditar la col·lecció «Biblioteca de Tradicions Populares», creada per Amades, en la qual el folklorista va publicar tota una sèrie d'estudis monogràfics sobre folklore entre els anys 1933 i 1937.

Edicions Sidillà va reeditar tres obres de Cels Gomis: el 2014, la *Zoologia popular catalana*, amb un pròleg d'Emili Samper; el 2015, la *Botànica popular catalana*, amb un pròleg de Salvador Palomar, i, el 2016, *La bruixa catalana*, amb un pròleg d'Adrià Pujols. D'altra banda, Cossetània Edicions, els anys 2010 i 2015, va reeditar, en dos volums (el primer amb un estudi de Josep M. Pujol), les tres sèries de *Lo ronaldallaire* i els *Contes populars catalans*, de Francesc de Sales Maspons i Labrós, publicats per primera vegada en les darreres dècades del segle XIX.

Edicions La Guineu, l'any 2005, va editar el llibre *Follies recollides al peu de Montserrat entre els anys 1870 i 1874*, de Pau Bertran i

Bros, que inclou les follies publicades el 1885 en el llibre *Cansons y follies populars (inèdites) recullides al peu de Montserrat*. Així mateix, Brau Edicions, en la col·lecció «Estudis Locals», el 1994 va publicar el *Cançoner de l'Empordà*, compilat per Lluís Albert Rivas, amb lletra i música de les cançons que l'autor va recollir de la tradició familiar, concretament de l'escriptora Caterina Albert i Paradís («Víctor Català») i de la seva germana Amèlia, l'any 1943.

Tot i que la llista no és exhaustiva, l'acció editorial descrita mostra la important activitat que s'ha produït en les darreres dècades pel que fa a l'edició i la reedició d'obres de folkloristes catalans, així com a la implicació del món editorial en aquesta tasca.

3.3.9 El paper de les institucions

Amb l'assoliment de les institucions democràtiques a l'Estat espanyol, a Catalunya es va iniciar un procés de recuperació i de normalització de la cultura pròpia en les seves diverses manifestacions. En aquest context, la cultura popular, i, més concretament, la literatura popular, va rebre un impuls progressiu a través de diverses accions promogudes des de les institucions. En aquest àmbit, tant la Generalitat de Catalunya com els ajuntaments democràtics van fer una important tasca normalitzadora.

3.3.9.1 La Generalitat de Catalunya

L'any 1980 la Generalitat de Catalunya va crear, dins del Departament de Cultura, el Servei de Promoció Cultural, que incloïa la Secció de Cultura Tradicional. L'any següent, el 1981, aquest Servei va organitzar el Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular, que va dur a terme activitats al llarg de tot un any en diversos pobles i ciutats de Catalunya. La inauguració del Congrés va tenir lloc a Barcelona els dies 12 i 13 de desembre de 1981 i la cloenda es va fer a Girona els dies 10, 11 i 12 de desembre de 1982. El Congrés, organitzat en diverses sessions de treball, tenia com a objectiu potenciar la cultura tradicional i popular arreu del territori i també crear arxius documentals per a la seva conservació (Baltà 1983: 9). El Congrés va comptar amb la col·laboració de la Fundació Serveis de Cultura Popular i es va aconseguir que hi hagués una gran participació, tant d'entitats i institucions com d'estudiosos que hi van assistir a títol personal.

161 Sobre les característiques del conjunt d'aquesta obra, es pot consultar la ressenya de Carme Oriol (2013).

L'impuls institucional a favor de la recuperació i la difusió de la cultura tradicional i popular, iniciat amb la celebració d'aquest Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular, es va dirigir dos anys després cap a la realització d'una acció molt concreta: la creació del Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular el 1983. Tal com apuntava Antoni Anguela (1947–2010), director del Centre, les activitats que s'hi van programar van anar dirigides a la recerca, l'inventari, la conservació i la difusió del patrimoni etnogràfic de Catalunya, en una clara opció del govern adreçada a potenciar el coneixement i la divulgació de totes aquelles expressions culturals que formen part de la memòria col·lectiva de Catalunya (Anguela 1992: 80). Així mateix, Anguela explicava que, amb la creació d'aquest Centre, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya assumia l'acord unànimement adoptat en el Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular. Els termes d'aquest acord es detallaven en les conclusions de l'«Àmbit de Perspectives de Futur» del Congrés:

es constata així mateix la necessitat de crear o fundar una institució d'abast general, que compregui, en les seves diverses seccions o instituts, tots els aspectes en què es manifesta la nostra cultura tradicional o popular i que [...] en un nivell d'alta investigació científica (etnogràfica, folklòrica, etnològica, i antropològica), assumeixi la responsabilitat de coordinar, dins l'esmentat nivell científic i acadèmic, totes les tasques de recerca, classificació, compilació, sistematització, estudi comparatiu i publicació de tots els materials que componen el camp vastíssim del patrimoni cultural popular i tradicional de Catalunya, amb la divulgació consegüent dels resultats i del curs dels treballs (*Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular* 1983: 121).

En el seu article, Anguela (1992) feia un balanç dels pràcticament deu anys de funcionament del Centre en els àmbits de la recerca (premis, ajuts, beques i convenis), l'inventari i la conservació (arxius, informatització, microfilmació) i la difusió (congressos i jornades, publicacions, exposicions, ensenyament, certamen fotogràfic).

Des del Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular es va fer una aposta important per la recerca etnomusicològica. El 1987, el Centre va crear la Fonoteca de Música Tradicional Catalana en el marc d'un programa de recerca, inventari i conservació de la música tradicional. La Fonoteca es va proposar

assolir tres objectius: (1) la recerca de música tradicional, a través del treball de camp; (2) la creació d'una base de dades per facilitar l'arxiu i la consulta dels materials; i (3) la difusió d'una selecció dels materials per promoure el coneixement de les melodies i dels documents sonors recopilats (Crivillé/Vilar 1993). Amb els anys, s'ha fet un esforç per digitalitzar-ne el fons, que es pot consultar, parcialment, a través del portal d'Internet «Calaix» <<http://calaix.gencat.cat/>>. Així mateix, Josep Crivillé i Ramon Vilar, en col·laboració amb altres investigadors, han donat difusió a materials audiovisuals recollits, per mitjà de la investigació de camp, en acurades publicacions, amb els estudis introductoris corresponents, dins de les sèries «Temes Monogràfics» i «Documents Testimonials. Recerca Directa».

Les activitats de promoció de la cultura popular, que havia estat duent a terme el Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular des de la seva creació el 1983, van continuar i es van intensificar amb l'aprovació, el 5 de març de 1993, al Parlament de Catalunya, de la Llei 2/1993, per la qual es va crear el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, que tenia com a objectiu promoure la recerca i l'estudi en l'àmbit de la cultura popular i tradicional, fomentar-ne el manteniment i la difusió, i donar suport a la vida associativa i a les activitats de dinamització cultural.

Entre les accions de promoció de la cultura popular catalana que s'hi van dur a terme, destaca l'impuls de la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, creada l'any 1992 i dirigida per l'antropòleg Lluís Calvo. La revista inclou estudis sobre literatura popular, però, a més, ha publicat dos dossiers monogràfics sobre el tema. El primer, de 1994, va formar part del número 4 de la revista. El dossier, coordinat per Josep M. Pujol, duu per títol «Etnopoètica: el folklore, de bella art a art aplicada» i conté articles que denoten una voluntat renovadora tant en la tria dels temes com en el seu tractament. En són un exemple: «El folklore com a acte comunicatiu» d'Ignasi Roviró, «Emblema: quan el gest ho és tot» de Lluís Payrató i «L'aranya a la iuca. Llegendes urbanes d'avui» de Rolf Wilhelm Brednich. El segon dossier monogràfic va formar part del número 41 de la revista, corresponent a l'any 2016. El dossier, coordinat per Carme Oriol i Emili Samper i titulat «El folklore i l'etnopoètica avui», inclou articles teòrics sobre etnopoètica i folklore, treballs de caràcter aplicat i estudis de l'obra

de folkloristes catalans. Així per exemple, inclou articles com «El terme folklore als Països Catalans: de l'entusiasme a la desafecció» de Jaume Guiscafrè, «Els estudis d'etnopoètica en la cultura catalana» de Carme Oriol, «Les noves formes de folklore i els avatars del folklorisme: entre visibilitat i invisibilitat» de Luis Díaz González Viana, «WhatsApp contra les parelles» d'Ignasi Roviró i «S'estan transformant els contes de fades?» de Cristina Bacchilega. L'any 2017 la revista ha encetat una nova etapa sota la direcció de Xavier Roigé.

L'any 1994, el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana va iniciar el programa Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, amb l'objectiu de promoure la recerca, la documentació, la difusió i la restitució del patrimoni etnològic català. A través de convocatòries anuals, es van anar finançant projectes de recerca sobre cultura popular que van generar un bon nombre de materials d'arxiu i de publicacions. Les col·leccions «Temes d'Etnologia de Catalunya» i «Materials d'Etnologia de Catalunya», totes dues dirigides per l'antropòleg Joan Prat, van constituir una important plataforma de difusió dels llibres que van generar aquests projectes de recerca. L'any 2008, des del Servei de Patrimoni Etnològic del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Manel Català, Roger Costa i Rafel Folch van publicar l'extens article «Balanç de catorze anys de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya», en el qual feien un balanç molt positiu de la tasca feta i dels resultats que havia donat el programa fins aquell moment.

Durant la primera dècada del segle XXI, dins del programa Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, es van publicar quatre llibres d'un especial interès en l'àmbit de la literatura popular, els dos primers van formar part de la col·lecció «Temes d'Etnologia de Catalunya» i el tercer i el quart de la col·lecció «Materials d'Etnologia de Catalunya».

El primer llibre, «*Benvingut/da al club de la SIDA*» i altres rumors d'actualitat (2002), va ser fruit de la recerca que va dur a terme el Grup de Recerca Folklorica d'Osona amb Josep M. Pujol com a coordinador. El llibre conté un extens estudi introductori sobre l'art de la conversa fet per Josep M. Pujol i per Ignasi Roviró (encara que aquesta autoria no consta, explícitament, en la introducció). A continuació, s'explica la metodologia que es va emprar per obtenir els rumors i, finalment, s'inclou una col·lecció de 69 rumors narratius i 4 de no narratius degudament comentats i documentats.

El segon llibre, *I... Això és la meua vida. Relats biogràfics i societat* (2004), va ser un dels resultats de la investigació del Grup de Recerca Biogràfica que, dirigit per Joan Prat, tenia per objectiu crear un Banc de Memòria Biogràfica. El llibre se centra en el relat de vida com a objecte d'estudi, fixa la metodologia seguida en la realització de més de 200 entrevistes, i n'analitza el contingut. A més, estudia el relat autobiogràfic en relació amb el context social en què té lloc i també com a estructura narrativa. En aquest darrer cas, el llibre ofereix una interessant tipologia de patrons narratius dels relats.

El tercer llibre, *Investigadors i recerca etnològica a Catalunya* (2000), és tal com indica el subtítol del llibre, un catàleg de recerques impulsades des del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana entre els anys 1983 i 1999. El catàleg conté la descripció d'un total de 287 documents, la gran majoria inèdits, que inclouen: els materials dels arxius que el Departament de Cultura ha adquirit, ha rebut en donació o en dret de consulta; les obres corresponents a les tres convocatòries dels Premis Nacionals de Recerca Etnològica Joan Amades; i els treballs de recerca becats per la institució. El llibre també conté un directori de les entitats implicades en la recerca sobre el patrimoni etnològic a Catalunya (museus, associacions culturals, centres d'estudis, institucions públiques, universitats i editorials). Molts dels documents descrits en el catàleg de recerques són d'interès per als estudis de literatura popular. Així, per exemple, entre els treballs presentats als Premis Nacionals de Recerca Etnològica Joan Amades, cal mencionar «Historia de la Antropologia en Catalunya» (1991) de Lluís Calvo i «Aportació a l'estudi textual de Don Joan i Don Ramon o el Cavaller ferit» (1991) d'Ignasi Roviró, «L'encant de la tradició: el folklorisme» (1992) de Josep Martí i Pérez, «Les rondalles del príncep transformat (pervivència en la literatura catalana de tradició oral» (1992) de Maria de la Pau Janer, «La tirallonga de parelles: un model formal per a cançons infantils» (1994) de Jaume Ayats i «Maials. Flor d'ametller. Elements de cultura popular» (1994) de Miquel Viladegut. Pel que fa als treballs de recerca becats, al voltant d'una trentena són estudis sobre literatura popular o són treballs etnogràfics que contenen materials d'interès per als estudis de literatura popular. Una trentena més de treballs inclouen cançons populars dins de reculls més amplis de recerca etnomusicològica.

I el quart llibre, *Índex tipològic de la rondalla catalana* (2003), va ser un dels resultats del projecte «Rondalles catalanes», dirigit per Carme Oriol i Josep M. Pujol. El llibre, elaborat d'acord amb el sistema tipològic internacional (Arne/Thompson 1961), conté una introducció que explica la importància de la recollida de rondalles als Països Catalans, així com els treballs de catalogació anteriors a la publicació de l'*Índex*. A continuació, el llibre conté la informació bibliogràfica i de contingut relativa a 546 tipus rondallístics (arguments genèrics de rondalles) documentats en tota l'àrea lingüística i cultural catalana, amb indicació bibliogràfica de les versions localitzades en els rondallaris publicats pels folkloristes catalans.

Des de l'any 2011, els objectius del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana es van ampliar cap al suport al món associatiu i la seva coordinació amb el món municipal. Així mateix, es va produir una reestructuració en la seva organització i gestió, de manera que les activitats del Centre es van integrar en la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals. Aquesta Direcció General compta amb el Servei de Recerca i Protecció, que inclou el Centre de Documentació de Cultura Popular amb les seves diverses seccions (Biblioteca del Patrimoni Etnològic, Arxiu del Patrimoni Etnològic i Fonoteca de Música Tradicional Catalana). L'any 2017, la Direcció General ha tornat a reformular el seu nom i ha passat a dir-se Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural.

En les seves diverses etapes, aquests organismes dependents del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya han anat reorientant els seus objectius i les seves funcions al mateix temps que han anat modificant el seu nom. Tanmateix, sempre han tingut un paper dinamitzador de la cultura popular que s'ha concretat en el suport a un ampli espectre d'activitats. Dins d'aquest ampli i divers camp d'actuació, l'impuls als estudis de literatura popular ha tingut cabuda a través d'accions concretes, com ara el finançament de projectes, les publicacions, l'atorgament de beques de recerca, etc.

En el Centre de Documentació de Cultura Popular es conserven arxius (personals i musicals) que tenen un màxim interès per a l'estudi de la literatura popular. Entre els arxius personals, cal destacar els de Joan Amades i Gelats (1890–1959), Joan Tomàs i Parés (1896–1967), Josep M. Vilarmau i Cabanes (1900–1947) i Artur Quintana i

Ester Limorti. L'Arxiu Amades conserva l'epistolari del folklorista i molta altra documentació publicada i inèdita seva, així com la d'altres folkloristes amb els quals va mantenir contacte o va col·laborar al llarg de la seva vida. L'Arxiu Tomàs conté abundant material recollit per Joan Tomàs en les seves recerques etnomusicològiques, a més de documentació personal i correspondència privada. L'Arxiu Vilarmau conté més de 800 melodies i cançons, 350 rondalles i també parèmies, jocs, danses, creences i supersticions fruit de l'exhaustiva recerca que Josep M. Vilarmau va fer a la comarca del Lluçanès. I l'Arxiu Artur Quintana i Ester Limorti guarda els materials folklòrics recollits en la recerca que aquests dos investigadors van dur a terme en la regió d'El Carxe.

Entre els arxius musicals, hi ha el de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, el de mossèn Joan Sala i Salarich (1882–1936) i el del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona. L'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya està format per 158.000 microfites dels originals que es conserven al monestir de Montserrat. L'Arxiu Sala conté 427 cançons i 84 melodies, recollides gràcies al treball de camp que va fer Joan Sala entre els anys 1933 i 1936. Finalment, l'Arxiu del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona conserva enregistraments sonors i documentació escrita corresponents al treball de camp dels membres del grup durant els estius de 1982 i 1983 en diversos municipis de la comarca del Lluçanès.¹⁶²

Aquests arxius es complementen amb l'Arxiu de Patrimoni Etnològic, format pels treballs que es van fer dins del programa Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, des de 1994, any de la seva creació. Tal com indica el web del Departament de Cultura,¹⁶³ el programa «parteix d'una perspectiva àmplia, actual i dinàmica de la cultura, que permeti conjugar la tradició heretada dels estudis de folklore i cultura popular amb les tendències actuals d'investigació

162 Per a una informació més detallada sobre el contingut d'aquests arxius, vegeu el llibre *Investigadors i recerca etnològica a Catalunya* (2000) i el web <http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgcpt/centre_documentacio/arxiu/> [data de consulta: juny de 2017].

163 <http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgcpt/02_patrimoni_etnologic/01_programes_recerca/> [data de consulta: agost de 2017].

de l'etnologia i, per extensió, de l'antropologia i les ciències socials en general». D'acord amb aquesta àmplia perspectiva, el programa ha permès aplegar estudis d'interès en l'àmbit del folklore i de la literatura popular. Entre els anys 2004 i 2010 es van convocar beques de recerca etnològica i programes de recerca, aquests darrers adreçats, especialment, a «entitats amb un compromís territorial i/o temàtic (museus, associacions culturals, centres d'estudis) que hagin tingut entre els seus objectius el coneixement del seu entorn mitjançant la realització de la recerca científica en l'àmbit de les ciències humanes i socials». De tots aquests treballs, elaborats entre 1994 i 2012, n'ofereix informació el web esmentat.

3.3.9.2 Els ajuntaments

A més de la Generalitat de Catalunya, des dels inicis de la democràcia, els ajuntaments van exercir un paper important en la recuperació i la difusió de la cultura popular. Entre les accions que es van produir, cal destacar d'una manera especial la de l'Ajuntament de Bellpuig (l'Urgell), que l'any 1989 va crear el Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular amb l'objectiu de promoure l'estudi del patrimoni immaterial català. La iniciativa va sorgir l'any 1988 d'Isidor Cònsul, que, juntament amb Ramon Miró i amb l'alcalde de Bellpuig, va plantejar a Josep Massot i Muntaner, director de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, la idea d'homenatjar el folklorista, periodista i escriptor Valeri Serra i Boldú (1875–1938), nascut a Castellserà (l'Urgell), amb la creació d'aquest premi anual i la posterior publicació de l'obra guanyadora (Massot 2011: 161–162).

La primera convocatòria del Premi la va guanyar M. Margarida Bassols, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona, i el seu treball es va publicar en forma de llibre, l'any 1990, amb el títol *Anàlisi pragmàtica de les endevinalles catalanes*. Des d'aleshores, el Premi es convoca anualment i l'obra guanyadora la publica l'Ajuntament de Bellpuig i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat en la col·lecció «Biblioteca de Cultura Popular Valeri Serra i Boldú». Des del principi, el Premi va comptar amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Tot i que els llibres publicats són de temàtica molt diversa, i comprenen molts aspectes de la cultura popular, n'hi ha un bon nombre que estan relacionats amb l'estudi de la literatura popular. El Premi constitueix, sens dubte, una important plataforma de difusió de la recerca duta a terme en aquest àmbit. En els anys de vigència del Premi s'han publicat els llibres següents relacionats amb l'estudi de la literatura popular: *Les rondalles del cicle de l'espòs transformat* de Maria de la Pau Janer (1992), *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana* de Lluís Calvo (1994), *El cançoner nadalenc català al Principat de Catalunya (1853–1951)* de Carme Oriol (1995), *Els primers reculls de proverbis catalans* de Maria Conca i Josep Guia (1996), *Galàxia Propp. Aspectes literaris i filosòfics de la rondalla meravellosa* de Josep Temporal (1998), *Més ràpids que el llamp, més vius que el foc. Petits éssers fantàstics en l'àmbit lingüístic català* de Joan Casanova i Joan Creus (2000), *Segrada. Motarrots i llegendes de l'Alt Urgell* de Josep Espunyes (2001), *L'escola algueresa d'estudis de cultura popular (1778–1908)* de Joan Armangué (2002), *Les rondalles meravelloses i llegendes d'Enric Valor* de Jaume Albero (2004), *Els glosats de tristot* d'Antoni Serrà (2005), *El mestre Joan Tomàs i Parès: passió per la cançó popular* de Jordi Tomàs (2007), *Les rondalles de Cels Gomis i Mestre. Edició, catalogació i estudi* d'Emili Samper (2015) i *Quan les revistes contenen rondalles* de Mònica Sales (2016). En la darrera edició corresponent a l'any 2017, el XXXII Premi Valeri Serra i Boldú l'ha guanyat Salvador Rebés amb el treball «Les cançons de Teresa Gelats, mare de Joan Amades».

L'any 2001, l'Ajuntament de Tarragona va crear el Premi de Cultura Popular Joan Amades a proposta de l'Associació Joan Amades. El Premi es va convocar anualment fins a l'any 2009. A partir de l'any següent, l'associació promotora el va convertir en un premi honorífic que atorgava la mateixa associació. Durant els nou anys de vigència del Premi, l'editorial El Mèdol va publicar vuit llibres, ja que el 2008 el Premi va quedar desert. D'aquests llibres, els que tenen relació amb l'estudi de la literatura popular són: *Llegendes de la natura. Itineraris pel nostre patrimoni cultural* de Francesc Roma (2001), *Un passeig per la cultura popular del Montseny. Records, tradicions, remeis, coneixement del medi* de M. Àngels Bonet (2002), *D'on vénen els nens i com es fan segons la cultura popular* de Joan Soler i Amigó (2003), *El cel i*

el temps en la cultura popular. Dites, noms i expressions a les Terres de l'Ebre de Raül Marcos (2004), *El drac aquós. Folklore, història i tradició de l'estany de Banyoles* de Jordi Garcia i Àngel Vergés (2005) i *El Nadal, del mite a la tradició* de Josep Romeu i Bisbe (2007).

Alguns ajuntaments, a través de convocatòries generals, no estrictament dedicades a la cultura popular, han premiat, de vegades, estudis relacionats amb la literatura popular. Així, per exemple, l'Ajuntament d'Olesa de Montserrat convoca el Premi de Recerca Vila d'Olesa (modalitat Ciència Oberta) destinat a un treball relacionat, explícitament, amb un tema olesà o bé d'interès olesà. En l'edició de 2001, el treball premiat va ser *Cultura popular del Montserrat. A partir de textos recollits per Pau Bertran i Bros*, de Jordi Serra i Mas-sansalvador, que va ser publicat l'any 2003. Per la seva banda, l'Ajuntament de Tortosa, en el marc dels XVII Premis Ciutat de Tortosa, ha designat guanyadora l'obra *Cultura popular, folklore i etnologia del Baix Ebre* de Carles M. Castellà Espuny que ha estat publicada el 2017.

Els arxius municipals existents a les ciutats i els pobles de Catalunya també han aportat documentació d'interès per a l'estudi de la literatura popular; a més, en els darrers anys, alguns d'aquests arxius han digitalitzat l'inventari dels seus fons o bé documentació concreta, cosa que n'ha facilitat la consulta.

Així, per exemple, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona conté el fons Serra i Pagès, en el qual es troben els materials inèdits que el folklorista va aplegar al llarg de la seva vida i, a més, els proporcionats per les seves deixebles dels cursos de Folklore de l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona. El fons també conserva el seu epistolari (amb les cartes que les seves deixebles li van enviar), a través del qual es poden obtenir moltes dades d'interès per a l'estudi de la literatura popular. En aquest mateix arxiu es conserva el fons Sara Llorens, amb els materials folklòrics aplegats per qui va ser la deixeblla predilecta de Serra i Pagès i també la que més va col·laborar amb el seu mestre.

A l'Arxiu Municipal de Palafrugell, que aplega el fons Bassa-Rocas, es conserven els materials folklòrics recollits per Irene Rocas. En aquest fons es troba, per exemple, un «Recull d'adagis i dites populars», datat el 10 de novembre 1943, que familiars de Rocas van cedir fotocopiats a l'Arxiu Municipal (Angelats/Vila 2004: 35). A partir d'aquesta documentació i d'altra que també es conserva a l'Arxiu,

Rosa Angelats i Pep Vila han publicat el llibre *Refranys i dites populars de Llofríu, recollides per Irene Rocas* (2004), editat per l'Arxiu Municipal.

En molts pobles i ciutats de Catalunya s'ha observat un interès creixent per preservar i investigar l'aportació d'estudiosos vinculats a aquestes localitats i s'han fet accions per divulgar-ne l'obra. En el terreny del folklore i de la literatura popular, se'n poden esmentar alguns exemples.

Així, l'Ajuntament de Bagà, l'any 1989, va editar, en facsímil, *El cançoner del Calic* de Joan Serra i Vilaró, que s'havia publicat per primera vegada l'any 1913. Un altre ajuntament, el d'Amposta, el 1997, es va fer càrrec de l'edició del llibre d'Antoni Costes i Rodríguez, «*Emborrapà!*» *Jocs de carrer jugats a Amposta*. El treball va ser el resultat de la recerca «Jocs populars d'Amposta», que l'autor va dur a terme a través d'una beca del programa Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, l'any 1986. Una altra publicació, en aquest cas, impulsada per l'Ajuntament d'Ulldemolins, l'any 1989, dins de la col·lecció «Quaderns d'Ulldemolins», va ser *El folklore del Roser* de Salvador Palomar, fruit d'una recerca que, amb aquest mateix títol, va obtenir una beca, l'any 1988, dins del programa esmentat. Aquests dos darrers exemples són només una petita mostra de com l'impuls que ha donat a la recerca la Generalitat de Catalunya, en el terreny de la cultura popular, ha tingut un impacte molt positiu en el territori. Per la seva part, l'Ajuntament de l'Escala, dins de la sèrie «Monografies Locals», l'any 2000, va publicar *Mil adagis recopilats per Caterina Albert i Paradís* en una edició a cura de Lluís Albert, fillol i nebot de l'escriptora. Finalment, l'Ajuntament de Pineda de Mar ha fet una tasca important de valoració i divulgació de la figura de la folklorista Sara Llorens i de la seva obra, i ha promogut diverses publicacions d'interès per a l'estudi de la literatura popular, entre les quals destaca el *Rondallari de Pineda*, publicat el 2006 a cura de Josefina Roma.

3.3.10 La recerca des de les associacions

Des de l'inici de la dècada dels anys vuitanta es van dur a terme diverses iniciatives d'estudi del folklore que es van vertebrar a través d'associacions i grups de treball de naturalesa diversa. Alguns d'aquests grups van centrar els seus objectius en la recuperació del patrimoni

etnològic, històric o folklòric, en el sentit ampli del terme, és a dir, entès com a cultura popular (balls, festes, festivals, etc.). D'una manera o altra, però, van acabar incorporant en els seus fons mostres de literatura popular, recollides, generalment, per mitjà d'un treball de camp orientat, en principi, a l'assoliment d'altres objectius. En són un exemple, l'Associació Catalana de Patrimoni Etnològic (ACPE), sorgida a la Universitat de Lleida el 1990;¹⁶⁴ el Grup de Recerca Folklòrica de la Garrotxa, nascut dins del Cercle de Cultura Tradicional i Popular Marboleny de les Preses (Garrotxa), el 1991;¹⁶⁵ i el Grup de Recerca de Cultura Popular i Tradicional (ANJUB), creat a Cambrils el 1992.¹⁶⁶ Aquesta tasca de les associacions i dels grups de recerca s'ha fet extensiva, també, a altres entitats, com el Consell Cultural de les Valls d'Àneu,¹⁶⁷ o museus, com per exemple el del Montsià, que s'han compromès en la realització de projectes dins de programes com l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya.

Dels diversos grups de recerca creats, els que han dut a terme una activitat més important en la recollida, l'estudi i la divulgació de treballs de literatura popular són: el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, l'Associació Cultural Carrutxa i l'Associació de Recerca Etnomusicològica.

164 Per a una visió detallada sobre la creació i l'activitat de l'Associació, vegeu la ressenya de Montserrat Iniesta en la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 2 (1993): 170-172.

165 Per a una visió detallada sobre la constitució i les activitats del Grup, vegeu la ressenya de Josep Garcia i Miràngels en la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 30 (2007): 178-179.

166 El Grup es va mantenir actiu fins l'any 2006 i el seu fons es va integrar a l'Arxiu Municipal de Cambrils el 2016. <<http://www.cambrils.cat/arxiu/fons-documentals/fons-l-anjub-grup-de-recerca-de-cultura-tradicional-i-popular-de-cambrils>> [data de consulta: agost de 2017].

167 El Consell Cultural de les Valls d'Àneu es va crear l'any 1983. Des d'aleshores ha publicat les revistes *Àrnica* i *Nabius*, així com les col·leccions «Quaderns del Consell» i «Petits Quaderns del Consell», en les quals es poden trobar alguns estudis dedicats a la literatura popular. L'any 1991, el Consell va obtenir el Premi Nacional de Cultura Popular i el 2016 la Creu de Sant Jordi, tots dos atorgats per la Generalitat de Catalunya.

3.3.10.1 El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona

L'any 1980 Ignasi Roviró, Xavier Roviró i Jaume Ayats van constituir, a Vic, el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona amb l'objectiu de recollir i estudiar el folklore oral de la comarca d'una forma sistemàtica i exhaustiva (F.X. Roviró 2010: 95). Des d'un principi, el Grup es va proposar dur a terme un treball científic basat en l'enregistrament d'entrevistes que es feien a informants i en la posterior transcripció d'aquestes entrevistes. Els seus membres es van especialitzar en la recollida i l'estudi del folklore de transmissió oral, i el treball de camp més intens el van realitzar entre els anys 1981 i 1991. L'any 1981 van dur a terme un treball intensiu i sistemàtic als pobles de Rupit i Pruit, i els anys 1983 i 1984 en van publicar una part dels materials en els dos volums d'*El folklore de Rupit i Pruit*, dedicats, el primer, a l'estudi de prop d'un centenar de cançons i, el segon, al d'unes dues-centes narracions. Els dos volums constitueixen un bon exemple de com cal presentar el material obtingut en la investigació de camp. Per a cada peça de folklore, s'especifica el nom de l'informant, així com el lloc i la data de recollida. Pel que fa a les narracions, cadascuna es presenta dins del fragment de conversa en què ha sorgit. A més, s'utilitza el sistema de transcripció per tal de respectar amb la màxima fidelitat possible les característiques de la llengua oral.

La preocupació pel rigor científic va portar els components del grup a cercar un suport sòlid en l'àmbit acadèmic, i per això, l'any 1984, van establir contacte amb el professor Josep M. Pujol, que es va incorporar al grup el 1991. Amb Josep M. Pujol es van reunir sovint per reflexionar sobre la naturalesa de la investigació folklòrica, el tractament de la llengua i la transcripció, i la importància de la conversa i la comunicació folklòrica (García 2013: 38-39; Roviró 2016).

El 1991, el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona va organitzar unes Jornades d'Estudis Folklòrics amb l'objectiu de reflexionar sobre el futur del folklore, tot tenint en compte el seu valor com a acte comunicatiu. Les Jornades es van celebrar del 12 al 14 de desembre de 1991 a Vic, amb el suport de les institucions següents: la Universitat de Barcelona, el Conservatori Superior de Música de Barcelona, els Estudis Universitaris de Vic i el Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. La lliçó inaugural de les Jornades, titulada

«Temes i mètodes en el folklore: un exemple», la va impartir Josep Romeu i Figueras, i la lliçó de clausura, «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya avui», va anar a càrrec de Josep Massot i Muntaner. En el programa de les Jornades, els seus impulsors van definir-les com un fòrum de debat i d'estudi per als investigadors dels diversos àmbits comunicatius que engloba el folklore com a disciplina: l'etnomusicologia, el folklore verbal i el folklore no verbal. En relació amb el plantejament de les Jornades, cal destacar dos aspectes importants. El primer va ser la participació de Josep Romeu i Figueras i de Josep Massot i Muntaner com a ponents, cosa que evidenciava el reconeixement de les generacions més joves cap a la important tasca que havien dut a terme aquests dos investigadors. El segon aspecte va ser la consideració del folklore com a fenomen comunicatiu, que denotava la influència de les aportacions teòriques de Josep M. Pujol en la dècada dels anys vuitanta.

Josep M. Pujol, des del món universitari, havia divulgat la noció de folklore de Dan Ben-Amos (1971), tot remarcant el caràcter comunicatiu i artístic del missatge. I en aquestes jornades es va fer evident la voluntat dels seus principals impulsors i organitzadors, Ignasi Roviró, F. Xavier Roviró i Jaume Ayats, de situar el folklore al costat d'altres disciplines que s'ocupen de la interacció personal, com són, la pragmàtica i l'anàlisi de la conversa. Aquest enfocament es va fer visible en les tres ponències que van obrir cadascuna de les sessions en què es van organitzar les Jornades. La primera, «L'etnomusicologia: balanç d'actualitat i línies de futur», a càrrec de Josep Crivillé, professor d'Etnomusicologia i director de la Fonoteca de Música Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya; la segona, «El folklore verbal: balanç d'actualitat i línies de futur», a càrrec de Josep M. Pujol, professor de Folklore a la Universitat de Barcelona a Tarragona; i la tercera «El folklore no verbal: balanç d'actualitat i línies de futur», a càrrec de Sebastià Serrano, professor de Lingüística i de Teoria de la Comunicació a la Universitat de Barcelona. A les Jornades s'hi van inscriure més d'una seixantena de persones, algunes d'elles alumnes i exalumnes de Josep M. Pujol, així com membres de l'Associació Cultural Carrutxa i de les institucions organitzadores. Les Jornades van tenir, per tant, força acollida i van servir de fòrum de debat sobre el camí recorregut en els estudis folklòrics i, especialment, sobre les línies de recerca que s'obrien de cara al futur.

Malauradament, els treballs presentats al congrés no es van publicar en un llibre d'actes, tot i que la ponència de Josep M. Pujol, que havia restat inèdita, es va poder publicar a títol pòstum a la revista *Ausa* (Pujol 2013a).

Al llarg dels anys, el Grup ha anat incrementat la seva activitat tant pel que fa a la investigació de camp com a l'organització de jornades científiques i a la difusió dels resultats dels seus estudis en publicacions especialitzades. El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona disposa d'una pàgina web <<http://www.folklore.cat/>>, en la qual es pot seguir la seva activitat científica. Així mateix, el número monogràfic de la revista *Ausa*, que commemora els més de trenta anys d'existència del Grup, conté un article molt ben documentat sobre les seves activitats a càrrec de Carles García (2013). El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona ha mantingut viva la seva activitat i és de referència tant per la quantitat com per la qualitat del seu treball. F. Xavier Roviró (2016) ha quantificat en més de 700 informants i 21.000 entrades el fons dels seus arxius.

3.3.10.2 L'Associació Cultural Carrutxa

El 1980 es va crear a Reus l'Associació Cultural Carrutxa, que tenia per objectiu contribuir a la revitalització del patrimoni popular i tradicional, i incidir en el conjunt de la ciutat a través d'activitats de difusió de la cultura popular adreçades al públic en general i, també, a les escoles.

L'Associació Cultural Carrutxa va néixer amb la voluntat de fer una tasca de recerca i de dinamització cultural. Per això, entre les accions que volia fer hi havia: crear un arxiu i una biblioteca, dur a terme projectes de recollida de materials a través del treball de camp, publicar llibres, preparar exposicions, impartir conferències, etc. Des d'un principi, l'Associació va establir contacte amb altres entitats, tant en l'àmbit nacional com internacional per tal d'evitar tenir, exclusivament, un caràcter local.

L'activitat de recerca i de difusió cultural va anar prenent força i l'any 1985 es va crear el Centre de Documentació sobre Cultura Popular-Carrutxa com una secció de l'Associació Cultural Carrutxa. El Centre es va plantejar l'estudi de la cultura popular des d'un punt de vista interdisciplinari i, per això, es va fomentar la col·laboració

d'investigadors de diversos àmbits: l'etnologia, la filologia, la literatura popular, l'etnomusicologia, la història, l'arqueologia, etc. (Palomar/Rebés 1994: 605–606). Des del Centre es va fer una aportació important a la recerca etnomusicològica, centrada en la recollida, la sistematització i l'estudi dels diversos gèneres de la cançó, amb una atenció especial a la balada.

Un dels resultats de la recerca duta a terme en aquests anys va ser el llibre de Gabriel Ferré, Salvador Rebés i Isabel Ruiz, *Cançoners tradicional del Baix Camp i el Montsant*, publicat el 1988. El llibre conté materials dels diversos gèneres de la cançó, entre els quals hi ha una presència important de balades. Es tracta d'un treball elaborat amb criteri científic i constitueix un model a seguir que té vigència encara avui. Cadascuna de les cançons del llibre es presenta transcrita amb fidelitat a les fonts orals; també s'hi anoten les dades de l'informant (nom, edat, lloc de recollida) i la notació musical corresponent. En aquesta mateixa línia, l'any 1990, Salvador Palomar i Salvador Rebés van publicar el llibre *Rasquera, cançons de la tradició oral*.

El treball de camp que es va dur a terme entre els anys 1982 i 1988 en el si del Centre de Documentació sobre Cultura Popular-Carrutxa va permetre recollir un nombre important de materials. Per tal d'ordenar-los, preservar-los i fer-ne l'adequada difusió, l'any 1989 es va crear l'Arxiu de Cançoners i Música Tradicional, fruit d'un acord amb el Servei de Cultura Tradicional del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. En aquests sis anys de recerques sistemàtiques sobre la cançó popular en diverses comarques de Tarragona, es van obtenir unes 4.600 cançons pertanyents a diversos gèneres del cançoners (balades, cançons de ronda, cançons de bressol, cançons de joc, etc.) i també documentació complementària (entrevistes sobre el context social o festiu relacionat amb la cançó, fotografies, vídeos, etc.).

A l'inici de la dècada dels anys noranta, l'Associació Cultural Carrutxa va promoure la celebració del «Col·loqui sobre cançó tradicional» que es va celebrar a Reus del 12 a 15 de setembre de 1990. Quatre anys més tard, es va publicar el llibre que recollia les ponències i les comunicacions que s'hi van presentar. Salvador Rebés, coordinador del congrés, en la «Presentació» del volum va remarcar el caràcter excepcional del congrés i del llibre de les Actes, del qual el precedent més immediat es remuntava al «III Congrés Internacional de Musicologia», celebrat a Barcelona a l'abril de 1936.

Els àmbits en què es va organitzar el col·loqui reflectien la voluntat d'estudiar els diversos gèneres de la cançó, tot tenint en compte el seu context (l'entorn social), així com d'incidir en la importància de recollir les cançons de la tradició oral, mitjançant el treball de camp. Rebés remarcava l'elevat nombre de persones que hi van participar i l'alt nivell dels treballs que s'hi van presentar. En la primera jornada, es van impartir quatre conferències. La conferència inaugural va anar a càrrec de Josep Romeu i Figueras i va tractar sobre la poesia popular, mentre que les altres les van impartir Josep Massot i Muntaner, Albert Manent i Jesús A. Cid, i van tractar, respectivament, sobre el músic mallorquí Baltasar Samper, sobre unes cançons de la comarca del Priorat i sobre un romanç històric (Rebés 1994: 5–8). En aquest punt és important remarcar que en el Congrés hi van participar els dos erudits que representaven la continuació de l'interès per l'estudi de la literatura popular que venia de l'etapa anterior: Josep Romeu i Figueras i Josep Massot i Muntaner.

Entre els anys 1994 i 1997, l'Associació Cultural Carrutxa va fer l'Inventari del Patrimoni Etnològic del Priorat. Al llarg dels anys, l'entitat ha tingut una important trajectòria tant en la recerca com en l'edició de monografies científiques. Dins de l'àmbit de la literatura popular, a més dels llibres sobre la cançó tradicional esmentats, destaca la coedició, juntament amb l'Institut de Estudios Turolenses i l'Associació Cultural del Matarranya, dels tres volums de *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*, publicats els anys 1995 i 1996, així com la reedició, l'any 2001, de *La meteorologia popular*, de l'escriptor reusenc Joaquim M. Bartrina (1850–1880), que s'havia publicat, per primera vegada, a títol pòstum dins de les *Obres en prosa i vers escollides i col·leccionades per J. Sardà* l'any 1881. Durant diversos anys, l'Associació va publicar la revista *Fulls de Treball de Carrutxa*, en la qual es poden trobar estudis sobre literatura popular. En reconeixement a la seva trajectòria, l'Associació, que actualment duu el nom de «Carrutxa. Centre de recerca i difusió del patrimoni etnològic i la memòria històrica», ha estat distingida amb el Premi Nacional de Cultura 2016 de la Generalitat de Catalunya, a causa del seu treball d'investigació i divulgació en l'àmbit del patrimoni immaterial de les comarques de Tarragona.

3.3.10.3 L'Associació de Recerca Etnomusicològica

L'Associació de Recerca Etnomusicològica va ser creada per Josep Crivillé i Bargalló (1947–2012). L'Associació va néixer «arran de l'ensenyament de l'etnomusicologia o folklore musical impartit pel professor Josep Crivillé i Bargalló al Conservatori Superior Municipal de Música de Barcelona» (ARE 1998: 118). Tot i que l'Associació no es va constituir formalment fins a l'any 1986, els seus precedents cal cercar-los en el Seminari sobre Etnomusicologia que Crivillé va impartir durant el curs 1983-84 en el Consejo Superior de Investigaciones Científicas de Barcelona (CSIC), on un grup d'alumnes van constituir-se en equip de treball amb la finalitat d'aprofundir en la recerca etnomusicològica.

Els objectius de l'Associació van ser «realitzar i promoure estudis i recerques en el camp de l'etnomusicologia, especialment catalana, en el doble vessant de treballs de camp i d'anàlisi i la seva difusió» (ARE 1986: 118). Durant la seva trajectòria, l'Associació va dur a terme una important activitat de recerca en el terreny del treball de camp. Gràcies al finançament rebut en les convocatòries de beques del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, entre 1983 i 1996, es van poder efectuar campanyes de recerca en diverses comarques catalanes com el Ripollès (1984), la Garrotxa (1984), el Bages (1983, 1984, 1986, 1987, 1992, 1994 i 1996), el Solsonès (1985), el Priorat (1986 i 1987), el Pallars Jussà (1986 i 1987) i el Pallars Sobirà (1986 i 1987), així com diversos treballs d'investigació sobre la cançó tradicional. La difusió de la recerca la van fer els investigadors a títol individual a través de publicacions i de comunicacions i ponències presentades en congressos (ARE 1986: 118). L'any 2000, es va iniciar el «Projecte de catalogació del cançoner popular de Catalunya», que va estar coordinat per Josep Crivillé i Ramon Vilar, director i secretari de l'Associació de Recerca Etnomusicològica, respectivament. L'equip que va dur a terme el projecte va estar encapçalat per l'etnomusicòloga Pilar López.

A manera de valoració final, es pot dir que l'interès per l'estudi de la literatura popular catalana, des de la recuperació de la democràcia, a finals de la dècada dels anys setanta, fins al moment actual, s'ha produït en diversos àmbits de la societat de forma paral·lela, complementària i amb una continuïtat en el temps. Tant des del món univer-

sitari com des de l'editorial, l'institucional i l'associatiu, s'han dut a terme iniciatives que s'han anat consolidant amb el temps. Les publicacions, els projectes i les xarxes de recerca, així com el dinamisme dels centres de documentació i de recerca actuals, són una mostra de la maduresa dels estudis de literatura popular que cal esperar que es mantingui en el futur.